

Vastuun samastaminen - osakeyhtiön erillisyyden ja osakkeenomistajan rajoitetun
vastuun murtaminen

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Varallisuusosoikeus
Pro gradu -tutkielma
Tuomas Pelkonen, 0396646
2019

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Vastuun samastaminen – osakeyhtiön erillisyyden ja osakkeenomistajan rajoitetun vastuun murtaminen

Tekijä: Tuomas Pelkonen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustiede, varallisuus oikeus

Työn laji: Tutkielma Laudaturtyö Lisensiaatintyö Kirjallinen työ

Sivumäärä: 91+9

Vuosi: 2019

Tiivistelmä:

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on vastuun samastus. Tutkielmassa vastuun samastus esitetään normikollisioina, jossa vastakkain ovat oikeuden väärinkäytön kieltoon pohjautuva vastuun samastuksen oppi ja osakeyhtiön oikeushenkilöllisyys ja sen erillisyys osakkeenomistajistaan sekä osakkeenomistajan rajoitettu vastuu. Tutkielman tarkoituksena on selvittää vastuun samastuksen edellytyksiä lainopillisen tutkimusmenetelmän avulla ja pohtia, tulisiko vastuun samastuksesta säätää nimenomaisesti. Tutkielman lähdeaineistona on käytetty pääasiassa kotimaista yhtiöoikeudellista kirjallisuutta ja vastuun samastusta koskevaa oikeuskäytäntöä, mutta vaikutteita ja virikkeitä on haettu myös ulosottokaaren 4 luvun 14 §:n mukaisista keinoitekaisista järjestelyistä sekä ruotsalaisesta ja yhdysvaltalaisesta oikeudesta.

Tutkielmassa vastuun samastuksen todetaan olevan pääsääntöisesti toissijaista ja siten viimesijainen keino saattaa tilanne oikeudenmukaiseksi ja korvata aiheutunut vahinko. Tutkielmassa vastuun samastuksen havaitaan tulevan kyseeseen pääasiassa emoyhtiön ja tytäryhtiön välisessä suhteessa, harvinyhtiössä pääomistajien osalta, yhdenyhtiössä tai tilanteessa, jossa osakeyhtiöt ovat saman osakkeenomistajan määräysvallassa. Vastuun samastus perustuu aina tapauskohtaiseen kokonaisarvioon ja edellyttää ensinnäkin, että osakeyhtiömuotoa on käytetty väärin ja tällä on aiheutettu vahinkoa yhtiön velkojalle tai kolmannelle. Vastuun samastus edellyttää tuekseen myös taustalla olevaa säännöstä, periaatetta tai arvoa, joka oikeuttaa samastuksen. Vastuun samastuksen edellytyksiä ovat myös tosiasiallinen määräysvalta ja osakeyhtiön epäitsenäisyys. Tutkielmassa avataan, mitä seikkoja kokonaisarvioinnissa otetaan huomioon ja esitellään tunnusmerkit, joita kriteerien täyttymisen arvioinnissa tarkastellaan. Tutkielmassa vastuun samastusta koskeva nimenomainen säännös nähdään tarpeettomana ja mahdollisesti ongelmallisena sen johtaessa uusiin tulkintaongelmiin.

Avainsanat: vastuun samastus, osakeyhtiömuodon väärinkäyttö, oikeuden väärinkäytön kielto, rajoitettu vastuu.

Sisällysluettelo

Tiivistelmä	I
Sisällysluettelo	II
Lähdeluettelo	III
Käytetyt lyhenteet	IX
1. Johdanto	1
2. Osakeyhtiön oikeushenkilöllisyyden ja osakkeenomistajan rajoitetun vastuun periaatteet	5
2.1 Periaatteiden kehittyminen ulkomailla	5
2.2 Periaatteiden kehittyminen Ruotsissa ja Suomessa	8
2.3 Osakeyhtiön oikeushenkilöllisyys nykyään	10
2.4 Osakkeenomistajan rajoitettu vastuu nykyään	12
3. Oikeuden väärinkäytön kieltö ja keinotekoiset järjestelyt	17
3.1. Oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteen esittely ja sen sovelluksia	17
3.2 Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttaminen ulosotossa	20
4. Vastuun samastus	26
4.1 Vastuun samastuksen oppi ja sen soveltaminen	26
4.2 Nimenomaisen säännöksen tarve ja oppia kohtaan esitetty kritiikki	36
4.3 Vastuun samastus EU-oikeuden näkökulmasta	40
4.4 Oikeusvertailu	41
4.4.1 Ruotsi	41
4.4.2 Yhdysvallat	46
4.5 Vastuun samastusta koskeva kotimainen oikeuskäytäntö	49
5. Johtopäätökset	75

Lähdeluettelo

Lait

Asianajajista annettu laki (496/1958)

Kirjanpitolaki (1336/1997)

Osakeyhtiölaki (624/2006)

Laki varallisuusosoikeudellisista oikeustoimista (228/1929)

Tekijänoikeuslaki (404/1961)

Ulosottoaari (705/2007)

Ympäristövahinkojen korvaamisesta säädetty laki (737/1994)

Virallislähteet

Euroopan ihmisoikeussopimus

HE 109/2005 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi osakeyhtiölainsäädännöksi.
Helsinki 2005

Julkistamisdirektiivi (2009/101/EY)

KM 1992:32 Osakeyhtiölakitoimikunta 1990:n mietintö

Oikeusministeriön julkaisu: Mietintöjä ja lausuntoja 20/2016. Osakeyhtiölain
muutostarve. Arviomuisto. OM 32/41/2015

Oikeusministeriön lausuntotiivistelmä, Osakeyhtiölain muutostarpeesta (OM 48/2016)

Yhdenyhtiö-direktiivi (2009/102/EY)

Ruotsi

Kommittédirektiv 1990:46

Regeringens proposition 2004/05:85, Ny aktiebolagslag

SOU 1987:59

Oikeustapaukset

Suomi

KKO 1929 II 638–640

KKO 1992:145

KKO:1996:2
KKO:1997:17
KKO:1999:111
KKO 2004:52
KKO 2005:122
KKO:2008:20
KKO:2011:68
KKO:2015:17
KKO:2017:94
KKO:2018:20

Ruotsi

NJA 1947 s. 647
NJA 1975 s. 45
NJA 2014 s. 877
Ruotsin hovioikeuden tapaus RH 2011:24

Iso-Britannia

Prest v. Petrodel Resources Limited and others 2013 UKSC 34
Salomon v A Salomon & Co Ltd UKHL 1 1897 AC 22

Yhdysvallat

Minton vs. Caveney, 56 Cal. 2d 576, 364 P.2d 473, 15 Cal. Rptr. 641 (1961)
Walkosky vs. Carlton, 18 N.Y.2d 414, 223 N.E.2d 6, 276 N.Y.S. 2d 585 (1966)
Bartle vs Home Owners Corporative, Inc., 309 N.Y. 103, 127 N.E.2d 832 (1955)

Painetut lähteet

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. WSOY Porvoo 1989.
Airaksinen, Manne: Lausunto osakeyhtiölain muutostarpeesta. Roschier Asianajotoimisto Oy. Helsinki 2016.
Airaksinen, Manne & Jauhiainen, Jyrki: Osakeyhtiölaki. Porvoo 2007.

- Airaksinen, Manne – Pulkkinen, Pekka – Rasinaho, Vesa: Osakeyhtiölaki I. 3. uudistettu painos. Helsinki 2018.
- Caselius, Ilmari & Heikonen, Arvo Rafael: Osakeyhtiö edellinen osa. Porvoo/Helsinki 1949.
- Caselius, Ilmari – Heikonen, Arvo Rafael – Huttunen, Allan: Osakeyhtiö edellinen osa. Porvoo/Helsinki 1974.
- Cooke, Colin A.: Corporation, Trust and Company. An Essay in Legal History. Harvard University Press. Cambridge Massachusetts 1951.
- Danielsson, Erik: Aktiekapitalet. Lund 1952.
- Dotevall, Rolf: Aktiebolagsrätt – fördjupning och komparativ belysning. Tukholma 2015.
- Easterbrook, Frank H. – Fischel, Daniel R.: The Economic Structure of Corporate Law. Harvard University Press. Lontoo 1991.
- Gower, Laurence C.B.: The Principles of Modern Company Law. Lontoo 1957.
- Gower, Laurence C.B. – Cronin John B. – Easson, Alexander J. – Lord Wedderburn of Charton: Gower's Principles of Modern Company Law. Fourth Edition. Stevens & Sons. Lontoo 1979.
- Heikonen, Arvo Rafael: Avoin yhtiö Suomen oikeuden mukaan. Helsinki 1948.
- Hellner, Jan: Kommersiell avtalsrätt. Stockholm 1986.
- Hemmo, Mika: Sopimusoikeus: 1. Toinen, uudistettu painos. Helsinki 2003.
- Hessler, Henrik: Rechtsform und Realität juristischer Personen. Tukholma 1952.
- Hertig, Gerard & Kanda, Hideki: The Anatomy of Corporate Law. Oxford University Press 2004.
- Holdsworth, William S.: A History of English Law. Boston, Little, Brown 1926.
- Huttunen, Allan: Yhdenmiehen osakeyhtiöstä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja no. 116. Porvoo 1963.
- Huttunen, Allan: Omistuksen samaistuksesta. Teoksessa Sopimus, vastuu, velvoite s. 127–142. Turku 2007.
- Johansson, Svante: Svensk associationsrätt i huvuddrag. Elfte, omarbetade upplagan. Norstedts Juridik. Tukholma 2014
- Kaisanlahti, Timo: Osakkeenomistajan rajoitettu vastuu. Teoksessa Näkökulmia oikeustaloustieteeseen, Vesa Kanninen & Kalle Määttä (toim.). Tampere 1996, s. 192–252.
- Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lohi, Tapani: Velka, vakuus ja prosessi. Juhlajulkaisu Erkki Havansi. Ulosoton kiertämissäännös (ulosottolain 4 luvun 9.4 §) yleisen varallisuus oikeuden näkökulmasta. Helsinki 2001.

- Kraakman, Reinier – Armour, John – Davies, Paul – Enriques, Luca – Hansmann, Henry – Hertig, Gerard – Hopt, Klaus – Kanda, Hideki – Rock, Edward: *The Anatomy of Corporate Law. A Comparative and Functional Approach*. Oxford 2009.
- Kärki, Anssi: *Samastaminen osakeyhtiössä - oppitunteja Yhdysvalloista*. Lapin yliopisto 2015.
- Lindfors, Heidi: *Sivullisen asema ulosotossa*. Helsinki 2008.
- Linna, Tuula 2008: *Ulosttokaaren pääkohdat*. Helsinki 2008.
- Löfgren, Kent & Kornfeld, Martin: *Personligt ansvar, 3 upplagan*. Norstedts Juridik 2002.
- Mähönen, Jukka: *Tulo- ja pääoma*. Helsinki 2001.
- Mähönen, Jukka – Säiläkivi, Antti – Villa, Seppo: *Osakeyhtiölaki käytännössä*. Juva 2006.
- Mähönen, Jukka – Villa, Seppo: *Osakeyhtiö I*. Porvoo 2006.
- Mähönen, Jukka – Villa, Seppo: *Osakeyhtiö I*. Helsinki 2015.
- Mähönen, Jukka – Villa, Seppo: *Osakeyhtiö II*. Helsinki 2012.
- Mähönen, Jukka – Villa, Seppo: *Osuuskunta*. Helsinki 2006.
- Nial, Håkan: *Svensk associationrätt i huvuddrag*. Tukholma 1975.
- Nial, Håkan & Johansson, Svante: *Svensk associationrätt i huvuddrag*. Norstedts Juridik 1991.
- Norros, Olli: *KKO 2008:20 – Vuokranantajan ja kunnan korvausvastuu homeallergiasta. KKO:n ratkaisut kommentein I*. Talentum, Helsinki 2008.
- Nuutila, Ari-Matti: *Rikoslain yleinen osa*. Kauppakaari. Helsinki 1997.
- Pellonpää, Gullans – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: *Euroopan ihmisoikeussopimus*. Helsinki 2012.
- Posner, Richard: *Economic Analysis of Law*. 4. painos. Boston/Toronto/Lontoo 1992.
- Pönkä, Ville: *Yhdenvertaisuus osakeyhtiössä*. Sanoma Pro, Helsinki 2012.
- Pöyhönen, Juha: *Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu*. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Helsinki 1988.
- Pöyhönen, Juha: *Uusi varallisuus oikeus*. Helsinki 2003.
- Rapakko, Timo: *Corporate Control and Parent Firms's Liability for Their Controlled Foreign Subsidiaries: A Study on the Regulation of Corporate Conduct*. The Helsinki School of Economics 1987.
- Rawls, John: *A Theory of Justice*. Oxford University Press. Guernsey 1973.

- Rodhe, Knut: Aktiebolagsrätt. Norstedts juridik. Tukholma 1993.
- Saarnilehto, Ari – Annola Vesa – Hemmo Mika – Karhu Juha – Kartio Leena – Tammi–Salminen Eva – Tolonen Juha – Tuomisto Jarmo – Viljanen Mika: Varallisuusosoikeus. Helsinki 2004 (jatkuvasti päivittyvä).
- Savela, Ari: Hostile Takeovers and Directors. Saarijärvi 1999.
- Savela, Ari: Vahingonkorvaus osakeyhtiössä. Helsinki 1999.
- Savela, Ari: Vahingonkorvaus osakeyhtiössä. Keuruu 2006.
- Savela, Ari: Vahingonkorvaus osakeyhtiössä. Helsinki 2015.
- Schultén, Gerhard af 1984: Moderbolags ansvar för dotterbolags förpliktelser (ansvarsgenombrott). Forehandlingene ved det 30 nordiske jurismötet 1984. Del I. s. 77–124.
- Smith, Adam – Cannan Edwin: The Wealth of Nations. XXVI. New York 2000.
- Tammi–Salminen, Eva: Sopimus, kompetenssi ja kolmas. Jyväskylä 2001.
- Telaranta, K.A.: Erehdys oikeustoimiopin perusongelmana. Vammala 1960.
- Toiviainen, Heikki: Osakeyhtiön toimitusjohtajan asema. Oikeusdogmaattinen tutkimus vallasta ja sääntelystä. Lakimiesliiton Kustannus Helsinki 1992.
- Toiviainen, Heikki: Osakeyhtiön johtajan ja tilintarkastajan vastuusta III. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1995.
- Tuomisto, Jarmo: Keinotekoisien varallisuusjärjestelyjen ulosottokaassa ja konkurssilaissa sääntelemättömistä vaikutuksista. Teoksessa Lindfors, Heidi – Korkea-aho, Emilia – Turunen, Santtu: Kovia aikoja: riitoja ja maksukyvyttömyyttä. Juhlakirja Risto Koulu 60 vuotta. Helsinki 2009, s. 645–661.
- Vahtera, Veikko: Osakeomistuksen riski ja sääntely. Hämeenlinna 2011.
- Villa, Seppo: Pääomalaina. Helsinki 1997.
- Villa, Seppo: Henkilöyhtiöt ja osakeyhtiö. Helsinki 2002.

Artikkelit

- Bendremer, Fredric J.: Delaware LLCs and Veil Piercing: Limited Liability has its Limitations. *Fordham Journal of Corporate & Financial Law* 2005, s. 385–406.
- Chopra, Sudhir K: Multinational Corporations in the Aftermath of Bhopal: The Need for a New Comprehensive Global Regime for Transnational Corporate Activity. *Valparaiso University Law Review* 34(1) 1994, s. 247–251.
- Coase, Ronald H.: The Nature of the Firm. *Economica, New Series*, 4(16) 1937, 386–405.

- Easterbrook, Frank H. & Fischel, Daniel R.: Mandatory Disclosure and Protection of Investors. *Virginia Law Review* 1984, s. 669–715.
- Hansmann Henry & Kraakman Reinier: Unlimited Shareholder Liability of Corporate Torts. *The Yale Law Journal* 1991, s. 1879–1934.
- Holdsworth, William S.: The Early History of Commercial Societies. *Juridical Review XXVIII* 1916, s. 305–344.
- Huhtamäki, Ari: Offshore-yhteisön samastuksesta määräysvallan käyttäjään. *DL* 1999 s. 142–152.
- Kaisanlahti, Timo: Extended liability of shareholders. *Journal of corporate law studies* 2006, s. 139–163.
- Laine, Juhani: Eräs näkökohta osakeyhtiön johdon ja osakkeenomistajien kolmanteen kohdistuvasta vastuusta. *Defensor Legis* N:o 2/2011, s. 163–176.
- Leppänen, Tatu: Vastuun samastus osakeyhtiön konkurssissa. *Oikeustiede Jurisprudentia XXIV* 1991.
- Lindholm, Micke: Piercing the corporate veil Suomen ja Englannin oikeuskäytännössä erityisesti oikeuden väärinkäytön kiellon ja trust-oikeuden valossa. *Liikejuridiikka* 2/2018.
- Linna, Tuula: Oikeuden väärinkäytön kieltä ja sen sovelluksia. *Lakimies* 4/2004, s. 622–638.
- Linna, Tuula: Ulosotto-oikeuden yleiset opit – missä ja mitä? *Lakimies* 1/2009, s. 3–33.
- Mähönen Jukka: Lausunto lausuntopyynnöstä (OM/32/41/2015). 2016.
- Nyström, Patrik: Korkein oikeus hyväksyi vastuun samastamisen. *Oikeustieto* 2/2015. s. 4–6.
- Taina Pihlajarinne – Katri Havu – Juha Vesala, KKO 2015:17. Osakeyhtiö – Samastaminen. *Defensor Legis* 3/2015, s. 591–602.
- Schultén, Gerhard af 1984: Moderbolags ansvar för dotterbolags förpliktelser (ansvarsgenombrott). Forehandlingene ved det 30 nordiske jurismötet 1984. Del I. s. 77–124.
- Seward, Allin C.: After Bhopal: Implications for Parent Company Liability. *The International Lawyer* 21 (3)/1987, s. 695–707.
- Thompson, Robert B.: Piercing the Corporate Veil: An Empirical Study. *Cornell Law Review* 1991, s. 1036–1074.
- Rapakko Timo: OYL 13:2 §:n mukainen osakeyhtiön johdon vastuu ja osakeyhtiön sidosryhmien suojan tarve. *Lakimies* 92/1994, s. 561–584.
- Vahtera, Veikko: lausunto lausuntopyynnöstä (OM/32/41/2015). 2016.
- Villa, Seppo: Lausunto lausuntopyynnöstä (OM/32/41/2015). 2016.

Käytetyt lyhenteet

KKO Korkein oikeus

OYL Osakeyhtiölaki

NJA Nytt juridiskt arkiv

SOU Statens offentliga utredningar

UK Ulosottokaari

1. Johdanto

Osakeyhtiötä voidaan luonnehtia monella tavalla. Osakeyhtiötä ja yritystä tarkastellaan usein synonyymeina. Tutkimuksessa on kuitenkin syytä erottaa yrityksen ja osakeyhtiön käsitteet toisistaan. Posner (1992) näkee yrityksen keinona, jolla tuotanto järjestetään kustannustehokkaalla tavalla. Posner erottaa yrityksen osakeyhtiöstä, joka on Posnerin mukaan erityisesti keino kerätä yrityksen tarvitseman pääoman.¹ Taloustieteessä keskiössä ei ole sääntely, vaan yritysten toiminta markkinoilla. Adam Smith määritteli alun perin jo vuonna 1776 ilmestyneessä teoksessaan *The Wealth of Nations* yrityksen eräänlaiseksi valmistajaksi, joka kykeni valmistamaan tuotteita tehokkaammin kuin itsenäisesti omaan lukuunsa toimivat yksilöt.² Roland Coase esitti myöhemmin vuonna 1937 julkaistussa artikkelissaan *The Nature of the Firm* transaktiokustannusten olevan syy sille, että transaktion osapuolten kannattaa tehdä yhteistyötä saman yrityksen sisällä ja harjoittaa toimintaa yritysmuodossa.³ Yhtiöoikeudellisesti osakeyhtiössä voidaan katsoa olevan kyse julkisen vallan luomasta sopimusinstituutiosta, jonka tarkoituksena on alentaa taloudellisessa yhteistoiminnassa syntyviä harjoittajien transaktiokustannuksia tietyt perusominaisuudet käsittävän yritysmuodon avulla.⁴ Osakeyhtiö mahdollistaa pääomien keräämisen, mutta myös pääoman hallinnoimisen ja jakamisen siten, että useat sijoittajat voivat osallistua yhtiön liiketoiminnan rahoittamiseen yhtäaikaaisesti oman riskipreferenssinsä mukaan. Oikeushenkilöllisyys ja siitä seuraava yhtiön varojen itsenäisyys muodostavat osakeyhtiön perustan. Yhtiön varojen erillisyys erottaa yhtiön omaisuuden osakkeenomistajien omaisuudesta ja mahdollistaa siten osakkeenomistajien rajoitun vastuun olemassaolon.⁵

Osakeyhtiön ja osakkeenomistajien erillisyys ja osakkeenomistajan rajoitettu vastuu ovat keskeisiä periaatteita osakeyhtiölaissa (624/2006). Periaatteet ilmaistaan osakeyhtiölain (OYL) 1:2:ssä, jonka mukaan osakeyhtiö on osakkeenomistajistaan erillinen oikeushenkilö, joka syntyy rekisteröimisellä. Rajoitetun vastuun osalta säännöksessä todetaan, että osakkeenomistajat eivät vastaa henkilökohtaisesti yhtiön velvoitteista.

¹ Posner 1992, s. 402.

² Smith 2000.

³ Coase 1937, 386–405.

⁴ Vahtera 2011, s. 25.

⁵ Vahtera 2011, s. 18 ja s. 52.

Yhtiöjärjestyksessä voidaan määrätä osakkeenomistajan velvollisuudesta suorittaa erityisiä maksuja yhtiölle, mutta pääsääntöisesti osakkeenomistajat kantavat ainoastaan riskin sijoittamansa pääoman menettämisestä, eikä OYL:ssä ole säännöstä, jonka nojalla osakkeenomistaja voitaisiin asettaa vastuuseen yhtiön velvoitteesta.⁶ Osakkeenomistajat voivat kuitenkin vastata yhtiön sitoumuksista muulla, esimerkiksi sopimuksen tai yhtiön vastuista antamansa pantin, perusteella.⁷

Osakeyhtiön itsenäisyyden ja osakkeenomistajan rajoitetun vastuun pääsäännöistä huolimatta oikeusjärjestys voi tilanteessa, jossa osakeyhtiömuotoa on käytetty väärin, sivuuttaa nämä osakeyhtiön keskeiset piirteet oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteeseen pohjautuvan yhtiöoikeudellisen normirakennelman, vastuun samastuksen, nojalla. Vastuun samastamisella tarkoitetaan yhtiöoikeudellisesti sitä, että osakkeenomistaja voi tietyssä tilanteessa joutua vastuuseen yhtiön velvoitteista osakeyhtiön velkojille ilman OYL:ään perustuvaa säännöstä vastoin osakkeenomistajan rajoitetun vastuun sekä osakeyhtiön ja osakkeenomistajan varallisuuspiirien erillisyyden periaatteita. Vastuun samastukseen voi liittyä myös muita oikeusvaikutuksia. Vastuun samastusta koskevaa oppia voidaan perustella tarpeella vahvistaa velkojien suojaa velallisyhtiön maksukyvyttömyyttä vastaan esimerkiksi tilanteissa, joissa osakeyhtiö on toiminnallaan aiheuttanut vahinkoa tai osakkeenomistajat ovat käyttäneet osakeyhtiömuotoa väärin velkojien vahingoksi. Vastuun samastamisen perusteena ovat oikeusjärjestyksen muut kuin varsinaisesti osakeyhtiöinstituution rakennetta ylläpitävät normit.⁸

Korkein oikeus (KKO) on oikeuskäytännössään viitannut vastuun samastukseen muutamia kertoja. Vastuun samastuksen läpimurron voidaan katsoa tapahtuneen Suomessa viimeistään vuonna 2015, jolloin KKO vahvisti ratkaisussaan 2015:17 nimenomaisesti suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa esitetyn vastuun samastamista koskevan doktriinin olemassaolon. Aihe on erittäin ajankohtainen, sillä KKO on ottanut kantaa vastuun samastukseen uudelleen ratkaisuisissa KKO:2017:94 ja KKO:2018:20. Voidaan sanoa, että vastuun samastamisesta on käynnissä linjanveto, sillä aiemmissa ratkaisuisissa KKO piti samastusta ainoastaan teoreettisesti mahdollisena.

Ratkaisun KKO 2015:17 jälkeen ei ole enää ollut tarvetta keskustella siitä, onko vastuun samastusta koskeva oppi osa Suomen oikeutta, vaan analysoida sitä, millaisten

⁶ Villa 2015, s. 533 ja Mähönen & Villa 2015, s. 290.

⁷ Mähönen & Villa 2015, s. 290.

⁸ Villa 2015, s. 533–534.

edellytysten vallitessa vastuun samastaminen voi tulla kyseeseen. Tutkielman tarkoituksena on jäsentää ja systematisoida vallitsevaa oikeustilaa oikeusdogmaattisen eli lainopillisen tutkimusmenetelmän avulla. Lainopin tehtäviin kuuluu säännösten tulkinnan lisäksi oikeuden systematisointitehtävä, jolla tarkoitetaan, että normimateriaali järjestetään johdonmukaiseksi ja ristiriidattomaksi kokonaisuudeksi. Lainopin systematisointityön voidaan katsoa olevan lainsäätäjän työn jatkamista. Luonnollisesti jo lakien säätämisvaiheessa on noudatettu tietynlaista systematiikkaa, jonka taustalla on käsityksiä siitä, mihin lainsäädännöllä pyritään ja miten valittu tavoite saavutetaan. Lakeja ei myöskään säädetä niin sanotusti tyhjiössä, vaan uusi lainsäädäntö lisätään jo voimassa olevien normien kokonaisuuteen. Lainopin systematisointityö on kuitenkin korkeampi kuin lainsäätäjän luomassa systeemissä. Systematisoinnissa määritellään yksittäisten säännösten yhteyttä muihin säännöksiin. Tällainen yhteys voi muodostua, kun käsitteitä tai oikeusjärjestykseen sisältyviä arvoja ja tavoitteita kytketään voimassa olevaan oikeuteen.⁹

Tutkielmassa vastuun samastamisen ilmiö esitetään normikollisiona ja sen todetaan juontavan juurensa yleisestä siviilioikeudellisesta periaatteesta, oikeuden väärinkäytön kiellosta. Periaatepunninnan toisella puolella vaikuttavat osakeyhtiön ja sen osakkeenomistajien erillisyys sekä osakkaiden rajoitettu vastuu. Vaakakupin vastakkaisella puolella painaa puolestaan vastuun samastusta koskeva oppi. Tutkielmassa tarkastellaan, millä edellytyksillä vastuun samastaminen on mahdollista Suomessa. Vastuun samastuksen kriteerien lisäksi tutkielmassa pohditaan, tulisiko OYL:ään ottaa vastuun samastusta koskeva nimenomainen säännös.

Tutkielman toisessa luvussa pureudutaan vastuun samastuksen kannalta olennaisimpiin OYL:n periaatteisiin eli osakeyhtiön ja sen osakkeenomistajien erillisyyden sekä osakkaiden rajoitetun vastuun periaatteisiin. Tarkastelu aloitetaan periaatteiden historiallisen kehityksen käsittelemisellä, mikä auttaa ymmärtämään periaatteiden sisältöä ja tarkoitusta sekä myöhemmin sääntöjen uudelleenarvioinnissa normikollisiosta seuraavassa periaatepunnissa. Tarkastelu päätetään periaatteiden nykytilan esittelyyn. Kolmannessa luvussa esitellään oikeuden väärinkäytön kiellon periaate, jonka piiriin vastuun samastus hahmottuu ja jolla vastuun samastusta on oikeuskäytännössä perusteltu. Lisäksi luvussa esitellään lyhyesti keinotekoisen järjestelyn sivuuttaminen ulosotossa, jota ei tule sekoittaa sellaisenaan aineellisen siviilioikeuden sääntöihin, mutta jota

⁹ Aarnio 1989, s. 288–298.

voidaan Linnan (2009) mukaan pitää ”heikosti aineellisena” normina muun muassa järjestelyn objektiivista keinotekoisuutta arvioitaessa.¹⁰ Neljännessä luvussa esitellään vastuun samastusta koskeva oppi ja oppia kohtaan esitetty kritiikki. Lisäksi luvussa otetaan kantaa siihen, tulisiko vastuun samastuksesta säätää nimenomaisesti OYL:ssä ja käsitellään vastuun samastusta lyhyesti EU-oikeuden, johon KKO on viitannut muun muassa vastuun samastuksen läpimurtotapauksessa KKO:2015:17, näkökulmasta. Luvussa käsitellään vastuun samastusta myös ruotsalaisen ja yhdysvaltalaisen oikeuden kannalta, josta haetaan virikkeitä ja vaikutteita vastuun samastuksen kriteerien määrittämiseen ja tulkintaan. Neljäs luku päätetään vastuun samastusta koskevan kotimaisen oikeuskäytännön kattavalla tarkastelulla. Tutkielman johtopäätökset esitellään viimeisessä, viidennessä, luvussa.

¹⁰ Ks. Linna 2009, s. 29.

2. Osakeyhtiön oikeushenkilöllisyyden ja osakkeenomistajan rajoitetun vastuun periaatteet

2.1 Periaatteiden kehittyminen ulkomailla

Osakeyhtiön voidaan katsoa olevan peräisin varsinaisesti 1600-luvulta, jolloin Hollannissa, Englannissa, Ranskassa, Tanskassa ja Ruotsissa syntyi suuria kauppakomppanioita, joiden tarkoitus oli kaupankäynti kaukaisissa maissa, kuten Intiassa ja Kiinassa.¹¹ Tärkeimpiä kauppakomppanioita olivat Englannin ja Hollannin Itä-Intian kauppakomppaniat.¹² Yritys vaati runsaasti pääomia, jotka täytyi kerätä usealta taholta, mikä antoi alkusysäyksen osakeyhtiömuodon syntymiselle ja on edelleen sen yksi olennaisimpia piirteitä. Samalla yritys oli myös huomattavan riskialtis, minkä vuoksi sijoittajat halusivat hajauttaa riskiä, eivätkä halunneet sitoutua henkilökohtaiseen vastuuseen mahdollisista tappioista. Näiden seikkojen vuoksi kauppakomppanioille hyväksyttiin periaate, jonka mukaan kukin osakas oli vastuussa ainoastaan pääomapanoksensa määrään asti. Näin riskinkanto erotettiin yrityksen johtamisesta, kuten on vielä tänäkin päivänä. Kauppakomppaniat mahdollistivat riskialttiiden suurien pääomia vaatineiden liiketoimien harjoittamisen, minkä osakeyhtiöt mahdollistavat edelleen. Kauppakomppanioita pidettiin poikkeuksellisina muodostelmina, minkä vuoksi nähtiin tarpeellisena saada valtion vahvistus niiden säännöille. Kauppakomppaniat ja muut varhaisimmat osakeyhtiömuodot olivat siten luonteeltaan puolittain julkisoikeudellisia, minkä myötä ne saivat itselleen valtion privilegioita, joka antoi komppanialle oikeushenkilöllisyyden, ja monopoleja.¹³ Nämä edut houkuttelivat rajoitetun vastuun lisäksi kauppakomppanioiden käyttöön.¹⁴ Yhtiö oli julkisoikeudellinen yhteenliittymä, jonka tarkoitus oli edistää kruunun etua.¹⁵ Yhtiöiden julkiseen luonteeseen liittyikin myös velvollisuus hoitaa julkisen vallan tehtäviä.¹⁶

Kauppakomppanioista kehittyi varsinaisia osakeyhtiöitä, kun taloudellisen kehityksen myötä suurien pääomaomien tarve kasvoi entisestään.¹⁷ Kaikki osakeyhtiöt eivät

¹¹ Caselius – Heikonen – Huttunen 1974, s. 1–2.

¹² Gower – Cronin – Easson – Lord Wedderburn of Charton 1979, s. 24.

¹³ Caselius – Heikonen – Huttunen 1974, s. 1–2.

¹⁴ Rapakko 1987, s. 189.

¹⁵ Holdsworth 1916, s. 316–317.

¹⁶ Cooke 1950, s. 27.

¹⁷ Rapakko 1987, s. 189.

kuitenkaan olleet rekisteröityjä. Englannissa oli käytössä myös muita yhtiömuotoja, mutta oikeushenkilöllisyys myönnettiin ainoastaan rekisteröidyille osakeyhtiöille.¹⁸ Lopulta vuonna 1720 säädetty Bubble Act¹⁹ kielsi muut osakeyhtiöt kuin valtion hyväksymät. Rajoitetulle vastuulle oli kuitenkin suuri tarve merkittäviä pääomia vaativilla aloilla teollistuvassa Englannissa, minkä vuoksi laki johti uusien yhtiöiden perustamiseen, joissa omistusoikeus oli trusteeilla. Uusista yhtiöistä tuli suosituin yhtiömuoto 1700-luvulla. Koska osakkeenomistajat olivat periaatteessa vastuussa kaikista veloista, sovittiin yhtiön perustamiskirjassa osakkeenomistajan rajoitetusta vastuusta. Bubble Actin kiertäminen johti lopulta lain kumoamiseen vuonna 1825. Väärinkäytösten määrä johti kuitenkin uuteen sääntelytarpeeseen, minkä lisäksi tarvittiin tehokkaampia käytäntöjä. Tarpeeseen vastattiin ottamalla käyttöön muun muassa vakiomuotoisia yhtiöjärjestyksiä. Uudet käytännöt olivat kuitenkin usein liian kalliita pienille yrityksille. Lakiuudistus tuli erityisen ajankohtaiseksi 1820- ja 1830 -luvuilla, jolloin järjestettiin suuri määrä julkisia osakeanteja. Yhtiölaki (Companies Act) saatiin kuitenkin säädettyä vasta myöhemmin, vuonna 1844.²⁰ Laki tunnusti osakeyhtiön oikeushenkilöllisyyden, mutta asetti muiden kuin vanhoilla privilegioilla tai parlamenttiakteilla perustettujen yhtiöiden osakkaat rajattomaan vastuuseen yhtiön veloista.²¹ Laissa säädettiin myös osakkeenomistajan rajoitetusta vastuusta, joka oli kuitenkin epäkäytännöllinen ja käytännössä merkityksetön säännös, sillä sen täytäntöönpano oli melkein mahdotonta. Rajoitettu vastuu edellytti nimittäin sen vahvistamista, kuka omisti osakkeet tappioiden aiheutumisen aikaan, mikä oli huomattavan vaikeaa. Rajoittamaton vastuu vähensi myös halukkuutta investoida yrityksiin, sillä se nähtiin luonnollisesti suurena riskinä.²²

Vuonna 1855 säädettiin uusi osakeyhtiölaki (Limited Liability Act), jossa rajoitettu vastuu yhtiön veloista laajeni koskemaan kaikkia rekisteröityjä osakeyhtiöitä. Myös uutta lakia kritisoitiin. Aluksi laissa oli erilaisia suojatoimenpiteitä, joilla suojattiin jokaista osakeyhtiön kanssa sitoumuksia tehnyttä. Vuoden 1856 osakeyhtiölaista nämä suojakeinot poistettiin ja riittävää oli, että osakeyhtiö mainitsi sanan ”limited” nimessään.

²³ Vuonna 1856 säädettyä lakia pidetään Englannin ensimmäisenä modernina

¹⁸ Holdsworth 1916, s. 313.

¹⁹ Laki oli rikosoikeudellinen ja seurausta South Sea Company –nimisen komppanian osakekurssin manipuloinnista. Komppania oli ottanut hoidettavakseen Englannin valtionvelan. Rapakko 1987, s. 190.

²⁰ Rapakko 1987, s. 189–193.

²¹ Gower ym., s. 44–48.

²² Rapakko 1987, s. 189–193.

²³ Salomon v. Salomon & Co, erityisesti perusteluiden kohdat 30 ja 31.

osakeyhtiölakina, jossa yhtiön osakkeenomistajien rajoitettu vastuu teki lopullisen läpimurtonsa ja siitä tuli taloudellisen kehityksen pääasiallinen instrumentti partnership-yhtiön sijasta. Yhtiön velkojien heikentynyttä suojaa perusteltiin sillä, että ne velkojat olivat tietoisia limited-yhtiöihin liittyvistä riskeistä.²⁴ Vuonna 1862 säädettiin jälleen uusi osakeyhtiölaki. Rajoitettu vastuu lepäsi Englannissa kuitenkin pitkään Salomon vs. Salomon & Co -tuomion varassa.²⁵

Tapauksessa oli kyse enemmistöosakkeenomistajan vastuusta konkurssiin menneessä yhtiössä. Yhtiö oli syntynyt yksityisen elinkeinonharjoittajan siirrettyä harjoittamansa liiketoiminnan perustamansa yhtiön nimiin.²⁶ Yhtiö oli perustettu vuoden 1862 osakeyhtiölain mukaan ja sillä oli seitsemän osakkeenomistajaa, joista kuusi olivat mukana vain nimellisellä osuudella. Alkuperäinen elinkeinonharjoittaja harjoitti liiketoimintaa entiseen tapaan ja oli samalla yhtiön toimitusjohtaja, enemmistöosakkeenomistaja lähes 100 prosentin osuudella sekä vakuusvelkoja. KKO tulkitsi ratkaisussaan lakia hyvin sanatarkasti todeten, että yhtiö oli perustettu vuoden 1862 osakeyhtiölain mukaisesti ja oli itsenäinen oikeushenkilö ja siten vastuussa oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan, eikä osakkeenomistajaa ei voitu näin ollen asettaa vastuuseen yhtiön velvoitteista sen konkurssissa. Järjestelyn taustalla olleille motiiveille ei annettu asiassa painoarvoa.²⁷

Uusien osakeyhtiölakien säätäminen liittyi olennaisesti teollistumiseen ja sen myötä kasvaneisiin pääomavaatimuksiin, joka puolestaan johti tarpeeseen hajauttaa riskiä. Pääomien kerääminen edellytti tehokkaita pääomamarkkinoita, joiden yhtenä pääedellytyksenä pidetään edelleen osakkeenomistajien rajoitettua vastuuta. Aidon pääomayhtiön syntyminen merkitsi myös omistuksen ja johdon eriytymistä, mikä heijastui oikeuskäytännössä oikeudellista vastuuta koskevinä tapauksina.²⁸

Yhdysvalloissa rajoitetun vastuun kehittyminen kulki eri tietä. Yhdysvaltojen perustamisvuonna 1776 maan perustamat 13 Britannian siirtokuntaa sallivat osakeyhtiöt tuotantoyrityksiä lukuun ottamatta. Aluksi rajoitetulla vastuulla ei ollut suurta merkitystä ja sitä yritettiin poistaa useita kertoja eri osavaltioissa. Lopulta rajoitettu vastuu kuitenkin löi läpi Yhdysvalloissakin erottaen riskin kantamisen yrityksen johtamisesta. Rajoitetulla

²⁴ Gower ym., s. 44–48.

²⁵ Rapakko 1987, s. 189–193.

²⁶ Tapauksessa on huomioitavaa, ettei yhtiöön siirtynyt velkaa liiketoiminnan yhtiöittämissä yhteydessä.

²⁷ Salomon v. Salomon & Co, erityisesti perusteluiden kohdat 30 ja 31.

²⁸ Mähönen 2001, s. 338.

vastuulla on katsottu yleisesti olleen erittäin suuri merkitys, joka on vaikuttanut jopa yhteiskuntien taloudellisten voimavarojen kehitykseen.²⁹

2.2. Periaatteiden kehittyminen Ruotsissa ja Suomessa

Ruotsin oikeus ei pääsääntöisesti, joitakin maakuntalaeissa, maanlaeissa ja kaupunkilaeissa olleita poikkeuksia lukuun ottamatta, tunnustanut nimenomaisesti *societas*³⁰ tai avointa yhtiötä ennen 1600-luvun loppua, vaikka ne olivat maassa melko yleisiä 1600-luvulla. Vasta merkantilismin aikana, suurvalta-ajan alussa 1600-luvun alkupuolella, valtio alkoi puuttumaan aktiivisemmin yhtiöiden toimintaan yksityiskohtaisella sääntelyllä.³¹

Suomen oikeuden ensimmäinen varsinainen osakeyhtiöoikeudellinen säännös oli 12.6.1673 annettu kuninkaallinen kirje Compagnie-yhtiöistä, jotka olivat osakeyhtiöiden varhaismuotoja. Compagnie-yhtiöt olivat kruunun privilegioiden alaisia sopimusoikeudellisia yhteenliittymiä, mutta eivät oikeushenkilöitä.³²

Varsinaisesta yleisestä osakeyhtiömuodosta säädettiin osakeyhtiötä koskevassa vuoden 1864 asetuksessa, joka perustui vastaavaan Ruotsin vuoden 1848 osakeyhtiöasetukseen (kungliga förordningen av 6. oktober 1848 om aktiebolag, 1848:43) ja Ranskan vuoden 1807 code de commerceen. Asetus perustui ns. konsessio- tai sanktioperiaatteelle, mikä tarkoitti, että keisarillinen Suomen senaatti vahvisti harkinnanvaraisella päätöksellä yhtiön yhtiöjärjestyksen ja myönsi sille oikeushenkilöllisyyden. Näin ollen osakeyhtiöllä oli vuoden 1864 asetuksessa vähintäänkin puolijulkinen asema, eivätkä osakkeenomistajat voineet sopia yhtiön asioista vapaasti.³³ Kuninkaallinen konsessio takasi kuitenkin osakkeenomistajien rajoitetun vastuun.³⁴ Vuoden 1864 laille oli

²⁹ Rapakko 1987, s. 194–195. Rajoitetun vastuun hyödyistä ks. Easterbrook & Fischel 1991, s. 41–42 ja Rapakko 1987, s. 186–189.

³⁰ Osakeyhtiön juuret juontavat jo roomalainen oikeuden tuntemaan *societas*-instituutioon, joka oli eräänlainen yhtiömiesten yhteistoimintasopimus, jossa nämä sopivat sijoittavansa yhtiöön varallisuus- tai työpanoksen (Heikonen, 1948, s. 1.)

³¹ Heikonen 1948, s. 3–4.

³² Mähönen & Villa 2015, s. 13.

³³ Mähönen & Villa 2015, s. 14–15.

³⁴ Mähönen 2001, s.324.

ominaista, että siinä jätettiin osakeyhtiötä koskevat oikeussuhteet yhtiösopimuksen varaan, eikä pakottavia säännöksiä ollut juurikaan.³⁵

Vuoden 1864 asetuksen konsessioperiaatteesta luovuttiin vuoden 1895 lain myötä ja siirryttiin normatiivijärjestelmään, jossa rekisteriviranomaisen oli merkittävä osakeyhtiö yhtiörekisteriin, jos se oli muodostettu lainsäädännön edellyttämällä tavalla. Vuoden 1895 laki perustui Ruotsissa ja Norjassa suoritettuun osakeyhtiölainsäädännön uudistamistyöhön ja erityisesti Ruotsin vuoden 1895 osakeyhtiölakiin (lagen om aktiebolag, 1895:65). Vuoden 1895 laki sai vaikutteita myös Saksan, Ranskan ja Italian lainsäädännöstä ja lainsäädäntöhankkeista.³⁶ Toisin kuin vuoden 1864 asetus vuoden 1895 laki perustui sopimusvapauden periaatteelle ja muodosti raamin, jonka sisällä osakkeenomistajat saivat sopia yhtiön asioista vapaasti.³⁷ Laki sisälsi säännöksen osakkeenomistajan rajoitusta vastuusta.³⁸ Laissa ei kuitenkaan ollut säännöksiä vähimmäisosakepääomasta toisin kuin Ruotsin vuoden 1895 osakeyhtiölaissa.³⁹ Sääntely oli yksityiskohtaista lähinnä perustamisen ja voitonjaon osalta, mitä muun muassa osakkeenomistajien rajoitettu vastuu ilmensi. Vuoden 1895 lain päätavoite oli tarjota paremmat mahdollisuudet pääoman hankkimiseksi yleisiltä pääomamarkkinoilta suojaamalla sijoittajia petollisilta yhtiöhankkeilta ja velkojia yhtiön osakepääoman takaisinmaksamiselta.⁴⁰

Caselius ja Heikonen (1949) kuvasivat lakia seuraavasti: *”Lähdettiin sopimusvapauden periaatteesta ja siitä, että kukin huolehtikoon omista oikeuksistaan. Näin tuli osakeyhtiöstä yksityisyritteliäisyyden tyypillinen yhteenliittymämuoto niin teollisuuden kuin kaupankin alalla – yritysmuoto, jota muovailtiin sopivasti eri tarkoituksia varten. Mikäli sivullisen katsottiin tarvitsevan suojaa, käsitettiin sitä kaivattavan ainoastaan henkilölle, joka sijoitti varojaan yhtiöön tuntematta sen perustajia ja yrityksen laatua.”*⁴¹ Joustava osakeyhtiölaki salli saman osakeyhtiömuodon käyttämisen erilaisiin tarkoituksiin.⁴²

³⁵ Caselius – Heikonen – Huttunen 1974, s. 5.

³⁶ Mähönen & Villa 2015, s. 14.

³⁷ Mähönen & Villa 2015, s. 15.

³⁸ Laki osakeyhtiöstä (22/1895) 18 §: *”Osakeyhtiössä vastatkoot osakkaat yhtiön sitoumuksista yhtiön omaisuudesta sekä osakkeista suorittamattomalla määrällä; eikä saa yhtiön velkaa yksityiseltä hakea. Älköön myöskään yhtiön omaisuutta otettako yksityisen osakkaan velasta.”*

³⁹ Mähönen & Villa 2015, s.15.

⁴⁰ Mähönen 2001, s. 423.

⁴¹ Caselius & Heikonen 1949, s. 17.

⁴² Mähönen & Villa 2015, s. 15.

2.3 Osakeyhtiön oikeushenkilöllisyys nykyään

Luonnollisesti sille, että toimijat toimisivat yhteiseen lukuun omissa nimissään ja yritystoiminnan harjoittaminen järjestettäisiin sopimuksin, ei ole mitään estettä. Kaikkia osakeyhtiön peruspääpiirteitä ei kuitenkaan voida saavuttaa pelkin sopimusjärjestelyin. Osakeyhtiön oikeushenkilöllisyys voi perustua vain julkisen vallan hyväksyntään. Osakkeenomistajien rajoitetusta vastuusta ei voida puolestaan sopia kattavasti suhteessa kaikkiin mahdollisiin yhtiön velkoihin, esimerkiksi sopimuksen ulkoisiin velkoihin, kuten vahingonkorvausvelkoihin. Muun muassa näiden syiden vuoksi osakeyhtiöstä on syytä säännellä yleisesti lailla.⁴³ Oikeushenkilöllisyys ja osakkeenomistajan rajoitettu vastuu eivät ole pelkästään keskeisiä periaatteita, vaan samalla osakeyhtiön olemassaololle välttämätön interventio osakeyhtiön sidosryhmien välisiin sopimussuhteisiin. Periaatteet kulkevat käsi kädessä, koska osakeyhtiön oikeushenkilöllisyyttä ei voida saavuttaa ilman rajoitettua vastuuta.⁴⁴ Mähönen ja Villa (2015) määrittelevät osakeyhtiön sopimusoikeudelliseksi konstruktioksi, joka sisältää myös piirteitä, joita ei voida saavuttaa pelkästään sopimusjärjestelyin.⁴⁵

Transaktiokustannusten aleneminen, edustamiseen liittyvien ongelmien ratkaiseminen, yhteenliittymiseen perustuvan ryhmätyön hyödyntäminen ja voiton maksimointi ovat tämän hetken merkittävimpiä syitä organisoida yritys yhtiöksi. Yritystoiminnan organisoinnilla osakeyhtiömuotoon ja sitä koskevalla toimivalla sääntelyllä on suuri merkitys myös yhteiskunnalle ja tehokkaalle vaihdannalle.⁴⁶ Osakeyhtiön ja osakkeenomistajan erillisyydellä pyritään toisin sanoen tuotannon ja vaihdannan edistämiseen.⁴⁷

Osakeyhtiötä voidaan pitää oikeudellisena fiktiona. Fiktioteorian mukaan osakeyhtiön oikeushenkilöllisyys on oikeusjärjestyksen synnyttämä ja muodostaa poikkeuksen tilanteesta, jossa vain luonnollinen henkilö voi olla oikeushenkilö.⁴⁸ Sopimusverkkoajattelussa osakeyhtiön olennaiset osat, kuten rajoitettu vastuu,

⁴³ Mähönen & Villa 2015, s. 36–37.

⁴⁴ Mähönen & Villa 2015, s. 53.

⁴⁵ Mähönen & Villa 2015, s. 31.

⁴⁶ Mähönen & Villa 2015, s. 281–283.

⁴⁷ Tammi-Salminen 2001, s. 290.

⁴⁸ Mähönen & Villa 2015, s. 282.

osakkeiden lähtökohtainen vapaa vaihdettavuus ja yhtiön toiminnan jatkuvuus, mahdollistavat sen käsittelemisen oikeushenkilönä. Näin käsitettynä osakeyhtiön oikeushenkilöllisyys on hahmotettavissa toimijoiden markkinapaikkana, jossa sopimusverkon osapuolet kohtaavat ja jossa heidän välisiin suhteisiin liittyvät intressikonfliktit on ratkaistava. Tällöin osakeyhtiö ymmärretään laajempaan kokonaisuutena kuin osakeyhtiöoikeudessa perinteisesti kuvatussa kannassa, jossa osakeyhtiö on mielletty osakkeenomistajan, yhtiön johdon ja rahoittajien välisenä suhteena. Sopimusverkkoajattelun keskeisiin väittämiin kuuluu se, että verkon jäsenten asema riippuu heidän kyvystään neuvotella itselleen oikeuksia ja suojaa, eikä julkisen vallan tulisi puuttua tähän prosessiin antamalla jollekin osapuolelle erityistä suojaa tai oikeuksia. Tällä tarkoitetaan sitä, että esimerkiksi osakkeenomistajan ja velkojan yritykseen sijoittamia pääomapanoksia arvioidaan lähtökohtaisesti samoista lähtökohdista käsin.⁴⁹

Kuten aikaisemmin todettiin, on osakeyhtiön oikeushenkilöllisyys yksi OYL:n yleisistä periaatteista. OYL 1:2.1:n mukaan osakeyhtiö on osakkeenomistajistaan erillinen oikeushenkilö, joka syntyy rekisteröimisellä. Säännöksessä todetaan siten osakeyhtiön oikeushenkilöllisyyden lisäksi nimenomaisesti se, että osakeyhtiö on osakkeenomistajista erillinen yhteisö. Osakeyhtiön oikeushenkilöllisyys sisältää sekä oikeuskelpoisuuden että oikeustoimikelpoisuuden. Oikeuskelpoisuudella tarkoitetaan, että yhtiöllä voi olla oikeuksia ja velvollisuuksia. Oikeustoimikelpoisuudella tarkoitetaan puolestaan yhtiön kykyä määrätä itse oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Osakeyhtiötä edustaa luonnollisista henkilöistä koostuva johto. Toimielinten ja osakkeenomistajien erillisyys korostaa myös osaltaan yhtiön ja osakkaiden erillisyyttä.⁵⁰

Oikeushenkilöllisyyteen liittyy keskeisenä elementtinä osakeyhtiön omaisuuden itsenäisyys.⁵¹ Osakeyhtiölain esitöissä korostetaan osakeyhtiön varallisuuden olevan erillään osakkeenomistajien varallisuudesta. Osakkeenomistajat eivät vastaa siten yhtiön velvoitteista, eikä yhtiö vastaa osakkaiden velvoitteista. Osakeyhtiön velasta ei voida myöskään ulosmitata osakkeenomistajan omaisuutta, eikä osakkaan velasta yhtiön omaisuutta.⁵² Velkoja voi luottaa siihen, että yhtiön omaisuus on käytettävissä yhtiön

⁴⁹ Mähönen & Villa 2015, s. 185.

⁵⁰ HE 109/2005 vp, s. 37–38; Ari Saarnilehto Vesa Annola 2004 (kirjailija on päivittänyt tekstin 31.1.2011) ja Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho 2018, s. 15–16.

⁵¹ Villa 2015, s. 536.

⁵² HE 109/2005 vp, s. 38.

velkojen maksuun ennen varojen jakamista osakkeenomistajille.⁵³ Oikeustoimien sitovuuden osalta osakeyhtiön oikeushenkilöllisyys ja erillisyys osakkaista merkitsee, että johdon asianmukaisesti yhtiön puolesta tekemä oikeustoimi sitoo yhtiötä, eivätkä johdon jäsenet tai osakkeenomistajat tule sidotuksi oikeustoimeen.⁵⁴ Osakeyhtiön oikeushenkilöllisyys ja siitä seuraava yhtiön varojen erillisyys mahdollistaa osakkeenomistajien rajoitun vastuun olemassaolon.⁵⁵

Oikeushenkilöllisyyden periaatteesta huolimatta oikeusjärjestys voi riistää osakeyhtiöltä oikeushenkilöllisyyden sisällölliset piirteet, vaikka yhtiömuoto säilyisikin.⁵⁶ Vastuun samastus merkitsee siten poikkeusta yhtiöoikeuden perustavista periaatteista, joiden mukaan osakeyhtiö ja osakkeenomistaja ovat erillisiä oikeussubjekteja eivätkä osakkaat ole henkilökohtaisessa vastuussa yhtiön velvoitteista.

2.4 Osakkeenomistajan rajoitettu vastuu nykyään

Osakeyhtiölain keskeisiin periaatteisiin kuuluu, että osakkeenomistajan vastuu on rajoitettu. Tällä tarkoitetaan, ettei osakkeenomistaja ole osakeyhtiöoikeudellisessa vastuussa yhtiön velvoitteista, vaan vastuu on rajoitettu osakkaan yhtiöön sijoittamiin varoihin suoraan lain nojalla. Osakkeenomistajat kantavat siten yhtiön velkojien tapaan riskin sijoittamansa pääoman menettämisestä.⁵⁷

Rajoitetun vastuun periaate ilmaistaan OYL 1:2.2:ssa, jossa todetaan, etteivät osakkeenomistajat ole vastuussa yhtiön velvoitteista, elleivät osakkaat erikseen sitoudu tällaiseen vastuuseen, mihin osakeyhtiön erillinen oikeushenkilöllisyyskin viittaa.⁵⁸ Periaatteesta ei ole säädetty poikkeuksia edes OYL 8:12 säädettyssä konsernisuhteessa olevien osakeyhtiöiden osalta, eikä tällainen kanta myöskään saa tukea oikeuskäytännöstä⁵⁹.⁶⁰ Osakkeenomistajaa ei voida asettaa rajattomaan vastuuseen yhtiön velvoitteista edes yhtiökokouksen päätöksellä tai yhtiöjärjestyksen otettavalla

⁵³ Mähönen & Villa 2015, s. 280.

⁵⁴ Airaksinen ym. 2018, s. 15.

⁵⁵ Vahtera 2011, s. 18.

⁵⁶ Mähönen & Villa 2015, s. 42.

⁵⁷ Villa 2015, s. 536 ja Savela 2015, s. 401.

⁵⁸ Airaksinen ym. 2018, 16.

⁵⁹ KKO totesi ratkaisussa 1997:17, ettei emoyhtiön määräysvalta tytäryhtiössä sinänsä oikeuttanut pitämään emoyhtiötä tytäryhtiön omaisuuden määräysvallan omistajana.

⁶⁰ Mähönen & Villa 2015, s. 405.

määräyksellä. Osakkeenomistajat voivat vastata yhtiön sitoumuksesta muulla perusteella, kuten sopimuksen, yhtiöjärjestysmääräyksen, tai antamansa pantin johdosta.⁶¹ Lisäksi oikeuskäytännössä on katsottu, että osakkaan vastuu voi syntyä myös, jos osakkeenomistaja antaa käyttäytymisellään ymmärtää vastaavansa yhtiön velvoitteista.⁶² Oikeuskäytännössä⁶³ toimintaa voidaan myös poikkeuksellisesti katsoa harjoitetun jonkun taustatahon toimesta ja vastuulla, vaikka yhtiö olisi muodollisesti osakkaisiin nähden itsenäinen.⁶⁴ Myös osakkaan laittomat toimet voivat perustaa tälle vastuun.⁶⁵

Osakeyhtiölain 1:2.2 ei kuitenkaan estä säätämästä osakkaiden vastuusta toisin muissa laeissa, mikä käy ilmi OYL 1:1:stä. Osakeyhtiölain perusteluissa on mainittu poikkeamana rajoitetun vastuun pääsäännöstä laki asianajajista (496/1958), jossa säädetään osakkeenomistajan vastuusta OYL 1:2:stä poikkeavalla tavalla.⁶⁶ Vastaavasti ympäristövahinkojen korvaamisesta säädetty laki (737/1994) sisältää poikkeuksen osakkaiden rajoitetusta vastuusta.⁶⁷

Rajoitetulla vastuulla pyritään kannustamaan yritystoiminnan harjoittamiseen, vähentämään kustannuksia ja saavuttamaan tehokas riskinjako yhtiön eri sidosryhmien välillä. Rajoitettu vastuu pienentää osakkeenomistajan riskiä, mikä vähentää puolestaan heidän tarvettaan valvoa yrityksen johtoa. On myös huomattava, että sijoittajat ovat usein hajauttaneet sijoituksensa hyvin, minkä vuoksi heillä ei välttämättä ole aikaa tai asiantuntemusta valvoa johtoa. Rajoitettu vastuu kannustaa myös yleisesti sijoittamaan pääomia yritystoimintaan edistäen siten yritysten pääomien keräämistä ja tukien osakkeiden vapaata liikkumista sijoittajien uskaltaessa sijoittaa useampaan kohteeseen vähentyneen riskin myötä. Useaan kohteeseen sijoitettaessa sijoittajan ei tarvitse kantaa sijoitusten hajauttamattomuudesta johtuvaa systemaattista riskiä, mikä alentaa myös yritysten hankkiman pääoman hintaa. Sijoittaja saattavat myös uskaltaa ottaa enemmän

⁶¹ Villa 2015, s. 533.

⁶² Savela 2015, s. 402 ja Huttunen 1996 s. 22–23. Ks. esimerkiksi KKO 1991:186 ja KKO 1996:2.

⁶³ Katso KKO 1995:99. Tapauksessa yhtiön toimitusjohtaja ja hallituksen jäsen A sekä hallituksen puheenjohtaja B olivat harjoittaneet yrityksessä lainvastaista toimintaa, josta saatu taloudellinen hyöty oli tullut välittömästi A:lle ja B:lle yhteisesti. A ja B tuomittiin yhteisvastuullisesti yhtiön kanssa menettämään rikoksen tuottama taloudellinen hyöty valtiolle.

⁶⁴ Savela 2015, s. 402.

⁶⁵ Savela 2006, s. 364.

⁶⁶ Mähönen & Villa 2004 (kirjailija on päivittänyt tekstin 23.10.2017); HE 109/2005 vp, s. 38; Laki asianajajista (496/1958) 5 § 2 momentti, jonka mukaan mm. *yhtiön osakkeenomistaja vastaa hoidettavanaan olevasta asianajotehtävästä johtuvista velvoitteista yhteisvastuullisesti yhtiön kanssa.*

⁶⁷ Mähönen & Villa 2004 (kirjailija on päivittänyt tekstin 23.10.2017); laki ympäristövahinkojen korvaamisesta (496/1958) 7.1,2 §, jonka mukaan *tämän lain mukainen korvausvelvollisuus on, silloinkin kun vahinkoa ei ole aiheutettu tahallisesti tai huolimattomuudesta, sillä: joka on rinnastettavissa 1 kohdassa tarkoitettuun toiminnan harjoittajaan.*

riskiä yksittäisessä investoinnissa, sillä useammat sijoituskohteet tasapainottavat kokonaisriskiä. Osakkeiden vaihdannan edistäminen motivoi puolestaan yritysten johtoa työskentelemään tehokkaammin, koska huonosti johdetut yritykset, joissa on kuitenkin runsaasti potentiaalia, houkuttelevat uusia varakkaita sijoittajia hankkimaan suuren osan yrityksen osakkeista ja vaihtamaan yrityksen johdon paremman menestyksen toivossa. Rajoitettu vastuu vähentää myös osakkeenomistajan tarvetta valvoa toista osakasta, koska rajoitettu vastuu pienentää todennäköisyyttä, että toisen osakkeenomistajan varoja tarvitaan osakeyhtiön velkojen maksamiseen.⁶⁸

Osakkeenomistajan rajoitettu vastuu tekee osakeyhtiöstä tehokkaan pääomien keräämisen välineen ja mahdollistaa liikeriskin ottamisen, tehokkaan yritystoiminnan sekä kehittyneet rahoitus- ja pääomamarkkinat.⁶⁹ Toisaalta rajoitettu vastuu voi johtaa opportunistisiin, koska osakkaat eivät vastaa täydessä mitassa toimintansa kustannuksista. Tämä siirtää riskiä osakkeenomistajilta yhtiön velkojille, koska toiminnan aiheuttamat haitat voivat jäädä ulkopuolisten kannettaviksi.⁷⁰ Velkojien asema riippuu keskeisesti yhtiön varallisuudesta, tarkemmin sanottuna maksukykyisyydestä. Velkojien intressissä on, että yhtiön toiminta jatkuu eivätkä esimerkiksi varojen siirrot osakkeenomistajille vaaranna tätä. Osakeyhtiölain varojenjakojärjestelmä lievittää tätä ongelmaa. Sopimusvelkojat voivat myös ainakin periaatteessa hinnoitella osakeyhtiöön liittyvän riskin vaatimalla suorituksistaan korkeamman korvauksen, joka kattaa riskin yhtiön maksukyvyttömyydestä. Työntekijöillä on suojanaan yhteiskunnan erityinen palkkaturvajärjestelmä. Sen sijaan sopimuksen ulkopuoliset velkojat, kuten vahingonkorvausvelkojat ja julkinen valta esimerkiksi verottajan roolissa, ovat eri asemassa. Sopimuksen ulkopuolisilla velkojilla ei ole mahdollisuutta suojautua osakkeenomistajien opportunistiselta käyttäytymiseltä.⁷¹ Sopimuksen ulkopuolisten velkojien suoja voi toteutua OYL:n pääoman pysyvyyttä koskevien muodollisten säännösten avulla tai murtamalla rajoitetun vastuun periaate.⁷²

Rajoitetun vastuun periaate kietoutuu yhteen toisen OYL:n peruseriaatteen, pääoman pysyvyyden, kanssa. Niitä voidaan pitää toistensa vastinpareina.⁷³ Pääoman pysyvyyden periaate ilmaistaan OYL 1:3.2:ssa, jonka mukaan yhtiön varoja voidaan jakaa vain siten

⁶⁸ Easterbrook & Fischel 1991, s. 41–59.

⁶⁹ Villa 2015, s. 536.

⁷⁰ Easterbrook & Fischel 1991, s. 58–59.

⁷¹ Mähönen 2001, s. 710.

⁷² Mähönen 2001, s. 710.

⁷³ Mähönen 2001, s. 709.

kuin OYL:ssä säädetään. Koska osakkeenomistaja ei vastaa yhtiön velvoitteista, on luonnollista, että harjoitettaessa liiketoimintaa osakeyhtiömuodossa, ei yhtiön varoja voida jakaa muulla kuin OYL:ssä säädetyllä tavalla. Osakeyhtiölain pääoman pysyvyyttä koskevat säännökset ovat siten tarkoitettu korvaamaan osakkaiden henkilökohtaisen vastuun puuttumista. Pääoman pysyvyyden periaatetta voidaan perustella myös osakkeenomistajan ja velkojan riskinjaolla, jossa osakkaan riski on viimesijainen eli osakkeenomistaja saa hyväkseen kaiken mitä muiden vaateiden jälkeen jää jäljelle.⁷⁴

Pääoman pysyvyyden periaatteella ja laajemmin velkojensuojajärjestelmällä eli sillä, millä tavalla ja missä määrin osakeyhtiöstä voidaan jakaa varoja OYL:ssä määritellyillä sallituilla varojenjakotavoilla, keskitytään suojaamaan sekä yhtiön tunnettuja että tuntemattomia velkojia. Osakkeenomistajien rajoitettu vastuu toimii puolestaan keskeisenä riskinjakomekanismina, koska OYL:ssä ei aseta osakkeenomistajalla velvollisuutta vastata yhtiön velvoitteista tai tehdä lisäsijoituksia yhtiöön, vaikka yhtiö olisi maksukyvytön. Osakkeenomistajien rajoitettuun vastuuseen perustuvasta riskinjaosta johtuu, että osakeyhtiön sopimuskumppanien (velkojien) on ennen yhtiön kanssa toimeen sitoutumista arvioitava osakkeenomistajien rajoitetun vastuun vaikutus riskipositioonsa. Velkojien on tutkittava, missä määrin he voivat jäädä OYL:n velkojensuojamekanismien varaan ja tarvittaessa turvaututtava muihin riskiä rajoittaviin mekanismeihin.⁷⁵

Velkojensuojasäännökset ja rajoitetun vastuun periaate määrittelevä raamit, miten riski, tuotto sekä vastuu yhtiön velvoitteista jaetaan osakeyhtiöinstituutiossa osakkeenomistajien ja yhtiön velkojien välillä. Vastuun samastus merkitsee merkittävää poikkeamista näistä lähtökohdista ja erityisesti riskinjaosta.⁷⁶

Vähimmäisosakepääomavaatimuksen ja sen jakamisen tehokkuutta suojata osakeyhtiön ulkopuolisia velkojia on perustellusti epäilty oikeuskirjallisuudessa⁷⁷, sillä osakepääoma on ainoastaan kirjanpidollinen suure, jolla ei voida varsinaisesti kattaa velkojien saatavia. Osakeyhtiön velkojien saatavien vakuutena on yhtiön varallisuus, ei osakepääoma.⁷⁸

Myös rajoitettua vastuuta kohtaa on esitetty myös kritiikkiä erityisesti koskien sen aiheuttamaa moraalikatoa, jossa riskiä siirretään osakkeenomistajilta velkojille.

⁷⁴ Mähönen & Villa 2015, s. 304.

⁷⁵ Villa 2015, s. 536.

⁷⁶ Villa 2015, s. 536.

⁷⁷ Ks. Airaksinen – Jauhiainen 1997, 29–30.

⁷⁸ Mähönen 2001, s. 711.

Rajoitettu vastuu lisää todennäköisyyttä, ettei yritykselle ole varoja maksaa velkojaan luottottajille. Näin ollen riskialttiista investoinnista hyötyvät enemmän osakkeenomistajat, jotka eivät kannu riskiä kokonaan. On kuitenkin epätodennäköistä, että pelkästään se, että osakkeenomistajan vastuun on rajoitettu, johtaisi käytännössä ylisuureen riskinottoon tai etteivät velkojat saisi sen takia saataviaan.⁷⁹

Rajoitetun vastuun kritiikissä on kyse pitkälti siitä, että hahmotetaan keinoja rajoitetun vastuun murtamiseksi yksittäistapauksissa, joissa osakeyhtiömuotoa käytetään väärin.⁸⁰ Esimerkiksi Hansmann ja Kraakman (1991) ovat esittäneet, että yhtiön vastuuta voisi laajentaa erityisesti vahingonkorvauksen osalta osakkeenomistajien suhteellista vastuuta koskevaan vastuuseen.⁸¹ Kaisanlahti (2006) on suhtautunut esitettyyn kriittisesti, sillä se edellyttäisi vastuunenimmäismäärän määrittämistä etukäteen.⁸² Tällöin osakeyhtiön haitallisesta toiminnasta mahdollisesti aiheutuvat vahingonkorvausvelvoitteet, joista osakkeenomistaja voisi joutua vastaamaan rajattomasti, vaikuttaisivat huomattavasti osakkeen hintaan. Tämä heikentäisi merkittävästi sijoittajien halukkuutta sijoittaa osakeyhtiöiden osakkeisiin. Ottaen huomioon osakeyhtiöiden suuri määrä aiheuttaisi sijoitusten väheneminen huomattavasti enemmän haittaa yhteiskunnalle verrattuna laajemmasta vastuusta saatavaan hyötyyn.⁸³

Edellä käsitellyt OYL:n periaatteet, osakeyhtiön oikeushenkilöllisyys ja osakkeenomistajien rajoitettu vastuu, ovat syntyneet markkinoiden kehittymisen tarpeesta vastaamaan taloudellisen vaihdannan vaatimuksia. Ne mahdollistavat pääoman keräämiseen ja yritystoiminnan riskien jakamiseen.⁸⁴ Mähösen ja Villan (2015) mukaan periaatteilla ei voida saavuttaa niiltä odotettua tehoa, jos osakkeenomistajat ja velkojat eivät voi vedota niihin tehokkaasti.⁸⁵

⁷⁹ Easterbrook & Fischel 1991, s. 49–52.

⁸⁰ Vahtera 2011, s. 139.

⁸¹ Hansmann & Kraakman 1991, s. 1932–1933.

⁸² Kaisanlahti 2006, s. 143–146.

⁸³ Vahtera 2011, s. 139–140.

⁸⁴ Vahtera 2011, s. 78–79

⁸⁵ Mähönen & Villa 2015, s. 7.

3. Oikeuden väärinkäytön kieltö ja keinotekoiset järjestelyt

3.1. Oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteen esittely ja sen sovelluksia

Vastuun samastus perustuu samastusoppiin ja sitä ilmentävään oikeuskäytäntöön. Viime kädessä vastuun samastus pohjautuu oikeuden väärinkäytön kieltöön ja oikeuden väärinkäytöstä osakeyhtiön velkojille aiheutuneeseen vahinkoon.⁸⁶

Villan (2015) mukaan oikeuden väärinkäytön kiellossa on osakeyhtiökontekstissa kysymys vetoamisesta muodollisesti pätevään oikeuteen sellaisen tavoitteen saavuttamiseksi, joka ristiriidassa kyseisen oikeuden taustalla vaikuttavien johtavien ja rakentavien periaatteiden sekä arvokäsitysten kanssa. Konkreettisemmin kysymys on toiminnasta, joka on näennäisesti laillista tietyn oikeuden puitteissa, mutta oikeutta käytetään sellaisella tavalla tai sellaisessa tarkoituksessa, että toiminta loukkaa muiden toimijoiden suojattuja oikeuksia ja on yleisen oikeuden vastaista.⁸⁷

Tammi-Salmisen (2001) mukaan oikeuden väärinkäytön kieltö voidaan hahmottaa toisaalta itsenäiseksi periaatteeksi ja toisaalta yläkäsitteeksi, jonka alle voidaan systematisoida täsmällisempiä kieltoja. Oikeuden väärinkäytön kiellossa on tarkemmin kyse sellaisten etujen rajoittamisesta, jotka on saavutettu muodollisen oikeuden nojalla, mutta jotka ovat liike-elämässä noudatettavan kunniallisuuden vaatimuksen vastaisia.⁸⁸

Hemmon (2003) mukaan oikeuden väärinkäytön kiellossa on kyse arvoriistiriidasta, jossa vastakkain ovat muodollisesti pätevä oikeus ja kyseisen oikeuden taustalla olevat arvokäsitykset. Hemmon mukaan periaate voi saada merkitystä tilanteissa, joissa jonkin menettelyn tarkoituksena on toisen ”shikaaninomainen” vahingoittaminen tai jos näennäisesti sallitulla toimella pyritään hylättävään päämäärään.⁸⁹ Linnan (2004) mukaan oikeuden väärinkäytöllä tarkoitetaan puolestaan muodollisesti sallittua ihmisoikeuden, perusoikeuden tai muun oikeuden käyttämistä, jolla loukataan toisen suojattua oikeutta tai yhteiskunnan perusarvoja.⁹⁰

⁸⁶ Vahtera 2018, s. 264.

⁸⁷ Villa 2015, s. 534.

⁸⁸ Tammi-Salminen 2001, s. 248–263.

⁸⁹ Hemmo 2003, s. 56.

⁹⁰ Linna 2004 s. 631–632.

Määritelmät eroavat toisistaan hieman, mutta on selvää, että oikeuden väärinkäytön kieltä pidetään yleisenä ja vakiintuneena oikeudellisena periaatteena, varsinkin siviilioikeudessa periaate on kiistaton. Periaate on tunnustettu KKO:n ennakkoratkaisussa 1991:148, jossa sitä ei kuitenkaan sovellettu tosiseikastoon. Sen sijaan ratkaisussa KKO 1992:145 periaatetta sovellettiin tapauksen tosiseikastoon. Vaikka periaate on vahvistettu oikeuskäytännössä yleisten siviilioikeudellisten periaatteiden mukaiseksi oikeusperiaatteeksi. Kuitenkin eräin osin, esimerkiksi yhtiöoikeudellisessa vastuun samastuksessa, periaatteen merkitys on riidanalainen. Periaatteen painoarvoa on vaikea arvioida, koska se jää usein lausumattomaksi ratkaisuperusteeksi lainkäytössä.⁹¹

Oikeuden väärinkäytön kiellosta on useita säädännäisiä sovelluksia eri laeissa. Esimerkiksi keinotekoiset järjestelyt voidaan syrjäyttää verotusmenettelystä annetun lain 28 §:n nojalla. Takaisinsaannista konkurssipesään annetun lain (758/1991) 2:5:n mukaan oikeustoimi voi tiettyjen edellytysten täytyessä peräytyä, jos toimella on loukattu velkojan oikeuksia. Oikeuden väärinkäytön ilmentymänä pidetään myös oikeustoimilain (228/1929) 33 §:ää, jossa säädetään pätemättömäksi kunnianvastainen ja arvoton oikeustoimi. Tuoreimpia säädännäisiä sovelluksia oikeuden väärinkäytön kiellosta ovat ulosottokaassa (UK) (705/2007) ja konkurssilaissa (120/2004) säädetyt mahdollisuudet sivuuttaa keinotekoiset järjestelyt tiettyjen edellytysten täytyessä siten, että sivulliselle muodollisesti kuuluva omaisuus luetaan velallisen ulosottokelpoiseen varallisuuteen tai konkurssipesään.⁹²

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 1 artikla asettaa jokaiselle sopimusvaltiolle velvollisuuden taata sopimuksessa ja lisäpöytäkirjoissa määritellyt oikeudet jokaiselle. Ihmisoikeussopimuksen takaamat oikeudet eivät ole vain tavoitteellisia päämääriä, vaan sopimus edellyttää jäsenvaltioilta niiden välitöntä turvaamista. Viittaus ”jokaiseen” kattaa luonnollisten henkilöiden lisäksi myös oikeushenkilöt. Näin ollen oikeushenkilöt voivat vedota esimerkiksi sopimuksen ensimmäisessä lisäpöytäkirjassa säänneltyyn omistusoikeuteen.⁹³

Vaikka oikeuden väärinkäytön kiellon periaatetta ei ole kirjattu kansalliseen lainsäädäntöön yleisellä tasolla, on periaate saanut oman artiklansa Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukseen.⁹⁴

⁹¹ Linna 2004, s. 622.

⁹² Linna 2004, s. 622.

⁹³ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 15–16.

⁹⁴ Pöyhönen 2001, 314.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 17 artikla säättää oikeuden väärinkäytön kiellosta seuraavasti:

”Minkään tässä yleissopimuksessa ei saa tulkita suovan millekään valtiolle, ryhmälle, tai henkilölle oikeutta ryhtyä sellaiseen toimintaan tai tehdä sellaista tekoa, jonka tarkoituksena on tehdä tyhjäksi jokin tässä yleissopimuksessa tunnustettu oikeus tai vapaus tai rajoittaa niitä enemmän kuin tässä yleissopimuksessa on sallittu.”⁹⁵

Artiklan tarkoituksena on estää sellainen ihmisoikeuksien hyväksikäyttö, jossa tehdään tyhjäksi jokin sopimuksessa tunnustettu oikeus tai vapaus. Artiklan on katsottu myös ilmaisevan oikeuksien väärinkäytön kiellon yleisimminkin. Esimerkiksi osakeyhtiön perustaja ei saa perustamistoimille oikeussuojaa, jos yhtiön on perustettu vain varojen kätkemiseksi ilman liiketoiminnallisia perusteita.⁹⁶ Ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin korostanut, että artikla voi tulla sovellettavaksi vain hyvin poikkeuksellisesti.⁹⁷ Linnan (2004) mukaan oikeuden väärinkäytön kiellon soveltaminen on jäänyt harvinaiseksi, koska ihmisoikeuksien rajoittamiselle on olemassa tarkat edellytykset.⁹⁸ Pellonpään (2012) mukaan oikeuksien rajoittaminen 17 artiklan nojalla on mahdollista vain, silloin kun oikeuksiin vetoamisen ja sopimuksenvastaisen tarkoituksensa välillä vallitsee suora yhteys.⁹⁹

Artikla ulottaa vaikutuksensa myös ihmisoikeussopimuksen ensimmäisestä lisäpöytäkirjassa säädettyyn omaisuuden suojaan. Varojen kätkemiseen tarkoitettu osakeyhtiön perustaja ei saa oikeussuojaa sille toiminnalleen, jolla hän perustaa yhtiön, koska toiminnan tarkoituksena on tehdä tyhjäksi velkojan oikeus nauttia omaisuudestaan eli saada sopimuksenmukainen maksu saatavalleen.¹⁰⁰

Kotimaisessa oikeuskäytännössä oikeuden väärinkäytön kiellolla on KKO:n ennakkoratkaisun 2011:68 perustelujen mukaan tarkoitettu yleensä sellaista menettelyä, joissa muodollisesti laillisia oikeustoimia käytetään hylättävässä tarkoituksessa, kuten toisen oikeuksien vahingoittamiseksi. KKO:n mukaan lainsäädännössä

⁹⁵ Periaate on ilmaistu myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan (17.12.2000) 54 artiklassa.

⁹⁶ Pöyhönen 2001, s. 314 ja 321.

⁹⁷ Ks. Paksas v. Liettu, 2011, kohta 87.

⁹⁸ Linna 2004, 623.

⁹⁹ Pellonpää ym. 2012, s. 26.

¹⁰⁰ Pöyhönen 2001, s. 314.

varallisuusosoikeudellisista oikeustoimista annetun lain (228/1929) 33 § sisältää tästä nimenomaisen säännöksen.¹⁰¹

Vastuun samastamisessa on pitkälti kyse oikeuden väärinkäytön kiellon soveltamisesta osakeyhtiöoikeudessa. Villan (2015) mukaan samastustilanteet voidaan hahmottaa oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteen piiriin kuuluviksi.¹⁰² Käytännössä tällä tarkoitetaan osakeyhtiön oikeushenkilöllisyyden ja osakkeenomistajan rajoitetun vastuun käyttämistä oikeuksien tarkoituksen vastaisesti siten, että pyritään kiertämään osakeyhtiössä määräysvaltaa käyttävän vastuu tavalla, joka ei täytä rehellisen vaihdannan edellytyksiä eikä osakeyhtiöinstituution tarkoitusta. Toimijan päämääränä voidaan tällöin katsoa oikeusjärjestyksen näkökulmasta olevan moitittava oman edun tavoittelu ja toisten perusteltujen intressien loukkaaminen.¹⁰³

3.2. Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttaminen ulosotossa

Tässä luvussa esitellään lyhyesti keinotekoisien järjestelyjen sivuuttaminen ulosotossa, jota ei tule sekoittaa sellaisenaan aineellisen siviilioikeuden sääntöihin, mutta jota voidaan Linnan (2009) mukaan pitää ”heikosti aineellisena” normina muun muassa järjestelyjen objektiivista keinotekoisuutta arvioitaessa.¹⁰⁴

Perustuslain (731/1999) 18.1 §:n mukaan jokaisella on oikeus lain mukaan hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Elinkeinovapaus sisältää myös sen, että elinkeinonharjoittaja saa valita omaan taloudelliseen toimintaansa parhaiten soveltuvan yritysmuodon. Säännös ei kuitenkaan estä keinotekoisien järjestelyjen sivuuttamisesta, eikä perustuslaki ylipäättään suojaa sellaista omistusta, joka ei ole todellista.¹⁰⁵

Insolvenssioikeudessa on erityisiä säännöksiä, joissa säädetään mahdollisuudesta peräyttää keinotekoisia järjestelyjä. UK 14:4 kuvaa erästä samastuksen erityistilannetta ja sen soveltamisen kriteerejä.¹⁰⁶ Kyse on tilanteesta, jossa omaisuus voidaan tiettyjen UK:ssa mainittujen edellytysten täytyessä ulosmitata. Keinotekoisia järjestelyjä

¹⁰¹ KKO:2011:68, perustelujen kohta 1.

¹⁰² Villa 2015, s. 541.

¹⁰³ Villa 2015, s. 534.

¹⁰⁴ Ks. Linna 2009, s. 29.

¹⁰⁵ Mähönen & Villa 2015, s. 104.

¹⁰⁶ Mähönen & Villa 2015, s. 410.

koskevan säännöksen tarkoituksena on lisätä ulosoton tuloksellisuutta silloin, kun velallinen epäasiallisin keinoin välttelee maksuvelvoitteidensa suorittamista.¹⁰⁷ Tällä erityisellä UK:n säännöksellä ei kuitenkaan voida katsoa olevan suoraa vaikutusta yhtiöoikeuden puolelle.¹⁰⁸ UK:n säännöksistä ei myöskään *e contrario* seuraa, että samastus edellyttäisi aina nimenomaista lainsäädöstä, vaan nimenomaisella säännöksellä samastus on ainoastaan tehty yksiselitteiseksi säännöksen tarkoittamissa tilanteissa. Mähönen ja Villa (2015) katsovat, että insolvenssioikeuden säännöksistä ja niiden perusteluista saa arvokasta tulkinta-apua vastuun samastuksen tarkasteluun sääntelemättömiin tulkintatilanteisiin.¹⁰⁹

Omaisuus, jonka väitetään kuuluvan sivulliselle, voidaan ulosmitata velallisen veloista, jos sivullisen omistus katsotaan pelkäksi muodolliseksi kulissiksi, jonka tarkoituksena on pitää velalliselle tosiasiallisesti kuuluva omaisuus ulosoton ulkopuolella. Keinotekoinen järjestely voidaan sivuuttaa vastaavalla tavalla myös konkurssissa ja katsoa varallisuuserän kuuluvan velallisen omaisuutena konkurssipesään.¹¹⁰ Myös siviilioikeudellisesti sinänsä pätevä oikeudellinen muoto voidaan sivuuttaa ulosottomenettelyssä. Hallituksen esityksessä esimerkkeinä kyseisistä järjestelyistä mainitaan niin sanotut veroparatiisijärjestelyt ja paperiyhtiöt, joita käytetään kulissina ulosoton välttämiseksi.¹¹¹ UK 4:14 hahmotetaan presumptiosäännökseksi, mikä merkitsee sitä, että yksittäistapauksen olosuhteisiin perustuvat indisiot voivat synnyttää oletettaman järjestelyn keinotekoisuudesta. Vastaavasti sivullisen oikeuden todellisuuden puolesta puhuvat indisiot voivat estää keinotekoisuusoletettaman syntymisen tai kumota jo syntyneen oletettaman.¹¹² UK 4:14 kuuluu seuraavasti:

”Väite siitä, että omaisuus kuuluu sivulliselle, ei estä omaisuuden ulosmittaamista, jos

1) havaitaan, että sivullisen asema perustuu sellaiseen varallisuus- tai muuhun järjestelyyn, jolle annettu oikeudellinen muoto ei vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta, kun otetaan huomioon velallisen käytettävissä oleva omistajan määräysvaltaan verrattava valta, omistajan

¹⁰⁷ Lindfors 2008, s. 298–300.

¹⁰⁸ Savela 2006, s.365–366.

¹⁰⁹ Mähönen & Villa 2015, s. 410.

¹¹⁰ Lindfors 2008, s. 298.

¹¹¹ Mähönen & Villa 2015, s. 105 ja HE 275/1998 vp, s. 15.

¹¹² Lindfors 2008, s. 403.

toimiin verrattavat toimet sekä velallisen järjestelystä saamat edut ja muut vastaavat seikat, ja

2) sellaista oikeudellista muotoa ilmeisesti käytetään ulosoton välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa eikä

3) hakijan saatavaa todennäköisesti muuten saada velalliselta kohtuullisessa ajassa perityksi.”

Kuten todettu, säännöksessä omaisuuden ulosmittaamiseksi edellytetään yhtäältä, ettei järjestelyn oikeudellinen muoto vastaan tosiasiallista tilannetta ja että oikeudellista muotoa käytetään väärin ulosoton välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa. Järjestelyn todellisena tarkoituksena tulee siis olla tarkoitus kiertää velkavastuuta. Lisäksi edellytetään, ettei saatavaa muuten saada perityksi velalliselta kohtuullisessa ajassa. Näin ollen järjestelyn katsominen keinotekoiseksi ei ole ensisijainen keino saada saatavaa perityksi.¹¹³ Arviointi on kokonaisarvio, joka koostuu tarkemmin keinotekoisuuden objektiivisista (oikeudellisen muodon ja asian todellisen luonteen ja tarkoituksen välinen objektiivisesti havaittavissa oleva ristiriita) ja subjektiivisista tunnusmerkeistä, velkojan intressin riittävyyden vaatimuksesta, jolla tarkoitetaan menettelyn toissijaisuus, sekä sivullisen suojasta.¹¹⁴

Objektiivisen tunnusmerkistön niin sanotut apufaktat on mainittu UK 4:14.1:ssä. Ne ovat velallisen käytettävissä oleva omistajan määräysvaltaan verrattava valta, omistajan toimiin verrattavat toimet, velallisen järjestelystä saamat edut ja muut vastaavat seikat.¹¹⁵

Subjektiivisella tunnusmerkistöllä tarkoitetaan puolestaan, että oikeudellista muotoa käytetään ilmeisesti ulosoton välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa. Näin ollen pelkästään se, että järjestely on keinotekoinen ei oikeuta ulosmittamaan järjestelyyn kuuluvaan omaisuutta UK 4:14:n nojalla, ellei ole ilmeistä, että järjestely on tehty edellä mainitussa tarkoituksessa.¹¹⁶ Sivullisen suojalla tarkoitetaan, että ulosmittaus estyy, vaikka järjestely olisi todettu keinotekoiseksi, jos sivullinen saattaa todennäköiseksi, että järjestely loukkaa hänen todellista oikeuttaan.¹¹⁷

UK 4:14:n soveltamisalaa ei ole rajattu oikeushenkilön vastuun samastamiseen, vaan se koskee myös luonnollisen henkilön käyttämistä keinotekoisena omistajana eli ylipäätään

¹¹³ Linna 2008, s. 211–212.

¹¹⁴ Linna 2015, s. 151.

¹¹⁵ Linna 2015, s. 152.

¹¹⁶ Linna 2015, s. 156.

¹¹⁷ Linna 2015, s. 161.

nimiperiaatteen vääränlaista hyväksikäyttöä.¹¹⁸ Yhtiön ja velallisen samastus on selvintä silloin, kun yhtiö on kokonaisuudessaan epäaito, jolloin sitä käytetään yksinomaan velalliselle kuuluvan omaisuuden piilottamiseen velkojilta velallisen käyttäessä edelleen samanlaista määräysvaltaa kuin jos omaisuus olisi edelleen hänen nimissään. Vastaavasti myös useampi toimiva yhtiö voidaan samastaa velalliseen silloin, kun velallinen kierrättää varoja yhtiöistä toiseen sekoittaen varat. Luonnollisesti pelkkä määräysvalta ei ole kuitenkaan peruste sivuuttaa yhtiön erillisen oikeushenkilön asemaa, jos yhtiön liiketoiminta ja varallisuus on pidetty asianmukaisesti erillään velallisen yksityistaloudesta.¹¹⁹

Järjestelyn sivuuttaminen¹²⁰ ei edellytä, että sen tulisi olla laiton tai muuten pätemätön. Säätelyn tarkoitus on estää sinänsä laillisella juridisella muodolla tapahtuva keinottelu, jolla pyritään aiheuttamaan vahinkoa velkojille. Juridiset muodot palvelevat hyväksyttävää päämääriä ja niitä tulee käyttää tarkoitettussa yhteydessä, eikä kiertää velvoitteita tai aiheuttaa vahinkoa muille, esimerkiksi velkojille.¹²¹

Keinotekoinen varallisuusjärjestely on yksi oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteen ilmentymä, joka koskee myös yhtiömuodon väärinkäytön kieltoa, jonka rikkomisesta saattaa olla seurauksena yhtiöoikeudellinen samastaminen.¹²² UK:n säännöksellä pyritään kuitenkin jo itsessään estämään oikeudellisen muodon hyödyntäminen ulosoton välttelyssä. Lindforsin (2008) mukaan on siten vaikea nähdä, että oikeuden väärinkäytön kieltä toisi periaatteena lisäarvoa säännöksen tulkinnalle. Sen sijaan oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteen voidaan katsoa olevan paremminkin UK 4:14:n säätämisen moraalinen oikeutus.¹²³

Säännöksen edeltäjää ulosottolain (37/1895) 4:9.4:a koskevassa ratkaisussa KKO 2004:52 KKO totesi, että säännöksen tarkoittaman poikkeavan menettelyn on perustuttava ”objektiivisesti havaittaviin ristiriitaisuuksiin muodollisen omistusoikeuden ja omaisuuden hallinnan, määräysvallan, velallisen saamien etujen ja muiden sellaisten omistukseen normaalisti liittyvien ulkoisten tunnusmerkkien välillä”. Oikeudellisen muodon ja asian varsinaisen luonteen ja tarkoituksen välisen ristiriitaisen näytön

¹¹⁸ Linna 2015, s. 149.

¹¹⁹ Linna 2015, s. 162–163.

¹²⁰ Järjestelyn keinotekoisuus ei ole yleinen pätemättömyysperuste, vaan sivuuttamisella tarkoitetaan, että ulosottomies ohittaa järjestelyn ulosmittauksella siltä osin kuin järjestely estää velkojia saamasta suorituksen. Linna 2015, s. 148.

¹²¹ Linna 2015, s. 146.

¹²² Linna 2015, s. 148.

¹²³ Lindfors 2008, s. 305.

hankkiminen on puolestaan ulosottomiehen asia.¹²⁴ KKO:n perusteluiden mukaan PL 18 §:n elinkeinovapaudesta huolimatta ”yhtiömuodon valinnan siviilioikeudellinen pätevyys ei kuitenkaan takaa sitä, ettei tietyn yhtiömuodon käyttämistä voitaisi pitää ulosottolain 4 luvun 9 §:n 4 momentissa tarkoitettuna, ulosottolain näkökulmasta keinotekoisena järjestelyinä. Tätä perusvapautta rajoittavaa ulosottolain säännöstä on kuitenkin jo perustuslain 22 §:stä johtuen sovellettava varovaisesti. Laillisen yhtiömuodon sivuuttamiseen yhtiömiehen omien ulosottovelkojen tyydyttämiseksi tulisi siten ryhtyä vain poikkeuksellisesti.”¹²⁵ Muodon sivuuttamisessa tulee olla kyse sellaisesta järjestelystä, jossa tietyn yhtiömuodon valinnalle ei ole esitettävissä yksityis- tai yritystaloudellisesti järkeviä perusteluja, vaan ainoana tarkoituksena vaikuttaa olevan pyrkimys välttää ulosottoa. KKO:n perusteluiden mukaan toisenlainen tulkinta kaventaisi perusteettomasti elinkeinovapautteen sisältyvää oikeutta harjoittaa yritystoimintaa itse valitsemassaan muodossa.¹²⁶

Pöyhönen (2001) on kommentoinut ulosoton kiertämissäännöstä varallisuus oikeudellisista näkökohdista. Sellaista yhtiötä ja yhtiöjärjestystä, jonka tarkoitus on varallisuuden kätkeminen, voidaan oikeustoimilain 34 §:n valeoikeustoimisäännöstä tulkita laajentavasti oikeuden väärinkäytön suuntaan. Tällaisen sopimattoman järjestelyn tehottomuus perustuu osakeyhtiömuodon käyttämiseen sen perustarkoituksen eli perustellun liiketoiminnallisen riskinoton vastaisesti pelkästään aiheuttamaan vahinkoa velkojille. Oikeuden väärinkäyttönä sille ei tarvitse eikä saa antaa normaalia suojaa.¹²⁷

Pöyhösen mukaan myös varallisuus oikeudessa pyritään olemaan antamatta oikeudellista merkitystä sellaisille muodoille, joka eivät vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta. Oikeustoimen varsinaisen luonteen ja tarkoituksen ylläpitäminen tapahtuu soveltamalla kirjoittamattomia yleisiä oikeusperiaatteita, kuten oikeuden väärinkäytön kieltoa. Pöyhösen mukaan olisi harhaanjohtavaa todeta, että yhtiön yksinomistavan oikeutta osakeyhtiön mukaiseen suojaan, ettei yhtiö vastaa osakkaansa velasta, olisi loukattu silloin, kun yhtiön varallisuutta käytetään omistajansa velkojen maksuun tilanteessa, jossa yhtiön perustamiseen ei ole liittynyt perusteltuja liiketoiminnallisia intressejä. Pöyhösen mukaan oikeudenloukkaus olisi mahdollista vain, jos oikeutta

¹²⁴ Mähönen & Villa 2015, s. 409 ja (HE 275/1998 vp, s. 8 ja 14; LaVM 29/1998 vp, s. 3; KKO 2004:52, perustelujen 4. kappale; KKO 2006:45, perustelujen 20. kappale.)

¹²⁵ Mähönen & Villa 2015, s. 409 ja KKO:2004:52 perusteluiden kohta 7.

¹²⁶ Mähönen & Villa 2015, s. 409 ja KKO:2004:52 perusteluiden kohta 8.

¹²⁷ Pöyhönen 2001, 314.

osakeyhtiön perustamiseen vastuunrajoitusvaikutuksin pidettäisiin ehdottomana oikeutena.¹²⁸

Savela (2006) tiivistää, että yleisesti on lähdettävä siitä, että jos jokin järjestely ei tosiasiallisesti vastaa sen oikeudellista muotoa, voidaan toimia todellisten olosuhteiden mukaan tekijöiden vahingoksi.¹²⁹

¹²⁸ Pöyhönen 2001, s. 314.

¹²⁹ Savela 2006, s.365–366.

4. Vastuun samastus

4.1 Vastuun samastuksen oppi ja sen soveltaminen

Osakeyhtiölain 1:2:n mukaan osakeyhtiö on osakkeenomistajistaan erillinen oikeushenkilö, eivätkä osakkaat ole vastuussa yhtiön velvoitteista.¹³⁰ Osakeyhtiölaissa ei ole säännöstä, jonka nojalla osakkeenomistaja voitaisiin asettaa vastuuseen yhtiön velvoitteista. Tällaista säännöstä ei ole myöskään muussa osakeyhtiön toimintaan koskevassa säädöksessä asianajajista annettua lakia lukuun ottamatta. Nimenomaisia säännöksiä, jotka oikeuttavat poikkeamaan normaaleista vastuuperusteista on sen sijaan muilla oikeudenaloilla.¹³¹ Nämä säännökset koskevat tilanteita, joissa on katsottu yhteiskunnan edun vaativan, että vahvempien oikeushyvien suojelemiseksi osakkeenomistaja asetetaan vastuuseen osakeyhtiön toiminnasta.¹³² Tällaisia säännöksiä on esimerkiksi aikaisemmin mainituissa verotusmenettelyssä annetussa laissa, konkurssilaissa, ulosottokaareissa ja ympäristövahinkojen korvaamisesta annetussa laissa. Nämä erityissäännökset auttavat hahmottamaan niitä yleisiä kriteerejä, joiden varaan vastuun samastusta koskeva oppi voidaan rakentaa.¹³³

Erityissäännöksissä ilmaistu ajatus on saanut niin vahvan aseman, että se on muuttunut koko oikeusjärjestyksen läpäiseväksi yleiseksi periaatteeksi.¹³⁴ Edelleen on kuitenkin ainakin osittain epäselvää, milloin vastuun samastuksen edellytykset ovat käsillä. Vastuun samastus perustuu samastusoppiin ja sitä ilmentävään oikeuskäytäntöön. Viime kädessä vastuun samastus juontaa juurensa oikeuden väärinkäytön kiellosta ja tällaisen oikeuden väärinkäytön osakeyhtiön velkojille aiheutuneesta vahingosta.¹³⁵

Yhtiöoikeudessa vastuun samastamisella tarkoitetaan, että osakkeenomistaja voidaan vastuuarvioinnissa tietyissä tilanteissa asettaa tuomioistuimen lainvoimaisen tuomion perusteella vastuuseen osakeyhtiön velvoitteista ilman OYL:ään perustuvaa säännöstä¹³⁶

¹³⁰ Mähönen & Villa 2015, s. 298.

¹³¹ KKO:2015:17 perusteluiden kohdat 19–21.

¹³² Mähönen & Villa 2015, s.302.

¹³³ Villa 2015, s. 541.

¹³⁴ Nyström 2015, s. 4.

¹³⁵ Vahtera 2018, s. 264.

¹³⁶ Oikeuskirjallisuudessa vallitsevan kannan mukaan vastuun samastuksesta voi olla kyse vain silloin, kun osakkeenomistajan vastuun osakeyhtiön velvoitteista ei perustu mihinkään lainkohtaan tai yleisiin siviilioikeudellisiin periaatteisiin (Tammi-Salminen 2001, s. 290). Huttunen 1996, s. 158 on kuitenkin tarkentanut Tammi-Salmisen hyväksymällä tavalla, että samastus tulee kysymykseen silloin, kun yleiset

tai osakkeenomistajaa antamaa sitoumusta ja vastoin osakkeenomistajan rajoitetun vastuun sekä osakeyhtiön ja osakkeenomistajan varallisuuden erillisyyden periaatteita. Tätä kutsutaan suoraksi vastuun samastamiseksi. Samastuksessa murretaan yhtiön juridismuodollinen ulkokuori ja tilanne saatetaan vastaamaan asian tosiasiallista sisältöä. Tällöin velkoja voi vaatia suoritusta yhtiön velvoitteista suoraan osakkaalta. Kysymys on siis osakkeenomistajan ja velkojan välisestä suhteesta.¹³⁷ Joissakin poikkeuksellisissa tilanteissa samastaminen voidaan tehdä myös osakkaan kahden osakeyhtiön välillä.¹³⁸ Vastuun samastukseen voi liittyä myös muita oikeusvaikutuksia kuin osakkeenomistajan vastuu yhtiön velvoitteesta.¹³⁹ Epäsuoralla vastuun samastuksella tarkoitetaan sen sijaan sitä, ettei osakkeenomistaja voi esiintyä yhtiön velkojana. Tällöin kysymys on osakkeenomistajan ja osakeyhtiön välisestä suhteesta.¹⁴⁰

Vastuun samastamisessa on kyse tuomioistuimen tekemästä *contra legem* -tulkinnasta vastoin OYL 1:2.2:n yksiselitteistä sanamuotoa. Näin ollen vastuun samastus on mahdollinen ainoastaan erityisin perustein. Osakeyhtiölain yksiselitteisestä sanamuodosta johtuen vastuun samastuksen voidaan katsoa olevan mahdollinen entistä tiukemmin edellytyksin kuin vanhan osakeyhtiölain aikana.¹⁴¹ Villan (2015) mukaan OYL:n ”periaatteet voidaan syrjäyttää ainoastaan, jos syrjäyttäminen perustuu lakiin tai syrjäyttämistä tukevat sellaiset oikeushyvät ja periaatteet, joita on pidettävä oikeusjärjestyksessä selvästi vahvempina kuin osakeyhtiön ja sen osakkeenomistajan erillisyyden ja osakkeenomistajan rajoitetun vastuun periaatteita.”¹⁴² Pöyhösen (2003) mukaan vastuun samastamista koskevat ratkaisut edellyttävät aina erityisen perusteen, kuten nimenomaisen lainsäännöksen, tuekseen.¹⁴³

Vastuun samastusta koskevat kysymykset nousevat esiin tilanteissa, joissa osakeyhtiön osakkeenomistajista erillistä oikeushenkilöllisyyttä ja rajoitettua vastuuta on käytetty tarkoituksiensa vastaisella tavalla siten, että yhtiömuoto on ollut keino kiertää osakkaan tai emoyhtiön vastuuta. Vastuun samastaminen liittyykin keskeisesti kysymykseen osakeyhtiön erillisen oikeushenkilöllisyyden väärinkäytöstä ja keinoista sen

siviilioikeudelliset periaatteet eivät näytä tilanteeseen soveltuvan. Huttunen lisää vielä, että loppujen lopuksi tilanne perustuu yleisiin periaatteisiin, jotka ovat samastuksen perusteena.

¹³⁷ Villa 2006, s. 533.

¹³⁸ Vahtera 2018, s. 264. Ks. KKO:2017:94.

¹³⁹ Villa 2006, s. 533.

¹⁴⁰ Tammi-Salminen 2001, s. 290–291.

¹⁴¹ Savela 2006, s. 366.

¹⁴² Villa 2015, s. 541.

¹⁴³ Pöyhönen 2003, s. 175.

estämiseksi.¹⁴⁴ Danielsson (1952) ja Hessler (1952) ovat esittäneet tahoillaan, että väärinkäyttötapaukset voidaan jakaa kolmeen ryhmään: 1) lain kiertämisyrityksiin 2) sopimusrikkomuksiin ja 3) tilanteisiin, joissa on kyse kolmannen tietoisesta vahingoittamisesta.¹⁴⁵

Riskin vastuun samastuksesta on nähty oikeuskirjallisuudessa koskevan lähinnä suurempia yhtiössä aktiivisesti vaikuttavia osakkaita.¹⁴⁶ Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että vastuun samastus voisi tulla kyseeseen lähinnä sellaisessa tilanteessa, jossa konsernin emoyhtiö, muu läheisyhtiö, yhdenyhtiön ainoa osakkeenomistaja tai harvainyhtiön pääosakkeenomistaja(t) katsottaisiin vastuulliseksi yhtiön velvoitteista.¹⁴⁷

Vastuun samastamista voidaan perustella moraalisisilla ja taloudellisilla näkökohdilla.¹⁴⁸ Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että esimerkiksi velkojien, erityisesti ulkoisten velkojien, suojaa velallisyhtiön maksukyvyttömyyttä vastaan, silloin kun yhtiö on aiheuttanut toiminnallaan vahinkoa, on tarpeen vahvistaa.¹⁴⁹ Vastuun samastamisella voidaan estää myös norminkiertoyrityksiä, jossa osakkaat käyttävät yhtiömuotoa väärin velkojien vahingoksi.¹⁵⁰ Taloudellisesta näkökulmasta osakeyhtiömuotoa ei tällöin käytetä vaihdannan edistämiseen.¹⁵¹ Käytännössä tällainen tilanne voisi olla käsillä esimerkiksi silloin, kun osakeyhtiö on toiminnallaan aiheuttanut vahinkoa tai tilanteessa, jossa osakkaat käyttävät osakeyhtiömuotoa väärin velkojien vahingoksi. Vastuun samastamisen perusteena ovat tällöin oikeusjärjestyksen muut kuin osakeyhtiöinstituution rakennetta varsinaisesti ylläpitävät normit.¹⁵² Tässä yhteydessä on huomattava, että vastuun samastamisesta on erotettava OYL 22:2:ssa säädetty osakkeenomistajan vahingonkorvausvelvollisuus, jossa kysymys osakkeenomistajan aiheuttavan vahingon korvaamisesta, yleisen vastuun synnyttämisestä yhtiön velvoitteesta, kuten yhtiön toiminnasta aiheutuneiden vahinkojen korvaamisesta.¹⁵³

Varhaisen kansainvälisenä esimerkkinä vastuun samastamisesta voidaan mainita Bhopalin myrkkyyntömuuden Intiassa 3.12.1984. Tapauksessa emoyhtiö oli siirtänyt harjoittamansa riskialttiin toiminnan sitä varten perustettuun yhtiöön välikäsiyhtiöiden

¹⁴⁴ Tammi-Salminen 2001, s. 290.

¹⁴⁵ Danielsson, 1952, s. 108 ja Hessler 1952, s. 189.

¹⁴⁶ Savela 2015, s. 202.

¹⁴⁷ Mähönen & Villa, s. 405 ja Savela 2015, s. 371.

¹⁴⁸ Tammi-Salminen 2001, s. 290.

¹⁴⁹ Villa 2015, s. 533.

¹⁵⁰ Savela 2015, s. 404. Ks. myös af Schultén 1984, s. 97.

¹⁵¹ Tammi-Salminen 2001, s. 291. Ks. myös Kaisanlahti 1996.

¹⁵² Villa 2015, s. 533; Chopra 1994, 247–251 ja Seward, 1987, s. 695–707.

¹⁵³ Mähönen & Villa 2015, s. 298.

kautta. Yritys oli myös järjestänyt toiminnan rahoituksen pääasiassa vieraan pääoman ehdoin keräten toiminnasta kertyneet voitot itselleen koron muodossa jättäen toiminnan rixsit muiden kannettavaksi. Tapauksessa osakkeenomistajan rajoitettu vastuu murrettiin ja vastuun jaettiin emo- ja tytäryhtiön kesken.¹⁵⁴

Vastuun samastaminen on korostuneen tapauskohtaista punnintaa osakeyhtiön ja osakkeenomistajien erillisyyden ja osakkaiden rajoitetun vastuun sekä oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteiden välillä.¹⁵⁵ Kyse on pitkälti normikollisista, jossa heikommat normit väistyvät vahvempien tieltä. Tällöin arvioidaan samastamista vaativien normien ja yleisten periaatteiden vahvuutta suhteessa osakeyhtiöoikeuden yhtiön erillisyyttä ja osakkeenomistajan rajoitettua vastuuta ylläpitäviin normeihin ja periaatteisiin.¹⁵⁶ Samastuksen perusteena ovat siis oikeusjärjestyksen muut kuin osakeinstituution rakennetta ylläpitävät normit. Samastuksen seurauksena oikeusjärjestys riistää osakeyhtiöltä sen keskeiset sisällölliset piirteet, eli yhtiön ja sen osakkeenomistajien varallisuuspiirien erillisyyden ja osakkaan rajoitetun vastuun, vaikka osakeyhtiö muoto sinänsä säilyisikin. Se, milloin normikollisiossa osakeyhtiöinstituutiota ylläpitävät normit ja periaatteet väistyvät, on ratkaistava tapauskohtaisesti kokonaisarvioiden ottamalla huomioon kaikki asiaan vaikuttavat tekijät.¹⁵⁷ Arvioinnin lähtökohtana on kuitenkin pidettävä osakeyhtiön erillisyyttä ja osakkeenomistajan rajoitettua vastuuta. Vastuun samastaminen on siten ymmärrettävä hyvin poikkeukselliseksi tapahtumaksi, jonka on perustuttava osakeyhtiömuodon nimenomaiseen väärinkäyttämiseen.

Pohjoismaisessa oikeuskirjallisuudessa samastusperusteen arvioinnissa on kiinnitetty huomiota yhtiömuodon väärinkäytön lisäksi erityisesti pääoman riittämättömyyteen suhteessa toiminnan ennakoituihin riskeihin (alikapitalisointi) ja samastuskohteen moitittavaan käyttäytymiseen sekä yhtiön epäitsenäiseen tarkoitukseen.¹⁵⁸ Tammi-Salmisen (2001) mukaan samastuskysymykset nousevat esiin erityisesti tilanteissa, joissa erillistä oikeushenkilöllisyyttä on käytetty tarkoituksensa vastaisesti niin, että osakeyhtiömuoto on ollut keino kiertää osakkeenomistajan tai emoyhtiön vastuuta. Tammi-Salminen korostaa, että vaikka tällöinkin on sinänsä pyritty tuotannon ja vaihdannan edistämiseen, on se tapahtunut tavalla, joka ei toteuta rehellisen vaihdannan

¹⁵⁴ Villa 1997, s. 382; Chopra 1994, s. 247 ja Seward 1987, s. 696.

¹⁵⁵ Villa 2015, s. 533.

¹⁵⁶ Villa 2015, s. 534.

¹⁵⁷ Mähönen & Villa 2015, s. 299.

¹⁵⁸ Mähönen & Villa 2015, s. 405 ja Airaksinen, Pulkkinen ja Rasinaho 2010, 18.

kriteerejä. Tällöin menettelyn päämääränä on ollut ainoastaan oman edun tavoittelu toisten intressien loukkaamisen kustannuksella.¹⁵⁹

Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa vastuun samastamisen perusteeksi on esitetty niin objektiivisia seikkoja, kuten oman pääoman riittämättömyys ja epäitsenäinen hallinto, kuin subjektiivisia seikkoja, kuten yhtiömuodon väärinkäyttö ja sopimaton menettely velkojia kohtaan.¹⁶⁰ Kuitenkaan yksistään määräysvallan ei ole katsottu oikeuttavan samastukseen, vaan voidaan edellyttää, että määräysvaltaa olisi myös käytetty ulkopuolisiin nähden epälojaalilla tavalla¹⁶¹. Leppänen (1991) on katsonut, että oikeusvarmuuden ja näyttökysymysten kannalta objektiiviset kriteerit ovat parempia edellytyksiä vastuun samastukselle kuin subjektiiviset.¹⁶² Joka tapauksessa vastuun samastuksen on katsottu edellyttävän tuekseen ehdotonta taustalla vallitsevaa arvoa.¹⁶³ Lisäksi oikeuskirjallisuudessa vastuun samastus on katsottu toissijaiseksi. Vastuun samastuksen on katsottu tulevan kyseeseen vasta siinä tapauksessa, ettei yhtiö itse kykene vastaamaan vastuustaan.¹⁶⁴

Alikapitalisointi -kriteerin heikkoutena on pidetty sitä, että OYL:ssä on nimenomaisesti asetettu yhtiölle minimipääomavaatimus, joka on vakio. Savelan (2015) mukaan osakeyhtiölle on myös vaikea määrittää mitään muuta pääomavaatimusta. Oma pääoma ei ole myöskään ainoa velkojia suojaava tekijä.¹⁶⁵ Mähönen (2001) on kritisoinut Savelan näkemystä ja todennut, että mikä tahansa pääomaraja olisi parempi kuin minimipääomavaatimus, esimerkiksi riittävää omaa pääomaa koskeva yleissääntö ja sitä tulkitseva oikeuskäytäntö.¹⁶⁶ Savelan mukaan minimipääoma tarjoaa kuitenkin ainakin jotakin todellista suojaa yhtiön velkojille ja huomauttaa, ettei voimassa olevan oikeuden nojalla ole yksinkertaisesti mahdollista määrittää mitään kriteeriä, joka määrittäisi kohtuullisen pääoman tason.¹⁶⁷ Mähösen mukaan minimiosakepääoma vaatimus ei tuo konkreettista suojaa velkojille.¹⁶⁸ Hiljattain, 18.1.2019, hyväksytyssä hallituksen

¹⁵⁹ Tammi-Salminen 2001, s. 292–293.

¹⁶⁰ Vastuun samastuksen tunnusmerkeistä omanpääoman vähäisyyttä on esittänyt mm. Moberg 1998, s. 83, osakasvallan väärinkäyttöä mm. Toiviainen 1992, s. 229 ja sopimaton menettelyä velkojia kohtaan mm. Moberg 1998, 83.

¹⁶¹ Vastaavalla tavalla myös Ulosottokaaren 4:14.1:ssä edellytetään sen lisäksi, ettei järjestelyn oikeudellinen luonne vastaa todellisuutta, että oikeudellista muotoa käytetään ulosoton välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojan ulottumattomissa.

¹⁶² Leppänen 1991, s. 302.

¹⁶³ Pihlajarinne, Havu – Vesala 2015, s. 601–602.

¹⁶⁴ Savela 2015, s. 413 ja af Schultén 1984 s. 96.

¹⁶⁵ Savela 2015, s. 413.

¹⁶⁶ Mähönen 2001, s. 802.

¹⁶⁷ Savela 2015, s. 413.

¹⁶⁸ Mähönen 2001, s. 802.

esityksessä ehdotettiin yksityisen osakeyhtiön osakepääomavaatimuksen poistamista. Esitystä perusteltiin muun muassa tavoitteella helpottaa ammatinharjoittamista ja muuta pienyritystoimintaa ilman henkilökohtaista vastuuta osakeyhtiön muodossa. Ehdotettu ja hyväksytty lakimuutos on tarkoitettu tulemaan voimaan 1.7.2019.¹⁶⁹

Tammi-Salmisen (2001) mukaan keskeisinä vastuun samastamisen kriteereinä voidaan pitää ensinnäkin objektiivista edellytystä samastettavan subjektin määräysvallasta yhtiössä ja toiseksi subjektiivista edellytystä tämän määräysvallan moitittavasta ja epälojaalista käytöstä yhtiön ulkopuolia kohtaan. Tammi-Salminen näkee, että viime kädessä vastuun samastuksen oikeutus perustuu yhtiömuodon väärinkäytön kieltoon, jota on pidetty myös pohjoismaisessa oikeuskirjallisuudessa samastuksen keskeisenä elementtinä. Hyvän tavan vastaisen menettelyn kieltoa koskevan periaatteen osalta Tammi-Salminen toteaa lisäksi, ettei subjektin oma näkemys tai tarkoitus estä tämän syyllistymistä oikeutensa väärinkäyttöön, jos näin on tosiasiasa tapahtunut. Vastaavasti yhtiömuodon väärinkäyttö voisi perustua paitsi siihen, että samastettava subjekti on tarkoittanut välttää vastuuta ja loukata velkojien intressejä, myös siihen, että osakeyhtiömuodon käyttö tosiasiallisesti aiheuttaa vastuun välttämisen ja velkojien intressien loukkaamisen, vaikka tämä ei olisi ollut samastettavan subjektin tarkoitus.¹⁷⁰

Vastaavasti Toiviainen (1995) on katsonut, että vastuun samastuksen perusedellytykset ovat henkilöyhteysedellytys ja toiminnanyhteysedellytys. Henkilöyhteysedellytyksellä Toiviainen tarkoittaa, että yhtiöön samastettavan subjektin tulee yksin tai yhdessä toisten henkilöiden kanssa olla yhtiössä juridisesti tai tosiasiallisesti määräysvallassa. Toiminnanedellytyksellä Toiviainen tarkoittaa puolestaan, että vastuun samastus on mahdollista vain siinä tapauksessa, että osakeyhtiössä juridisesti tai tosiasiallisesti määräysvaltaa käyttävät henkilöt käyttävät yhtiötä oman toimintansa välikappaleena. Toiviaisen mukaan vastuun samastus ei edes edellytä vahingon syntymistä.¹⁷¹ Tosin käytännössä tällöin kenelläkään ei liene tarvetta saada suojaa samastuksen perusteella. Toisaalta voidaan myös ajatella, että OYL:n rajoitetun vastuun periaatteesta poikkeaminen olisi perusteltua korkeintaan silloin, kun tämän pääsäännön noudattaminen aiheuttaa vahinkoa yhtiön velkojille.¹⁷²

¹⁶⁹ HE 238/2018 vp.

¹⁷⁰ Tammi-Salminen 2001, s. 292–293.

¹⁷¹ Toiviainen 1995, s. 279–280.

¹⁷² Tammi-Salminen 2001, s. 293.

Oikeuskirjallisuudessa¹⁷³ on esitetty, että vastuun samastus edellyttää, että osakkeenomistaja on käyttänyt yhtiömuotoa sopimattomalla tavalla välttyäkseen tai vähentääkseen omaa korvausvastuutaan. Savela (2015) näkee kriteerin ongelmallisena, koska vastuun rajoittaminen on osakeyhtiön perusidea, eikä vastuun rajoittamisen tulisi siten olla sopimatonta.¹⁷⁴ Huttusen (2007) mukaan vastuun samastus saattaa tulla kysymykseen tilanteessa, jossa osakeyhtiön erillistä oikeushenkilöllisyyttä on käytetty tarkoituksensa vastaisesti siten, että yhtiömuodolla on pyritty kiertämään osakkeenomistajan tai emoyhtiön vastuuta.¹⁷⁵ Huttunen (1963) on katsonut, että yhtiömuodon väärinkäytölle on annettava merkitystä kokonaisarvioinnissa, mutta lopullinen samastusperuste on haettava tapauskohtaisesta normipunnista, jossa vastakkain ovat yhtiön erillistä oikeuskelpoisuutta koskeva normi ja muu edellisen syrjäyttämistä vaativa oikeusjärjestykseen kuuluva normi. Pelkästään yhtiömuodon väärinkäyttämiseen vetoaminen ei riitä.¹⁷⁶ Huttusen ajatukset normien punninnasta ovat hyväksyneet myös muun muassa Leppänen (1991) ja af Schultén (1984).¹⁷⁷ Toiviainen (1995) on katsonut, että vastuun samastamisen yleistymisen johtaa siihen, ettei se ole enää sidottu yhtiön erillisyyden väärinkäyttämiseen.¹⁷⁸ Tammi-Salmisen (2001) mukaan kannat, joiden mukaan samastusperustetta on haettava muulta kuin suoraan yhtiömuodon väärinkäytöstä, eivät ole ristiriidassa sen kanssa, että lopulta vastuun samastuksessa on kyse yhtiömuodon väärinkäytön haitallisten vaikutusten torjumisessa. Tammi-Salmisen mukaan objektiiviset kriteerit ja oikeussubjektin erillisyyden kumoamista vaativan oikeusjärjestykseen kuuluvan normin soveltuminen tilanteeseen ilmentävät nimenomaisesti tällaista väärinkäyttöä. Tammi-Salmisen mukaan samastusta harkittaessa huomioon otettavien seikkojen kartoittaminen on tärkeää etenkin, jos samastusmahdollisuuden riskin olemassaololla odotetaan olevan ennalta estävää vaikutusta, joka sillä komiteanmietinnön KM 1992:32, s. 374–375, mukaan arvioitiin olevan.¹⁷⁹

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että vastuun samastus on helpommin perusteltavissa suhteessa ei-sopimusvelkoihin kuin sopimusvelkojaan, koska yhtiön kanssa sopimuksen tekvän tahon on vaikea väittää, ettei tämä tiennyt osakkeenomistajien rajoitusta

¹⁷³ Muun muassa Moberg 1998, s. 83 ja Huttunen 2007, s. 127–142.

¹⁷⁴ Savela 2015, s. 414.

¹⁷⁵ Huttunen 2007, s. 127–142.

¹⁷⁶ Huttunen 1963, s. 195–200.

¹⁷⁷ Leppänen 1991 ja af Schultén 1984.

¹⁷⁸ Toiviainen 1995, s. 279–280.

¹⁷⁹ Tammi-Salmisen 2001, s. 292–293.

vastuusta. Tällöin kyseisen tahon voidaan katsoa hyväksyneen osakkeenomistajien rajoitetun vastuun tekemällä sopimuksen osakeyhtiön kanssa.¹⁸⁰ Esimerkiksi Airaksinen, Pulkkinen ja Rasinaho (2010) ovat katsoneet, että sopimusvelkojat voivat varautua muun muassa yhtiön vähäiseen pääomaan arvioidessaan sopimussuhteeseen ryhtymisen mielekkyyttä ja ehtoja, kun taas sopimuksen ulkoinen vahingon kärsijä ei voi tehdä näin. Näin ollen vastuun samastuksen kohteeksi jäisi ensisijaisesti sopimusenukoiseen vahinkoon liittyvä vahingonkorvaussaatava, mitä tukee myös aikaisemmin mainittu ympäristövahinkolain 7.1–2 §.¹⁸¹ Mähönen (2001) on kuitenkin huomauttanut, ettei kaikilla sopimusvelkojilla ole faktista mahdollisuutta suojata itseään osakeyhtiömuodon ja rajoitetun vastuun väärinkäyttöä vastaan nimenomaisin sopimuksin. Mähösen mukaan olisi perustelua asettaa velkojalle näyttötaakka siitä, ettei tämä sopimusta tehdessään tiennyt yhtiön riittämättömästä pääomasta.¹⁸² Käytännössä sopimusvelkojilla on kuitenkin lähes aina mahdollisuus kieltäytyä oikeustoimen tekemisestä kokonaan. Savela (2015) korostaa myös, että argumentti sopimusvelkojien turvattomuudesta kyseenalaistaa koko sopimusvapauden oikeutuksen.¹⁸³

Vaikka vastuun samastus on helpommin perusteltavissa suhteessa ei-sopimusvelkojaan, ei tällainen tulkinta ole ehdoton. Savela (2015) on katsonut, etteivät kaikki sopimusvelkojat välttämättä ansaitse vastuun samastuksen suojaa. Savela perustelee kantaansa riskinjaolla todeten, ettei ole kohtuullista, että yksityinen toimija kantaisi riskin väärinkäytöksiltä suojaavien mekanismien riittämättömyydestä julkisen vallan sijasta tilanteessa, jossa osakkeenomistaja on perustanut ja organisoinut yritystoimintansa voimassaolevaan lainsäädäntöön luottaen. Savelan mukaan vastuun samastukselle ei jää muutenkaan juuri sijaa, sillä ympäristövahingoista kärsivien asemaa on turvattu erityislainsäädännöllä.¹⁸⁴

Savelan (2015) mukaan monet vastuun samastukseen liittyvät käytännön kysymykset ovat edelleen avoimiksi. Epäselvää on esimerkiksi se, voiko vastuun samastukseen perustuvaa vastuuta sovitella. Savelan mukaan sovittelun tulisi olla mahdollista, koska koko vastuun samastuksen doktriini perustuu paljolti siihen, että vastuu katsotaan tietyssä tilanteessa kohtuulliseksi. Savelan kannalle ei löydy tukea lainsäädännöstä, mutta

¹⁸⁰ Savela 2015, s. 414.

¹⁸¹ Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho 2010, 18.

¹⁸² Mähönen 2001, s. 802–803.

¹⁸³ Savela 2015, s. 414.

¹⁸⁴ Savela 2015, s. 415

toisaalta koko samastustakaan ei ole säännelty.¹⁸⁵ Oikeuskäytännössä sovitteluun on suhtauduttu Suomessa tapauksessa KKO 2015:17 kielteisesti, koska tapauksessa sovellettu tekijänoikeuslaki (404/1961) 26 a § ei sisältänyt viittausta sovittelumahdollisuuteen. Sen sijaan Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisussa NJA 2014 s. 877 sovittelu katsottiin mahdolliseksi, mutta vaatimus hylättiin.¹⁸⁶

Savelan (2015) mukaan vastuun samastus on KKO:n tapauksen 2015:17 myötä kriteereiltään erittäin epämääräinen. Savelan mukaan kestää todennäköisesti varsin pitkään ennen kuin se täsmentyy riittävästi. Epämääräisyys aiheuttaa selvityskustannuksia suurelle joukolle osakkeenomistajia ja saattaa johtaa siihen, että useat yhtiöt välttävät epäselvän oikeustilan vuoksi riskejä liiketoiminnassaan. Savela näkee myös, että vastuun samastuksen mahdollisuus saattaa johtaa ainakin jossain määrin suomalaisten yhtiöiden oman pääoman kustannusten kasvuun, koska osakkeenomistajien riski kasvaa. Kaiken kaikkiaan Savela näkee näiden ongelmien aiheuttavan merkittäviä kustannuksia laajalle joukolle syyttömiä osakeyhtiöitä ja osakkeenomistajia. Tämän vuoksi Savela toivoo, että vastuun samastuksen kriteerit täsmentyisivät jatkossa erittäin tiukoiksi. Savela näkee, että tapausta KKO:2015:17 lukemalla vastuun samastus vaikuttaa syntyvän melko helposti, jos yhtiö rikkoo lakia ja osakkeenomistaja myötävaikuttaa tähän. Savela huomauttaa Villan (2015) tavoin kuitenkin, että vastuun samastus on nähtävä erittäin poikkeukselliseksi ratkaisuksi, joka edellyttää nimenomaista yhtiömuodon väärinkäyttöä.¹⁸⁷

Myös Vahteran (2018) mukaan vastuun samastuksen kriteereihin on suhtauduttava tiukasti, ettei osakeyhtiön toimintaan osallistuneelle osakkeenomistajalle synny yleistä vastuuta yhtiön velvoitteista, jos yhtiö on toiminut lainvastaisesti. Vahteran mukaan on selvää, että vastuun samastus on edelleen erittäin poikkeuksellista ja edellyttää tuekseen aina osakeyhtiömuodon tarkoituksellista väärinkäyttämistä, vastuun välttämistä ja tästä seuraavaa velkojille aiheutettua vahinkoa. Yhtiömuodon väärinkäyttämistä osoittaa puolestaan yleensä vastuun välttämisen ohella toiminnan epäitsenäisyys ja alikapitalisointi.¹⁸⁸

Savela (2015) näkee, että useimmiten tilanteissa, joissa vastuun samastus voisi tulla kyseeseen, vastuun voitaisiin pääsääntöisesti perustaa myös muuhun täsmällisempään

¹⁸⁵ Savela 2015, s. 415.

¹⁸⁶ Savela 2015, s. 415, alaviite 37.

¹⁸⁷ Savela 2015, s. 416 ja Villa 2015, s. 542

¹⁸⁸ Vahtera 2018, s. 266.

vastuuperusteeseen. Esimerkiksi Iso-Britannian Supreme Courtin tapauksessa *Prest v. Petrodel Resources Limited and others* [2013] UKSC 34 Lord Sumption lausui (kohta 35): "The principle is properly described as a limited one, because in almost every case where the test is satisfied, the facts will in practice disclose a legal relationship between the company and its controller which will make it unnecessary to pierce the corporate veil." Savela näkee, että tapauselostuksen perusteella näin olisi saattanut hyvin mahdollisesti olla myös tapauksessa KKO:2015:17.

Laine (2011) huomauttaa, että samastusperusteiden jääminen epämääräisiksi voi johtaa siihen, että vain samastusoppiin perustuvan vaatimuksen esittäminen olisi äärimmäisen riskialtista.¹⁸⁹

Oikeuskirjallisuudessa¹⁹⁰ on katsottu, että emoyhtiö voitaisiin saattaa helpommin vastuuseen vastuun samastukseen perustuen kuin muut osakkeenomistajat. Näkemys pohjautuu muun muassa siihen, että rajoitetun vastuun on tällöin katsottu kuitenkin suojaavaan taustalla olevia henkilöosakkaita. Näkemystä on myös kritisoitu¹⁹¹. Savela (2015) on katsonut, ettei pelkästään asema emoyhtiönä ole riittävä peruste vastuun samastukselle.¹⁹²

Mikäli vastuun samastuksen perusteella joutuvalla on oltava määräysvalta yhtiössä tai muu merkittävä vaikutusvalta yhtiön toimintaan, voisi periaatteessa myös muu kuin osakkeenomistaja,¹⁹³ esimerkiksi hallituksen jäsen,¹⁹⁴ joka käyttää tosiasiallista määräysvaltaa yhtiössä tai rajoittaa sitä, joutua vastuuseen vastuun samastuksen perusteella.¹⁹⁵ Osakasvallan väärinkäytön on katsottu oikeuskirjallisuudessa olevan vastuun samastuksen edellytys. Kyse on tällöin siitä, että onko yhtiö tosiasiasa vain väline osakkeenomistajan toiminnassa.¹⁹⁶ Kriteeri on ongelmallinen, sillä lainsäätäjät on nimenomaisesti sallinut yhdenyhtiön. Tällöin osakeyhtiö toimii ainoan osakkeenomistajan jatkeena. Vastuun samastusta vastaan puhuu myös se, että mikäli

¹⁸⁹ Laine 2011, s. 172.

¹⁹⁰ Esimerkiksi Johansson 2014 s. 250 katsoo vastuun samastuksen olevan vähemmän arveluttavaa emoyhtiön kuin luonnollisen henkilön kohdalla.

¹⁹¹ Esimerkiksi Easterbrook & Fischel 1985.

¹⁹² Savela 2015, s. 414.

¹⁹³ Ks. Dotevall 2015 s. 114–115.

¹⁹⁴ Ks. Ruotsin hovioikeuden tapaus RH 2011:24.

¹⁹⁵ Savela 2015, s.

¹⁹⁶ Savela 2015, s. 413 ja Toiviainen s. 228.

OYL:n säännöksiä rikotaan, on tilannetta varten säädetty erikseen osakkeenomistajan vahingonkorvausvastuusta.¹⁹⁷

Lopuksi voidaan todeta tiivistäen vastuun samastuksen edellyttävän oikeuskirjallisuudessa esitetyn perusteella ainakin, että osakeyhtiömuotoa ja erityisesti osakkaan rajoitettua vastuuta on käytetty väärin vilpillisessä tarkoituksessa tai että määräävässä asemassa oleva osakkeenomistaja on käyttänyt määräysvaltaansa moitittavasti tarkoituksenaan aiheuttaa vahinkoa yhtiön velkojille tai vähemmistöosakkeenomistajille. Tällaisen toiminnan tulee näyttäytyä epälojalina yhtiön ulkopuolisiin nähden ja sääntelyn tarkoituksen vastaisena. Lisäksi oikeuskirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota samastetun yhtiön oman pääoman rakeenteelliseen riittävyteen eli siihen, onko yhtiön oman pääoman määrä riittämätön suhteessa harjoitetun toiminnan riskeihin.¹⁹⁸ Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin katsottu, ettei kaikkien kriteerien tarvitse välttämättä täytyä samanaikaisesti, vaan edellytykset voivat olla joissakin tapauksissa erilaiset.¹⁹⁹

4.2 Nimenomaisen säännöksen tarve ja oppia kohtaan esitetty kritiikki

Osakeyhtiölakitoimikunta totesi vastuun samastamisen mahdollisuudesta Suomessa ja muissa maissa jo vuonna 1992, että oikeustieteessä ja oikeuskäytännössä osakeyhtiön ja sen osakkeenomistajan vastuun samastusta on pidetty mahdollisena ilman nimenomaista säännöstä Suomessa ja muissa maissa. Toimikunnan mukaan eri valtioiden tuomioistuinten ratkaisut ovat perustuneet tapauskohtaiseen harkintaan, jossa on kiinnitetty huomiota muun muassa osakeyhtiön ja osakkeenomistajan todellisiin olosuhteisiin ja muun lainsäädännön normeihin, joiden on katsottu yksittäistapauksissa olevan tärkeämpiä kuin osakeyhtiölain mukainen yhtiön ja osakkaan erillisyyden periaate. Nämä eri maiden tuomioistuinten ratkaisut ovat koskeneet joko harvinyhtiötä tai konsernisuhteessa olevia yhtiöitä. Osakeyhtiölakitoimikunta päätyi vastuun samastamista koskeneessa mietinnössä siihen, ettei nimenomaista vastuun samastamista koskevaa sääntelyä ole tarvetta ottaa Suomen osakeyhtiöoikeuteen.²⁰⁰

¹⁹⁷ Savela 2015, s. 413.

¹⁹⁸ Mähönen & Villa 2015, s. 303.

¹⁹⁹ Mähönen & Villa 2015, s. 410.

²⁰⁰ KM 1992:32, s. 362–376 ja Mähönen & Villa 2015, s. 299.

Asia oli uudelleen esillä arvioitaessa OYL:n muutostarvetta vuonna 2016. Oikeusministeriön saamassa lausuntopalautteessa vastuun samastusta koskevan säännöksen ottamiseen osakeyhtiölakiin suhtauduttiin varauksellisesti. Enemmistö asiaa kommentoinneista totesi nimenomaisesti, ettei vastuun samastuksesta tule säätää osakeyhtiölaissa. Kantaa perusteltiin muun muassa sillä, että eri laeista löytyy riittävästi keinoja vastuun toteuttamiseen ja on riittävä, että vastuun samastus jää oikeuskäytännön varaan. Lausunnoissa todettiin myös, että vastuun samastus liittyy yleiseen oikeuden väärinkäytön kieltoon, eikä tällaisten yleisten oikeusperiaatteiden soveltumista pidetä sopivana kirjoittaa lakiin. Lisäksi korostettiin, että vastuun samastus on edelleen sekä oikeuskirjallisuudessa että oikeuskäytännössä epäselvä ja poikkeuksellinen ilmiö, jonka lakiin kirjoittaminen voisi aiheuttaa hankaluuksia ja vastuuaseman epäselvyyttä käytännössä. Eräässä lausunnossa tuotiin myös esille, että riski samastuksesta voisi vähentää myös Suomeen tehtäviä pääomasijoituksia. Toisaalta lausunnoissa tuotiin esille, että vastuun samastusta tulisi selventää jollain tavalla.²⁰¹

Oikeuskirjallisuudessa pohdittaessa kysymystä siitä, tulisiko osakeyhtiölaissa säätää vastuun samastuksesta nimenomaisesti vai tulisiko se jättää oikeuskäytännön varaan, toteaa Mähönen (2001) oikeusvarmuuden puoltavan nimenomaista säännöstä. Mähönen ehdottaa yleissääntöä, joka mahdollistaisi vastuun samastamisen tilanteessa, jossa yhtiö toimii riittämättömällä omalla pääomalla, jos sopimusvelkoja ei ole tiennyt tai sen ei olisi pitänyt tietää alikapitalisointitilanteesta.²⁰² Toisaalta Mähösen mukaan osakeyhtiölain vahingonkorvausvastuuta koskevat normit antavat mahdollisesti riittävän suojan velkojille, jolloin säännöstä vastuun samastamisesta ei välttämättä tarvittaisi. Tällöin vastuun samastuksen opin voitaisiin nähdä täydentävän näitä normeja.²⁰³

Huttusen (1996) mukaan vastuun samastus voisi periaatteessa tulla poikkeussääntönä toteutettavaksi tilanteessa, jossa osakeyhtiön erillistä oikeushenkilöllisyyttä on käytetty tarkoituksensa vastaisesti siten, että yhtiömuodolla on pyritty kiertämään osakkeenomistajan tai emoyhtiön vastuuta. Huttusen mukaan poikkeussäännön sisältö olisi kuitenkin tuolloin voimassaolleen vanhan osakeyhtiölain (734/1978) mukaan ollut mahdotonta määrittää. Kysymykseen eivät tulisi tuolloin voimassaolleen osakeyhtiölain vastaiset menettelyt, sillä niiden osalta laissa oli nimenomainen velkojaa suojaava säännös (15 luvun 3 §). Huttusen mukaan kysymykseen eivät myöskään tulisi koko

²⁰¹ Oikeusministeriön lausuntotiivistelmä, Osakeyhtiölain muutostarpeesta 8OM 48/2016) s. 38.

²⁰² Mähönen 2001, 802.

²⁰³ Mähönen 2001, s. 803.

osakekannan omistus, riittämätön pääoma, samat henkilöt emo- ja tytäryhtiön johdossa sekä muut vastaavat seikat, jotka ovat osakeyhtiölaissa hyväksytyjä tilanteita.²⁰⁴ Huttusen (1997) mukaan samastuksen tulisi kuitenkin tapahtua säännösten nojalla eikä esimerkiksi epämääräisillä yhtiömuodon värinkäyttöön perustuvilla periaatteilla.²⁰⁵

Mäntysaaren (2002) mielestä Suomessa ei tarvita erityistä osakeyhtiöoikeudellista samastusoppia lainkaan, koska väärinkäytöstilanteisiin voidaan puuttua osakeyhtiölain nimenomaisten säännösten ja osakeyhtiölain ohella sovellettavan muun lainsäädännön tai velvoiteoikeuden yleisten oppien perusteella.²⁰⁶ Vastaavanlaisen jyrkän kielteisen kannan on ottanut Rapakko (1994), jonka mukaan vastuun samastaminen mitätöi osakeyhtiömuodon tavoitteet ja lisää epävarmuutta. Rapakon mielestä vastuun samastus tai osakeyhtiöoikeus ylipäätään ei ole oikea tapa suojata sopimusvelkojia tai sopimuksen ulkoisia velkojia, vaan suojaus on toteutettavissa muilla taloudellisilla ja oikeudellisilla turvakeinoilla.²⁰⁷

Mähönen ja Villa (2015) ovat katsoneet, että vaikka vastuun samastusta ei yksiselitteisesti hyväksyttäisi, voidaan samaan lopputulokseen päästä lojaliteettivelvoitteen rikkomisen kautta. Tällöin kyseessä lojaliteettivelvollisuuden rikkominen velkoja-yhtiö -suhteessa, eikä suorassa yhtiö-johto -suhteessa. Oikeuskäytännön²⁰⁸ mukaan tällainen velkojaa kohtaan suuntautuva epälojalisuus voi perustaa vastuun veloista. Näin ollen osakeyhtiön ja osakkaan sekä johdon epälojalisuutta yhtiön velkojia kohtaan voitaisiin siis pitää sellaisena perusteena, että osakkeenomistajan rajoitettu vastuu voitaisiin murtaa.²⁰⁹ Yhtiön taloudellisen tilan kehittymistä ja vaadittaviin toimenpiteisiin ryhtyminen on yhtiön hallituksen velvollisuus. Mähösen (2001) mukaan kontrolloivien osakkeenomistajien toimiessa yhtiön johdossa huolellisuusvelvollisuus voisi olla mahdollista ulottaa yhtiön muodollisen johdon ohella yhtiötä kontrolloiviin osakkeenomistajiin.²¹⁰

Viimeksi keskustelua vastuun samastuksesta ja nimenomaisen säännöksen tarpeellisuudesta on käyty oikeusministeriön osakeyhtiölain uudistamista koskevan säädöshankkeen yhteydessä. Oikeusministeriö on todennut arviomuistiossaan vuonna

²⁰⁴ Huttunen 1996, s. 38–39.

²⁰⁵ Huttunen 1997, s. s. 127–142 teoksessa Saarnilehto 2007.

²⁰⁶ Mäntysaari 2002, s. 50.

²⁰⁷ Rapakko 1994, s.566–567.

²⁰⁸ Ks. esimerkiksi KKO:1996:2.

²⁰⁹ Mähönen & Villa 2015, s. 411.

²¹⁰ Mähönen 2001, s. 803.

2015, että vastuun samastuksen kehitystä oikeuskäytännössä seurataan, mutta tällä säädöshanketta nimenomaisen säännöksen sisällyttämisestä osakeyhtiölakiin ei ole käynnissä. Ministeriön mukaan vastuun samastusta koskeva sääntely voisi kuitenkin periaatteessa vähentää tarpeettomia oikeudenkäyntejä, joita odotetaan tulevan, koska muun muassa KKO:n ratkaisu 2015:17 jättää edelleen samastuksen edellytyksiä epäselväksi. Ministeriön mukaan sääntelyllä tulisi selkeyttää oikeustilaa, mutta ei laajentaa vastuun samastuksen tosiasiallista soveltamisalaa. Epäselvyyttä lisäävästä sääntelystä olisi sen sijaan enemmän haittaa kuin hyötyä.²¹¹

Airaksinen (2016) on Roschier Asianajotoimisto Oy:n oikeusministeriölle toimittamassa ministeriön arviomuistiota koskevassa lausunnossa todennut vastuun samastusta koskevan sääntelyn osalta, että vastuun samastus on edelleen sekä oikeuskirjallisuudessa, että -käytännössä epäselvä doktriini. Airaksisen mukaan vastuun samastuksen tuominen lakiin ei liene käytännössä toteutettavissa, sillä samastusinstituution luonteesta johtuu, että se on käytännössä riippuvainen kunkin yksittäistapauksen erityspiirteistä. Näin ollen Airaksinen näkee, että jonkinlainen yleissäännös esimerkiksi OYL 1:2:n yhteydessä tuskin ratkaisisi samastusongelmaa, eikä säännös todennäköisesti pystyisi edes sääntelemään kaikkia tilanteita tyhjentävästi. Sen sijaan Airaksinen näkee, että osakeyhtiölain uudistuksen yhteydessä olisi perusteltua todeta, että vastuun samastus on hyvin poikkeuksellinen menettely ja tulee kysymykseen lähinnä vain sopimuksen ulkoisten velkojien osalta.²¹²

Vahtera (2016) on oikeusministeriön arviomuistiota koskevassa lausunnossaan todennut yksikantaan, ettei vastuun samastuksesta pidä ottaa säännöksiä OYL:ään, koska vastuun samastus liittyy yleiseen oikeuden väärinkäytön kieltoon eikä yleisten oikeusperiaatteiden soveltumista tule kirjoittaa yksittäisiin lakeihin.²¹³ Villa (2016) on vastaavasti todennut arviomuistiota koskevassa lausunnossaan, ettei asiassa ole tarvetta sääntelylle, sillä rajoitetun vastuun vahvasta pääsäännöstä voidaan tarvittaessa poiketa oikeuden väärinkäyttöä koskevan doktriinin mukaisin opein ja antaa oikeussuojaa vahvemmalle oikeusperiaatteelle.²¹⁴

Mähönen (2016) on oikeusministeriön arviomuistiota koskevassa lausunnossaan katsonut, että ei-sopimusperusteisen konsernivastuun säätäminen erityislaissa olisi

²¹¹ OM 32/41/2015, s. 34.

²¹² Airaksinen 2016, s. 5.

²¹³ Vahtera 2016, s.12.

²¹⁴ Villa 2016, s. 7.

perustellumpaa kuin yleisen vastuun samastamista koskevan säännöksen ottaminen osakeyhtiölakiin, mikä ei kuitenkaan poistaisi tuomioistuinkontrollin tarvetta. Kannallaan Mähönen viittaa erityisesti tilanteeseen, jossa kansainvälisen konsernin kehitysmaassa toimiva epäitsenäinen ja maksukyvytön tytär- tai osakkuusyritys on aiheuttanut vahinkoa turmelemalla ympäristöä tai loukkaamalla ihmisoikeuksia, eivätkä nimenomaiset kansalliset ympäristövastuu- ja muut vastuu- ja ennaltaamisen normit sovellu. Mähönen näkee, että OYL:ään otettava vastuun samastussäännös olisi lähinnä sopimusperusteisen vastuun tilanteita, joissa vastuun samastukseen on suhtauduttu pidättyvämmiin kuin vahingonkorvausvastuun ja julkisoikeudellisen vastuun osalta, varten. Mähösen mukaan säännöksen tarpeellisuuteen on kuitenkin suhtauduttava varauksellisesti.²¹⁵

4.3. Vastuun samastus EU-oikeuden näkökulmasta

Vastuun samastus saattaa tulla arvioitavaksi myös EU-oikeuden nojalla. EU:n ensimmäisen yhtiöoikeusdirektiivin 11 artiklan mukaan yhtiötä ei saa katsoa pätemättömäksi muussa tapauksessa kuin artiklassa erikseen mainituissa tilanteissa. Saman direktiivin 12 artikla edellyttää jäsenvaltioiden sallivan myös yhdenyhtiön voivan toimia osakkaiden rajoitetulla vastuulla. Direktiivin alkulauseiden mukaan tämä ei kuitenkaan estä sellaisen kansallisen lainsäädännön soveltamista, jossa erityisissä olosuhteissa ainoan jäsenen edellytetään vastaavan yhtiön velvoitteista. On epäselvää, rajoittavatko direktiivit vastuun samastuksen soveltamista ja missä laajuudessa.²¹⁶ Savelan (1999) mukaan ongelmaa ei kuitenkaan ole, mikäli vastuun samastaminen perustuu lakiin.²¹⁷ Mähösen (2001) mukaan vastuun samastamisessa ei ole kuitenkaan kyse yhtiön pätemättömyydestä tai omistajien vahingonkorvausvastuusta.²¹⁸ Kummankaan mielestä mitään ongelmaa ei olisi silloin, mikäli vastuun samastuksesta säädettäisiin nimenomaisesti osakeyhtiölaissa.²¹⁹

Julkistamisdirektiivin (2009/101/EY) 12 artiklan mukaan yhtiötä ei saa katsoa pätemättömäksi missään muussa kuin artiklassa erikseen mainituissa tilanteissa. Savelan (2015) mukaan vastuun samastusta koskevaa oppia ei saa sovitettua mihinkään artiklassa

²¹⁵ Mähönen 2016, s. 15.

²¹⁶ Savela 2006, s. 370.

²¹⁷ Savela 1999, s. 229.

²¹⁸ Mähönen 2001, s. 803.

²¹⁹ Mähönen 2001, s. 803 ja Savela 1999c, s. 229.

mainittuun kohtaan, jonka perusteella yhtiö voidaan katsoa pätemättömäksi. Savelan mukaan osakkeenomistajien vastuu osakeyhtiön veloista voitaisiin katsoa olevan yhtiön osittaista pätemättömyyttä suhteessa osakkaisiin. EU-tuomioistuimien on kuitenkin katsonut, ettei julkistamisdirektiivi sisällä säädöstä tai yleistä periaatetta osakkaiden ehdottomasta rajoitetusta vastuusta.²²⁰

Yhdenyhtiödirektiivi (2009/102/EY) edellyttää nimenomaisesti, että jäsenvaltiot sallivat myös yhdenyhtiön toimia osakkeenomistajan rajoitetulla vastuulla. Direktiivin alkulauseiden mukaan yhdenyhtiön osakkeenomistajan rajoitun vastuun salliminen ei kuitenkaan estä soveltamasta sellaista jäsenvaltion kansallista lainsäädäntöä, joissa osakeyhtiön ainoan jäsenen edellytetään vastaavan yhtiön velvoitteista henkilökohtaisesti poikkeuksellisissa olosuhteissa. EU:n tuomioistuin on esimerkiksi katsonut, ettei yhdenyhtiödirektiivi estä emoyhtiön vastuuta tytäryhtiön tekemästä EU:n kilpailuoikeuden rikkomisesta.²²¹

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, etteivät edellä mainitut direktiivit vaikuttaisi estävän vastuun samastusta.²²² Esimerkiksi Werlauff (2003) katsoo, etteivät direktiivit rajoita vastuun samastusta lainsäädännön tai oikeuskäytännön perusteella.²²³ Poikkeama osakkeenomistajien rajoitetusta vastuusta voisi kuitenkin joissakin tilanteissa mahdollisesti loukata sijoittautumisvapautta tai pääomien vapaata liikkuvuutta.²²⁴

4.4 Oikeusvertailu

4.4.1 Ruotsi

Ruotsissa on Suomen tapaan käyty runsaasti keskustelua vastuun samastuksesta ja osakeyhtiölakiin otettavasta nimenomaisesta vastuun samastusta koskevan säännöksen tarpeellisuudesta. Vastuun samastus tunnetaan Ruotsin oikeudessa *anvarsgenombrott*-ilmiönä. Ruotsin osakeyhtiölaissa (2005:551) ei ole nimenomaista vastuun samastusta koskevaa säännöstä, vaan asia on jätetty oikeuskäytännön varaan, vaikka asiasta

²²⁰ Savela 2015, s. 417. EU-tuomioistuimen ratkaisun osalta ks. Idryma Typou AE C-81/09.

²²¹ Savela 2015, s. 417. EU-tuomioistuimen ratkaisun osalta ks. Schindler Holding ym. C-501/11 P.

²²² Savela 2015, s. 417; Werlauff 2003 s. 40–41 ja Mähönen 2001 s. 803.

²²³ Werlauff 2003 s. 40–41.

²²⁴ Savela 2015, s. 417.

keskusteltiin laajasti lainvalmistelussa ja sitä oli ehdotettu lisättäväksi lakiin aikaisemmin esimerkiksi mietinnössä SOU 1987:59.²²⁵ Ruotsissa katsottiin, että ehdotus olisi selventänyt oikeudellista tilannetta, mutta säännöksen olisi tullut toimia ainoastaan varoventtiilinä erityistapauksissa.²²⁶

Ruotsissa perustettiin vuonna 1990 komitea, aktiebolagskommittén, tekemään yleisarvio Ruotsin osakeyhtiölain uudistamisesta ja valmistelemaan Ruotsin ETA-jäsenyyden edellyttämiä muutoksia lakiin sekä pohtimaan osakeyhtiöoikeudellisia kysymyksiä, kuten vastuun samastukseen (ansvarsgenombrott) liittyviä kysymyksiä. Työryhmän tavoitteeksi asetettiin osakeyhtiölain joustavuuden lisääminen. Käytännössä tämä tarkoitti, että ehdotuksen lähtökohdaksi otettiin tahdonvaltaisuuden lisääminen. Ehdotuksessa pyrittiin myös muun muassa korostamaan yleisten periaatteiden merkitystä. Ehdotuksen mukaan tehokkaaseen yhtiöoikeudelliseen sääntelyyn kuuluu olennaisesti myös vähemmistöosakkaiden ja velkojien aseman asianmukainen järjestäminen. Ehdotus pyrittiin laatimaan niin, että lain väärinkäyttäminen voidaan tehokkaasti estää. Komitea pohti laajasti nimenomaisen vastuun samastusta koskevan säännöksen ottamista lakiin. Lopputulos oli kuitenkin se, että osakkeenomistajan rajoitettu vastuu säilyi pääsääntönä, eikä osakeyhtiölakiin otettu sitä koskevaa poikkeusta. Sen sijaan komitea ehdotti, että ympäristökaareen (miljöbalken) otettaisiin erityinen vastuun samastusta koskeva säännös, kuten Suomessa on säädetty ympäristövahinkolain 7 §:ssä.²²⁷ Ruotsin osakeyhtiölain esitöiden mukaan on mahdollista hyväksyä tällä tavalla samanaikaisesti sekä yleinen oikeuskäytäntöön perustuva vastuun samastus että säätää yhtä aikaa vastuun samastuksesta ympäristövahinkojen osalta nimenomaisin normein.²²⁸

Håkan Nial (1991) on tarkasteltuaan Ruotsin oikeuskäytäntöä, erityisesti Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisuja NJA 1942 s. 473, NJA 1947 s. 647 ja NJA 1975 s. 45 tiivistänyt käsitteen seuraavasti:

*”Principen om medlemmarnas frihet från peronligt ansvar synes därför böra brytas i sådana fall där arrangemanget med dotterbolaget framstår som ett mot fordringsägarna illojalt missbruk. Just missbruk synes i många länder vara förutsättningen för ansvarsgenombrott.”*²²⁹

²²⁵ Mähönen 2001, s. 742 ja SOU 1987:59

²²⁶ Löfgren – Kornfeld 2002, s. 18.

²²⁷ Kommittédirektiv 1990:46 ja Mähönen 2001, s. 597 ja 741–742. Vastaavalla tavalla on säädetty myös Suomessa ympäristövahinkojen korvaamisesta annetussa laissa 737/1994, 7 §.

²²⁸ Regeringens proposition 2004/05:85 ja Mähönen & Villa 2015, s. 406.

²²⁹ Nial & Johansson 1991, s. 219.

Nialin (1976) mukaan rajoitettu vastuu voidaan murtaa tapauksissa, joissa tytäryhtiön kanssa tehdyn järjestelyn tarkoituksena on ollut vahingoittaa velkojia, ja näin näyttää olevan monessa maassa.²³⁰ Hellner (1986) katsoo vastaavasti vastuun samastuksen arvioinnissa olevan ratkaisevaa se, käyttääkö tytäryhtiö osakeyhtiömuotoa epälojalisti hyväkseen.²³¹

Nialin (1976) mukaan on selvää, ettei vastuun samastuksesta voida antaa yksinkertaista ja helppokäyttöistä sääntöä. Nialin mukaan on tärkeää, että tuomioistuimet soveltavat vastuun samastusta varovasti ensinnäkin laissa säädetyn rajoitun vastuun periaatteen vuoksi. Nialin mukaan osakkaiden rajoitettua vastuuta ei tule murtaa, ellei järjestelyssä ole kyse selkeästä yhtiömuodon väärinkäytöstä. Esimerkiksi tilanteessa, jossa emoyhtiön kokonaan omistama tytäryhtiö ei pysty suoriutumaan velvoitteistaan velkojille ja emoyhtiö on käyttänyt tytäryhtiötä velkojien vahingoksi, tulisi emoyhtiön olla vastuussa tytäryhtiön velvoitteista, ellei yhtiö pysty näyttämään, ettei tytäryhtiö ollut alikapitalisoitu ja ettei, emoyhtiö käyttänyt osakeyhtiömuotoa velkojien vahingoksi. Toiseksi laissa on jo tiettyjä poikkeuksia, joissa velkoja voi saada korvausta osakkailta. Nialin mukaan ei olisi kohtuullista, että tuomioistuimet tekisivät uusia poikkeuksia, joita ei ole säädelty laissa.²³²

Ruotsalaisessa oikeuskäytännössä vastuun samastukseen on suhtauduttu hyväksyvästi joissakin tapauksissa.²³³ Johtavana vastuun samastusta koskevana tapauksena on pidetty Ruotsin korkeimman oikeuden tapaus NJA 1947 s. 647, jossa neljä osakeyhtiötä ja kaupunki perustivat yhtiön, joka omisti joen varrella sijaitsevan voimalaitoksen. Yhtiön tarkoituksena oli padon hankkiminen ja säännöstelymahdollisuuksien hyödyntäminen osakkaiden toiminnassa. Yhtiön osakepääoma oli vähäinen, 30 000 kruunua. Osakkeenomistajat maksoivat padon hoitamisesta aiheutuneet kustannukset. Osakeyhtiön harjoittama säännöstely aiheutti vahinkoa kevättulvien aikaan ulkopuolisten maaomaisuudelle, jonka johdosta yhtiöön suunnattu vahingonkorvausvaade ylitti yhtiön maksukyvyyn, minkä seurauksena yhtiö asetettiin konkurssiin. Maanomistaja vaati vahingonkorvausta suoraan yhtiön osakkailta. Ruotsin korkein oikeus katsoi, että osakeyhtiö oli ainoastaan osakkaiden yhteinen toimeenpanoelin vedensäännöstelyä varten eikä yhtiöllä ollut mitään itsenäistä toimintaan ja velvoitti osakkeenomistajat korvaamaan aiheutuneen vahingon. Korkeimman oikeuden ratkaisun perustelujen mukana vastuun perusti tarkemmin kolme seikkaa: yhtiöllä ei ollut riittävästi pääomia

²³⁰ Nial 1976, s. 199.

²³¹ Hellner 1986, s. 76

²³² Nial 1976, s. 199–214 ja Huttunen 1996, s. 13–14.

²³³ Villa 2015, s. 537.

suhteessa sen harjoittamaan toimintaan, yhtiöllä ei ollut omaa liiketaloudellista tarkoitusta, eikä sillä ollut omaa hallintoa.²³⁴

Tapauksessa NJA 1975 s. 45 oli kyse emoyhtiöstä ja tytäryhtiöstä, jotka olivat käytännössä saman henkilön omistuksessa ja hallinnassa. Yritysten välillä oli sopimus, jonka mukaan tytäryhtiö toimi emoyhtiön lukuun. Tytäryhtiön mennessä konkurssiin osa velkojista vaati emoyhtiötä maksamaan tytäryhtiön velat. Ruotsin korkeimman oikeuden mukaan velkavastuuta liikeveloista ei katsottu voitavan perustaa osakeyhtiöiden yhtenäisyyteen eikä pelkästään siihen, että toinen yhtiö toimi pelkästään toisen lukuun. Sen sijaan tapauksessa katsottiin, että vastuu liikeveloista syntyi liikkeenharjoittamistavan perusteella. Lisäksi tytäryhtiön varat eivät olleet riittävät toiminnan harjoittamiseen.²³⁵

Ruotsin korkeimman oikeuden tuorempi samastustapaus on NJA 2014 s. 877, jossa oli kyse kahden luonnollisen henkilön hankkimasta niin sanotusta pöytälaatikkoyhtiöstä. Toinen henkilöistä toimi yhtiön hallituksen varsinaisena jäsenenä ja toinen varajäsenenä. Yhtiöön oli sijoitettu 100 000 kruunun minimiosakepääoma. Samojen henkilöiden aiemman yhtiön konkurssipesä oli nostanut vahingonkorvauskanteen veroneuvonantajaansa kohtaan. Pöytälaatikkoyhtiö hankki korvaussaatavaa koskevan oikeudenkäynnin konkurssipesästä, eikä yrityksellä ollut muuta toimintaan kuin ajaa kannetta. Pöytälaatikkoyhtiö hävisi oikeudenkäynnin ja yhtiö tuomittiin maksamaan veroneuvonantajan oikeudenkäyntikulut, joita yhtiöillä ei kuitenkaan ollut varaa maksaa, minkä vuoksi se asetettiin konkurssiin. Näin ollen veroneuvonantaja ei saanut kulujaan miltään osin korvatuksi ja haastoi pöytälaatikkoyrityksen omistajat oikeuteen vaatien heitä henkilökohtaiseen vastuuseen saatavasta vastuun samastuksen perusteella.²³⁶

Ruotsin korkein oikeus totesi perusteluissaan, että vastuu voi perustua myös yleisiin vahingonkorvausoikeudellisiin periaatteisiin tai syntyä muissa erityisissä tilanteissa ja kohdistua myös muuhun kuin osakkaaseen, esimerkiksi hallituksen jäsenen. Korkein oikeus lausui myös, että tahot, jotka eivät ole voineet välttää joutumasta yhtiön velkojiksi, esimerkiksi ulkoiset vahingonkorvausvelkojat, voivat tarvita joskus osakeyhtiöoikeudellisia normeja vahvempaa suojaa.²³⁷

²³⁴ NJA 1947, s. 647; Rohde 1984, s. 486 ja Mähönen & Villa 2015, s. 300.

²³⁵ NJA 1975 s. 45, Nial 1976, s. 199, ja Huttunen 1996, s. 12

²³⁶ NJA 2014 s. 877 ja Savela 2015, s. 407

²³⁷ NJA 2014 s. 877 ja Savela 2015, s. 407–408.

Ruotsin korkein oikeus katsoi tuomiossaan, että yhtiö oli vain omistajiensa väline ajaa oikeudenkäyntiä rajoitetulla taloudellisella riskillä, mutta takasi mahdollisuuden saada taloudellista etua kanteen menestyessä. Korkein oikeus katsoi, että järjestelyllä pyrittiin siten kiertämään oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevaa säännöksiä ja sääntelyn tavoittelemia kannustimia ja tasapainoa. Näin ollen omistajat tuomittiin henkilökohtaisesti vastuuseen veroneuvonantajalle korvattavaksi tuomituista oikeudenkäyntikuluista. Korkein oikeus ei nimenomaisesti todennut, oliko tapauksessa kyse vastuun samastuksesta vai yleisestä vahingonkorvausperusteisesta vastuusta. Savelan (2015) mukaan vastuun samastus tuli kuitenkin käytännössä hyväksyttyä tapauksessa.²³⁸

Ratkaisussa olennaisena edellytyksenä vastuun samastukselle katsottiin olevan, että osakas tai joku muu, esimerkiksi hallituksen jäsen, harjoittaa toimintaa itse vaikkakin muodollisesti yhtiön nimissä. Ratkaisussa todettiin, että samastus tulee kuitenkin kyseeseen lähinnä sopimuksen ulkoisten velkojen, kuten vahingonkorvausvelkojen kohdalla. Ruotsin korkein oikeus näki, että tyypillinen esimerkki vastuun samastamiseen oikeuttavasta tilanteesta voisi olla juuri vastuu vastaajan oikeudenkäyntikuluista tilanteessa, jossa heikossa taloudellisessa asemassa olevan kantajayhtiön omistajat ovat nostaneet perusteettoman tai heikon kanteen. Näin ollen tilanteessa oli perusteltua asettaa osakkaat vastuuseen vastaajaan oikeudenkäyntikuluista siltä osin kuin kantajayhtiö ei kykene niistä vastaamaan. Ratkaisussa sovittelu katsottiin mahdolliseksi, mutta vaatimus hylättiin.²³⁹

Villa (2015) on todennut analysoituaan Ruotsissa vastuun samastuksesta käytyä keskustelua ja Ruotsin oikeuskäytäntöä, että Ruotsissa vastuun samastamisessa huomiota kiinnitetään etenkin oman pääoman riittämättömyyteen, yhtiömuodon väärinkäyttämiseen ja samastuskohteen moitittavaan käyttäytymiseen samastusperusteena. Tällaisena moitittavana käyttäytymisenä on pidetty esimerkiksi sitä, ettei yhtiö noudata toimintaansa koskevaa sääntelyä tai ohjeistusta taikka suhtautuu näihin tai toimintaansa liittyviin riskeihin välinpitämättömästi.²⁴⁰ Rodhe (1993) on Villan tavoin analysoinut Ruotsin korkeimman oikeuden oikeuskäytäntöä, joissa on samastettu vastuun osalta osakeyhtiö ja osakkeenomistaja. Rodhen mukaan näissä tapauksissa on

²³⁸ NJA 2014 s. 877 ja Savela 2015, s. 408.

²³⁹ HD 2014–12–11 T 2133–14 ja Mähönen & Villa 2015, s. 407.

²⁴⁰ Villa 2015, 538.

ollut pääasiassa kyse yhtiöistä, joilla ei ollut omaa itsenäistä yritystoimintaa, eikä varoja harjoittaa tällaista yritystoimintaa itsenäisesti.²⁴¹

Mähösen ja Villan (2015) mukaan suomalaisessa vastuun samastusta koskevassa keskustelussa on edelleen syytä seurata Ruotsin oikeuden kehitystä asiassa. On kuitenkin huomattava, että ulkomaalaisen oikeuden tulkintavaikutus on tapauskohtaista, eikä millään ulkomaalaisella oikeusjärjestyksellä ole kiistatonta asemaa hallitsevana tulkintalähteenä. Näin ollen muulla ulkomaalaisella oikeudella voidaan katsoa olevan suunnilleen yhtä suuri vaikutus kuin Ruotsin oikeudella.²⁴²

Vastuun samastus on erityisen ominaista myös Yhdysvaltojen oikeudelle, jossa ilmiö tunnetaan piercing the corporate veil tai lifting the corporate veil -nimisenä ilmiönä. Easterbrook ja Fischel (1991) katsovat, että ajatus vastuun samastuksesta on taloudellisesti mielekäs, sillä vastuun samastuksella voidaan yksittäistapauksissa tasapainottaa rajoitetun vastuun hyötyjä ja siitä aiheutuvia kustannuksia.²⁴³

4.4.2 Yhdysvallat

Yhdysvalloissa tuomioistuimet ovat hyväksyneet vastuun samastuksen, mutta oikeustila on edelleen Yhdysvalloissakin ainakin jokseenkin epäselvä. Yhdysvalloissa tuomioistuimet käyttävät apunaan muodollisia testejä todetakseen, onko yritys itsenäinen vai välillinen. Testejä on kuitenkin kritisoitu sattumanvaraisiksi. Tuomioistuimet ovat olleet taipuvaisempia hyväksymään vastuun samastuksen, jos rajoitettu vastuu on tuonut ainoastaan marginaalisia hyötyjä parantuneen likviditeetin ja hajauttamisen, mutta lisännyt huomattavasti todennäköisyyttä, että yritys ottaa yhteiskunnallisesti ylisuuria riskejä.²⁴⁴

Tunnetuimmissa tapauksissa²⁴⁵, joissa vastuun samastus on hyväksytty, on yritys ollut listaamaton, joissa johdon ja omistajuuden eriytyneisyys on huomattavasti vähäisempää kuin listatuissa yrityksissä, mikä vaikuttaa rajoitetusta vastuusta seuraaviin hyötyihin.

²⁴¹ Rodhe 1993, s. 233 ja Huttunen 1996, s. 24.

²⁴² Mähönen & Villa 2015, s. 60.

²⁴³ Easterbrook & Fischel 1991, s. 54–55.

²⁴⁴ Easterbrook & Fischel 1991, s. 54–55.

²⁴⁵ Ks. Minton vs. Caveney, 56 Cal. 2d 576, 364 P.2d 473, 15 Cal. Rptr. 641 (1961); Walkosky vs. Carlton, 18 N.Y.2d 414, 223 N.E.2d 6, 276 N.Y.S. 2d 585 (1966); Bartle vs Home Owners Corporative, Inc., 309 N.Y. 103, 127 N.E.2d 832 (1955).

Kun pääomaa yritykseen tuovat sijoittajat osallistuvat myös päätöksentekoon, ei rajoitettu vastuu vähennä johdon valvonnasta koituvia kustannuksia. Myös muut erityisesti julkisissa osakeyhtiöissä esiintyvät rajoitun vastuun edut, kuten tehokas riskinjako ja markkinoiden harjoittava valvonta, jäävät syntymättä listaamattomassa osakeyhtiössä.²⁴⁶

Toinen merkittävä tapauksissa mainittu tunnusmerkki on konsernit. Tapauksissa on ollut usein kyse siitä, että tytäryhtiöiden velkojat ovat vaatineet suorituksia emoyhtiön varoista, kun tytäryhtiö on ollut maksukyvytön. Vastuun samastuksen soveltaminen konsernitapauksissa on ollut sopivaa taloudellisen tehokkuuden kannalta, sillä vastuun samastaminen ei luo rajoittamatonta vastuuta kenellekään sijoittajalle. Näin ollen rajoitetun vastuun edut: sijoitusten hajauttaminen, likviditeetti, ja pääomamarkkinoiden harjoittama tehokas valvonta, eivät heikkene. Lisäksi emoyhtiö-tytäryhtiö -tapauksissa moraalikadosta johtuvat ongelmat ovat yleensä suuremmat, koska tytäryhtiöillä on vähäisempi tarve varautua ongelmiin emoyhtiön mahdollisen tuen vuoksi. Huomattavaa on, että jos rajoitettu vastuu olisi absoluuttista, voisi emoyhtiö harjoittaa tytäryhtiön kautta riskialtista liiketoimintaa minimipääomalla.²⁴⁷

Tuomioistuimet ovat sivuuttaneet osakeyhtiön itsenäisyyden helpommin, kun tapauksessa on ollut kyse vahingonkorvausvelasta sopimusvelan sijaan. Taustalla on se, että sopimusvelkojat saavat korvauksen rajoitetun vastuun myötä aiheutuvasta riskistä *ex ante*, kun taas vahingonkorvausvelkojilla ei ole yhtä hyvää mahdollisuutta suojautua tällaiselta lisäriskiltä. Sopimusvelkoja voi kuitenkin muuttua vahingonkorvausvelkojaksi, jos velallinen syyllistyy vilpilliseen menettelyyn (fraud) tai väärin taikka harhaanjohtavien tietojen antamiseen (misrepresentation). Velkojan on voitava arvioida riski velallisen maksukyvyttömyydestä tarkasti oikeiden tietojen valossa. Muuten velkoja voi vaatia liian pientä kompensatiota riskistä, mikä aiheuttaa velallisen lisääntyntä riskinottoa osan riskistä siirtyessä velkojalle. Kyseeseen voi tulla velallisen antamat väärät tiedot liiketoimistaan, maksukyvytään tai taloudellisesta tilanteesta. Velallinen voi myös saada velkojan uskomaan, että varat velkojen maksuun saadaan maksukyvyttömyystilanteessa muista yrityksistä, esimerkiksi emoyhtiöltä.²⁴⁸

Yhdysvalloissa viimeisenä tyypillisinä yhteisenä tekijänä tapauksissa, joissa tuomioistuimet ovat soveltaneet vastuun samastamista, voidaan mainita yrityksen alikapitalisointi. Yrityksen alhainen pääoma voi johtaa suurempaan riskinottoon, sillä

²⁴⁶ Easterbrook & Fischel 1991, s. 54–56.

²⁴⁷ Easterbrook & Fischel 1991, s. 55–56.

²⁴⁸ Easterbrook & Fischel 1991, s. 58.

sijoittajilla on tällöin vähemmän menetettävää. Tässäkään tapauksessa sopimuksen ulkoinen vahingonkorvausvelkoja ei voi pääsääntöisesti varautua etukäteen siihen, että vahingonaiheuttaja oli alikapitalisoitu. Tosin myöskään sopimusvelkojat eivät aina varaudu velallisen riittämättömään pääomaan. Voi olla esimerkiksi, että velkojalla ei ole resursseja tai asiantuntemusta tutkia velallisyrittystä riittävän tarkkaan. Tämä ei ole myöskään aina tarkoituksenmukaista tai kannattavaa, jos kyseessä on pieni saatava.

Yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa vastuun samastus on nähty mahdolliseksi lähinnä tilanteessa, jossa yhtiön itsenäisyyden ja erillisyyden kanssa vallitsee ristiriitaisia seikkoja, kuten yhtiöoikeudellisten muutosäännösten laiminlyönti tai riittämätön oma pääoma, ja mihin liittyy lisäksi toiminnassa ilmenevää petollista tai epärehellistä tarkoitusta.²⁴⁹

Oikeuskäytännössä²⁵⁰ vastuun samastuksen ovat perustaneet Yhdysvalloissa muun muassa seuraavat seikat: petollinen menettely yhtiön toiminnassa, riittämätön oma pääoma, yhtiömuodon edellyttämien muodollisuuksien laiminlyönti ja osakeyhtiömuodon väärinkäyttö välineenä osakkeenomistajien omalle toiminnalle.²⁵¹ Käytännössä vastuun samastusta on sovellettu vain pieniin yhtiöihin, eikä juuri koskaan julkisiin osakeyhtiöihin.²⁵²

Villan (2015) mukaan Yhdysvalloissa tuomioistuimet ovat vastuun samastusta koskevissa ratkaisuisaan kiinnittäneet huomiota muun muassa seuraaviin seikkoihin: 1) osakkeenomistaja on sekoittanut omat ja yhtiön varat, 2) yhtiöllä ei ole omaa tarkoitusta, vaan se on omistajansa ”jatke” (osakkeenomistaja on myös voinut tehdä päätöksiä noudattamatta yhtiöoikeudellisia muutosäännöksiä), 3) yhtiöissä on sama johto tai hallitus, 4) yhtiön oma pääoma on selvästi riittämätön toiminnan harjoittamiseen, 5) yhtiötä on käytetty riskipitoisen toiminnan harjoittamiseen, 6) yhtiön harjoittama riskipitoinen toiminta on ulkoistettu toiseen yhtiöön, 7) osakeyhtiön varoja tai muuta omaisuutta on jaettu osakkaille yhtiön velkojien vahingoksi ja siihen, että 8) yhtiötä on käytetty rikollisen toiminnan kulissina.²⁵³

²⁴⁹ Kraakman ym. 2009, s. 139.

²⁵⁰ Ks. Delawaren tapauksista esimerkiksi Trustees of Village of Arden vs. Unity Construction Co.; Pepsi-Cola Metropolitan Bottling Company of Salisbury, Maryland vs. Handy; ja Somerville S Trust vs. USV Partners, LLC.

²⁵¹ Bendremer 2005, s. 389.

²⁵² Thompson 1991, s. 1039.

²⁵³ Villa 2015, s. 538.

Villan (2015) mukaan Yhdysvalloissa keskeisenä seikkana näyttäytyy samastetun osakeyhtiön riittämätön oma pääoma suhteessa harjoitetun toiminnan riskeihin ja yhtiön omistajan ”piiloutuminen” rajoitun vastuun taakse hyödyntäen sitä velkojia tarkoituksellisesti vahingoittaen joko jakamalla yhtiön varoja opportunistisesti tai toimimalla muulla tavalla yhtiön velkojien vahingoksi. Villan mukaan on kuitenkin huomattava, etteivät edellä mainitut yksittäiset seikat irrallisina johda vastuun samastamiseen, vaan samastus edellyttää samastusta tukevien perusteiden kumuloitumista.²⁵⁴

Yhdysvaltalainen sääntelymekanismi eroaa suomalaisesta monin tavoin, minkä vuoksi sitä ei voida tulkita Suomessa analogisesti sellaisenaan. Eräänä keskeisenä vastuun samastukseen liittyvänä seikkana voidaan mainita, että Yhdysvalloissa velkojien suojaaminen perustuu rakenteellisesti pitkän ajan oikeuskäytännön luomiin velkojiensuojaoppeihin ja vähäisemmässä määrin sääntelyyn. Sen sijaan Suomessa velkojien, mukaan lukien vahingonkorvausvelkojien, suojaaminen perustuu lähinnä sääntelyyn ja vähäisemmässä määrin yksin oikeuskäytännössä syntyneisiin oppeihin.²⁵⁵ Käytettäessä Yhdysvaltojen oikeutta tulkinta-apuna on luonnollisesti otettava huomioon sääntelymekanismien erot.

4.5 Vastuun samastusta koskeva kotimainen oikeuskäytäntö

Vuoden 1895 osakeyhtiölaki oli vastuun samastukselle enemmän vastainen kuin myönteinen. Tämä kävi ilmi muun muassa lain 18 §:n 1 momentista, jossa säädettiin ”*Osakeyhtiössä vastatkoon osakkaat yhtiön omaisuudella sekä osakkeista suorittamattomalla määrällä; eikä saa yhtiön velkaa yksityiseltä asiakkaalta hakea*”. Saman pykälän 2 momentissa säädettiin lisäksi, että ”*Älköön myöskään yhtiön omaisuutta otettako yksityisen osakkaan velasta*”.²⁵⁶ Myöskään vanhan 1978 osakeyhtiölain aikana suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa ei tunnustettu vastuun samastusta ainakaan yksimielisesti.²⁵⁷ Toisaalta oikeuskirjallisuudessa esitettiin jo

²⁵⁴ Villa 2015, s. 538–539.

²⁵⁵ Villa 2015, s. 539.

²⁵⁶ Huttunen 1997, s. 141. Teoksessa Saarnilehto 2007.

²⁵⁷ Villa 2015, s. 539.

varhain myös, että vastuun samastamista olisi pidetty mahdollisena oikeuskäytännössä, esimerkiksi ennakkoratkaisuissa KKO 1929 II 638–640.²⁵⁸

Niin ikään komiteamietinnössä 1992:32 todettiin, että oikeuskäytännössä ja oikeustieteessä osakeyhtiön ja osakkeenomistajan vastuun samastusta on pidetty mahdollisena ilman nimenomaista lainsäännöstäkin. Komiteamietinnön mukaan tuomioistuinten ratkaisut ovat perustuneet tapauskohtaiseen harkintaan, jossa huomiota on kiinnitetty muun muassa osakeyhtiön ja osakkeenomistajan todellisiin olosuhteisiin ja muun lainsäädännön normeihin, joiden on katsottu olevan tärkeämpiä kyseisissä yksittäistapauksissa kuin osakeyhtiölain yhtiön ja sen osakkaiden erillisyyden periaate. Oikeuskäytännön osalta komiteamietinnössä mainittiin korkeimman oikeuden ratkaisut KKO 1929 II 638–640, KKO 1963 II 27, KKO 1966 II 95 sekä Turun hovioikeuden 21.4.1989 antama tuomio n:o 326 ja 8.12.1989 antama tuomio n:o 1121.²⁵⁹ Huttunen (1996) katsoo, että komiteamietinnön väite siitä, että oikeuskäytännössä on katsottu, että osakeyhtiön ja sen osakkeenomistajan vastuun samastus olisi mahdollinen ilman nimenomaista lainsäännöstä perustuu edellä mainittuihin ratkaisuihin. Huttunen huomauttaa, ettei komiteamietinnössä 1992:32 ole vastuun samastusta selvitettyä mainittu muun muassa ratkaisuja KKO 1982 II 185, KKO 1983 II 185, KKO 24.4.1989 n:o 2240, S 86/993 ja KKO 1991:186, joissa KKO on selkeästi torjunut samastuksen velkavastuun osalta. Lisäksi Huttunen nostaa esille tapauksen KKO 4.6.1996 S 95/390 Nro 2067, jossa KKO niin ikään torjui samastuksen mahdollisuuden.²⁶⁰ Huhtamäki (1991) on puolestaan katsonut, että korkein oikeus on hyväksynyt suoran vastuun samastuksen tapauksissa KKO 1963 II 27, KKO 1966 II 95, KKO 1991:186 ja KKO 1996:2.²⁶¹

Suoran vastuun samastuksen osalta tilanne oli vanhan osakeyhtiölain aikaan epäselvä, koska ratkaisuja oli tulkittu oikeuskirjallisuudessa eri tavoin. Epäsuora vastuun samastus hyväksyttiin puolestaan jo korkeimman oikeuden ratkaisuissa KKO 1929 II 638, 639 ja 640, joihin palataan jäljempänä. Nykyään on selvää, että myös suora vastuun samastus on mahdollinen oikeuskäytännössä. Ennen KKO:n ratkaisua 2015:17 oikeuskäytännöstä ei siis ollut löydettävissä kiistatonta vahvistusta vastuun samastukselle. Tosin vastuun

²⁵⁸ Huttunen 1996 ja Leppänen 1991, s. 271.

²⁵⁹ Komiteamietintö 1992:32, s. 362–376.

²⁶⁰ Huttunen 1996, s. 6–7.

²⁶¹ Huhtamäki DL 1999, 143–144.

samastusta ei ollut hylättykään.²⁶² KKO oli kuitenkin ottanut kantaa vastuun samastukseen joitain kertoja ennen vastuun samastuksen nimenomaista hyväksymistä.

Ratkaisussa KKO:2008:20 viitattiin vastuun samastuksen mahdollisuuteen, mutta tässä tapauksessa samastuksen kriteerit eivät täyttyneet. Tapauksessa perhe oli asunut kaupungin pääosin omistamien vuokrataloyhtiöiden vuokra-asunnoissa, joissa oli havaittu kosteusvaurioita ja home-esiintymiä. Perheen seitsemällä lapsella oli todettu IgE-vasta-aineiden osoittama herkistyminen homeelle. Tapauksessa oli kysymys siitä, olivatko kaupungin vuokrataloyhtiöiden omistamien vuokra-asuntojen kosteusvauriot olleet syynä kantajien herkistymisellä homeelle, oliko herkistymisellä syy-yhteys vuokranantajien tai kaupungin vastuulla oleviin seikkoihin ja oliko homeelle herkistymisestä aiheutunut korvattava vahinko. Lohjan käräjäoikeuden tuomion mukaan kanteessa tarkoitettua vahingosta olivat vastuussa asutustoiminnasta vastuussa oleva Lohjan kaupunki kokonaisuudessaan ja kukin yhtiö oman tuottamuksensa osalta. Helsingin hovioikeus muutti käräjäoikeuden tuomiota siten, että Lohjan kaupungille määrättyä korvaussummaa alennettiin ja se muutettiin euromääräiseksi. Hovioikeuden mukaan kaupungilla ei kiinteistöyhtiöiden osakkeiden omistuksen perusteella sinänsä OYL:n säädökset huomioon ottaen ollut velvollisuutta vastata yhtiöiden omistamien asuntojen kunnosta eikä huolehtia tarpeellisen korjausten suorittamisesta. Hovioikeuden mukaan kaupunki oli kuitenkin asemansa ja sille asunto-olojen kehittämisestä annetun lain²⁶³ nojalla kuuluvan vastuun perusteella käyttänyt yhtiöissä tosiasiallista määräysvaltaa. Hovioikeuden mukaan kaupunki oli hallinnoinut sinänsä erillisten kiinteistöyhtiöiden omistamia huoneistoja näiden yhtiöiden kautta ja oli valinnut vuokralaiset kiinteistöyhtiöiden omistamiin asuntoihin. Näin ollen hovioikeus perusti kaupungin vastuun siihen, että kaupunki oli hovioikeuden toiminut tosiasialisesti vuokranantajan tapaan, vaikka vuokralaiset olivat tehneet vuokrasopimuksen kiinteistöyhtiön kanssa, eikä kaupunki ollut suoranaيسessa sopimussuhteessa heihin.²⁶⁴

²⁶² Savela 2015, s. 406. Huttunen 1996, s. 36 korostaa, että eri asia on, että emoyhtiön vastuu oli voitu perustaa nimenomaiseen tai konkludenttiseen sitoumukseen taikka emoyhtiön antamaan perusteltuun käsitykseen.

²⁶³ laki asunto-olojen kehittämisestä 919/1985 5 §: *Kunnan on luotava alueellaan yleiset edellytykset asunto-olojen kehittämiselle. Kunnan on huolehdittava siitä, että toimenpiteet asunto-olojen kehittämiseksi suunnataan erityisesti asunnottomien ja puutteellisesti asuvien asumisolojen parantamiseen. Kunnan tulee kehittää asunto-oloja alueellaan siten, että sellaiselle asunnottomaksi joutuneelle kunnan jäsenelle, joka ei ilman kohtuuttomia vaikeuksia kykene asuntoa omatoimisesti hankkimaan, voidaan järjestää kohtuulliset asumisolot.*

²⁶⁴ KKO:2008:20

KKO muutti hovioikeuden tuomiota siten, että kanne hylättiin kaupungin ja Ojamon Vuokra-asunnot Oy:n osalta kokonaan ja Lohjan vuokra-asunnot Oy:n maksettavaksi tuomittua korvausta alennettiin. KKO:n tuomion perusteluiden mukaan edes sellainen osakkeenomistaja, joka omistaa osakeyhtiön osakkeet yksin tai pääosin, ei vastaa ilman eri perustetta yhtiön velvoitteista, vaan osakeyhtiön on osakkeenomistajasta erillinen oikeushenkilö. Tapauksessa Lohjan kaupunki ei ollut KKO:n mukaan pyrkinyt siirtämään omia tehtäviään muille vapautuakseen kaupungilla olevista velvoitteista ja niiden mahdollisesta laiminlyönnistä aiheutuvasta vastuusta perustamalla erillisiä yhtiöitä asuntojen tuotantoa ja vuokrausta varten. Asiassa ei myöskään ollut edes väitetty, että vuokranantajayhtiö olisi vastuukyvytön.²⁶⁵

Tapauksessa kantaja perusti kaupunkiin kohdistuvan vahingonkorvausvaatimuksensa kaupungin tuottamukseen, eikä vastuun samastukseen. Oikeuskirjallisuudessa²⁶⁶ on kuitenkin esitetty, ettei KKO halunnut sulkea vastuun samastusta tapauksessa kategorisesti pois. Tapauksesta ei tosin ainakaan suoranaisesti käy ilmi, että vastuun samastuksen mahdollisuutta olisi ylipäätään käsitelty. KKO:n perusteluiden lopun toteamus, ettei vuokranantajayhtiön ole edes väitetty olevan vastuukyvytön, puolestaan voisi viitata vastuun samastukseen siten, että tapauksessa olisi otettu kantaa siihen, pyrkikö kaupunki siirtämään omia velvoitteitaan yhtiölle niistä vapautuakseen. Savelan (2015) mukaan tapauksesta ei voi kuitenkaan tehdä mitään johtopäätöksiä vastuun samastusta koskien. Savelan mukaan on kuitenkin yleisesti selvää, ettei kaupunki voisi välttyä lakisääteiseltä vastuulta siirtämällä asian yhtiön hoidettavaksi, vaan kaupunki vastaisi tehtävästä, vaikka yhtiö olisi vastuukykyinen.²⁶⁷ Edellä lausutusta huolimatta KKO käytti tapausta tukena samastukselle ratkaisussa KKO 2015:17 todeten, että vaikka ratkaisussa KKO:2008:29 oli noudatettu osakeyhtiön erillisyyperiaatetta, ratkaisun perusteluista voidaan päätellä, että sellaisissa tilanteissa, joissa on esimerkiksi kysymys osakeyhtiömuodon väärinkäyttämistä, vastuun arvioinnissa voidaan kuitenkin päätyä toisenlaiseen lopputulokseen.²⁶⁸

Ratkaisussa KKO:1999:111 kyse siitä, ettei asunto-osakkeita koskeva suullinen esisopimus sitonut myöhempää luovutuksensaajaa, vaikka tämä tiesi esisopimuksesta kaupan tehdessään. Esisopimus, jossa oli sovittu kanteessa tarkoitettujen asunto-osakeyhtiön huoneistojen ja niiden hallintaan oikeuttavien osakkaiden luovuttamisesta

²⁶⁵ KKO:2008:20 perustelujen kohta 79.

²⁶⁶ Norros 2008 s. 157 ja Pönkä 2012 s. 29.

²⁶⁷ Savela 2015, s. 406–407.

²⁶⁸ KKO:2015:17 perustelujen kohdat 24 ja 25.

kantajille, oli solmittu kantajien ja Omat Vuokra-asunnot Oy:n (OVA) kanssa vuoden 1994 alkupuolella. Luovutuksensaaja, Sato-Kotiportaat Oy, oli OVA:n osakas ja oli myöhemmin, 1.8.1994, hankkinut OVA:lta koko asunto-osakeyhtiön osakekannan ja suorittanut keskeneräisen hankkeen loppuun. Helsingin käräjäoikeuden tuomion mukaan ottaen huomioon oikeustoimilain 33 §:stä²⁶⁹ ilmenevät periaatteet ja hyvän tavan vaatimukset suulliset sopimukset olivat syntyneet sellaisissa olosuhteissa, etteivät kantaja voineet niihin vedota. Käräjäoikeus ei ottanut kantaa siihen, sitoivatko suulliset sopimuksen OVA:n kanssa myös Sato-Kotiportaat Oy:tä.²⁷⁰

Helsingin hovioikeuden mukaan Sato-Kotiportaat Oy oli ilmoittanut, että se oli tehnyt niin sanotun OVA-järjestelmän mukaiset sopimukset niiden asunnon varaajien kanssa, jotka olivat tehneet OVA:n kanssa kirjallisen varaussopimuksen ja halusivat pysyä siinä. Kun Sato-Kotiportaat Oy oli ollut tietoinen kanteessa kyseessä olevista varauksista ja käsitellyt kantajia asunnon varaajina, oli Sato-Kotiportaat Oy vastuussa OVA:n kantajille antamista sitoumuksista. Näin ollen hovioikeus velvoitti Sato-Kotiportaat Oy:n tekemään asianmukaiset sopimukset kantajien kanssa.²⁷¹

KKO:n ratkaisun mukaan kantajat eivät ole saaneet esisopimuksella omistusoikeutta kanteessa tarkoitettuihin osakkeisiin, eikä Sato-Kotiportaat Oy ollut hyväksynyt esisopimuksia itseään sitoviksi. Asiassa ei muutenkaan ollut esitetty sellaista perustetta, että Sato-Kotiportaat Oy olisi sidottu esisopimukseen. OVA on itsenäinen oikeushenkilö eikä osakeyhtiön osakkeenomistaja ole vastuussa yhtiön velvoitteiden täyttämisestä. Sato-Kotiportaat Oy ei siten ollut OVA:n osakkaana velvollinen solmimaan kanteessa vaadittuja sopimuksia tai suorittamaan kantajille korvausta näille esisopimuksen rikkomisesta mahdollisesta aiheutuneesta vahingosta. Näin ollen yritys vapautettiin velvollisuudesta tehdä hovioikeuden tuomiossa tarkoitetut sopimukset kantajien kanssa.²⁷²

Ratkaisussa KKO:1997:17 oli kyse siitä, että emoyhtiö oli valvonut tytäryhtiönsä konkurssissa tältä olevan saatavansa tytäryhtiön omaisuuteen vahvistetun yrityskiinnityksen tuottamin etuoikeuksin. Etuoikeus oli riitautettu sen perusteella, että

²⁶⁹ Laki varallisuusosoikeudellisista oikeustoimista (228/1929) 33 §: *Oikeustointa, jota muuten olisi pidettävä pätevä, älköön saatettako voimaan, jos se on tehty sellaisissa olosuhteissa, että niistä tietoisesti olisi kunnian vastaista ja arvotonta vedota oikeustoimeen, ja sen, johon oikeustoimi on kohdistettu, täytyy olettaa niistä tietäneen.*

²⁷⁰ KKO:1999:111

²⁷¹ KKO:1999:111

²⁷² KKO:1999:111

emoyhtiöllä oli 63,4 prosentin äänivalta tytäryhtiössä ja että velkakirjat, joiden maksamisen vakuudeksi yritys kiinnitys oli vahvistettu, olivat sen hallussa. KKO:n ratkaisussa emoyhtiön ei pelkästään sanotun määräysvaltansa nojalla katsottu omistavan tytäryhtiön kiinnitettyä omaisuutta. Näin ollen panttivelkakirjojen osoittamat saatavat vahvistettiin maksettavaksi yritys kiinnityksen kohteena olleesta omaisuudesta. Ratkaisussa ei kuitenkaan poissuljettu sitä mahdollisuutta, että emoyhtiö voisi olla joskus vastuussa tytäryhtiön velvoitteista.²⁷³ Mähösen ja Villan (2015) mukaan KKO:n perusteluista on pääteltävissä, että tällainen voisi olla yksittäistapauksessa mahdollista. Kyseisessä tapauksessa näin ei kuitenkaan ollut, koska 1) tytäryhtiössä oli emoyhtiön lisäksi muitakin osakkaita, joiden yhteinen äänivalta tytäryhtiössä oli merkittävä, 36,6 %, 2) asiassa ei ollut esitetty selvitystä siitä, että emoyhtiö olisi harjoittanut liiketoimintaa tytäryhtiön muodossa ja 3) asiassa ei ollut esitetty selvitystä siitä, että tapauksessa olisi ollut tarkoitus loukata muiden tytäryhtiön velkojia emoyhtiön hyväksi.²⁷⁴

Mähönen ja Villa (2015) katsovat vastuun samastus voidaan hyväksyä näytön riittäessä. Mähösen ja Villan mukaan merkitystä on tällöin KKO:1997:17 perusteluja seuraten ainakin seuraavilla seikoilla: 1) onko emoyhtiöllä määräysvalta tytäryhtiöön, 2) mikä on tytäryhtiön omistusrakenne eli onko yhtiössä muita omistajia, 3) onko esitetty näyttöä siitä, että emoyhtiö harjoittaa todellisuudessa, *de facto*, liiketoimintaa tytäryhtiön muodossa ja 4) onko näyttöä siitä, että järjestelyn tarkoituksena on ainakin osittain ollut loukata tytäryhtiön velkojien oikeuksia. Mähönen ja Villa pitävät ainakin ensimmäistä ja viimeistä edellytystä välttämättömänä, mutta mikään seikka ei ole yksistään riittävä peruste emoyhtiön vastuulle. Ensimmäistä kohtaa koskien Mähönen ja Villa ovat katsooneet analysoituaan tapausta KKO:1997:17, että vastuu ei edellyttäisi täyttä, 100-prosenttista omistusta, mutta emoyhtiön 63,5 prosentin omistusosuus on ainakin kyseisessä tapauksessa ollut liian alhainen.²⁷⁵

Mähönen ja Villa (2015) katsovat, että määräysvaltaa ja omistuskriteeriä olennaisempana samastukseen johtavana syynä on kuitenkin pidettävä sitä, että samastus edellyttää, että tytäryhtiön liiketoimintaa harjoitetaan epäitsenäisenä ja tosiasiallisena emoyhtiön liiketoiminnan osana siten, että liiketoiminta on yhtiöitetty vastuun rajoittamiseksi ja tällä on tarkoitettu loukata tytäryhtiön velkojien loukkauksia.²⁷⁶

²⁷³ KKO:1997:17

²⁷⁴ Mähönen & Villa 2015, s. 302.

²⁷⁵ Mähönen & Villa 2015, s. 408.

²⁷⁶ Mähönen & Villa 2015, s. 302.

Epäsuorassa vastuun samastuksessa eli tilanteessa, jossa emoyhtiöltä tai sisaryhtiötä viedään aidon velkojan asema suhteessa, vaatimusta velkojien oikeuksien tarkoituksellisesta loukkaamisesta ei ole oikeuskäytännössä asetettu ehdottomaksi edellytykseksi tytäryhtiön itsenäisyyden sivuuttamiselle.²⁷⁷ Epäsuora vastuun samastus on tunnustettu Suomen oikeudessa jo 1929 ratkaisussa KKO 1929 II 638–640, joita Mähönen ja Villa (2015) ovat verranneet ratkaisuun KKO:1997:17. Ratkaisuissa KKO 1929 II 638 oli kyse siitä, vahvistetaanko ruotsalaisen emoyhtiön suomalaisen tytäryhtiön konkurssissa valvoma saatava konkurssipesän varoista maksettavaksi. Ratkaisussa KKO 1929 II 639 ratkaistavaksi tuli puolestaan, saattoivatko edellisen ratkaisun emoyhtiön kaksi suomalaista tytäryhtiötä olla keskenään velkasuhteessa. Ratkaisu KKO 1929 II 640 oli toisintoa edellisestä ratkaisusta. Ratkaisussa omaksuttiin kanta, että emoyhtiön velkojan asema voidaan riistää tytäryhtiön konkurssissa niillä edellytyksillä, että tytäryhtiö on emoyhtiön tosiasiallisesti omistama ja tytäryhtiö on emoyhtiön taloudellisia tarkoituksia varten toimiva ”haaraliike”. Ratkaisussa, sille, että tytäryhtiöllä oli oma itsenäinen hallinto, ei annettu merkitystä. Jälkimmäisissä tapauksissa, KKO 1929 II 639 ja KKO 1929 II 640, samastaminen ulotettiin emoyhtiön lisäksi sellaisiin tytäryhtiön sisaryhtiöihin, jotka olivat emoyhtiön tosiasiallisesti omistamia ja sen taloudellista tarkoitusta varten toimivia. Samastamisesta seurasi, ettei emoyhtiöllä tai sisaryhtiöllä voinut olla todellista saamista tytäryhtiöltä. Mähönen ja Villa katsovat, että ratkaisuissa esitettyä oikeusohjetta noudattamalla voidaan kääntäen väittää, ettei tytäryhtiölläkään voisi olla vastaavassa tilanteessa emoyhtiöstä erillisiä velvoitteita, vaan tytäryhtiön velvoite olisi tällaisessa tilanteessa todellisuudessa yhtä kuin emoyhtiön velvoite. Näin ollen Mähönen ja Villa näkevät, että suora vastuun samastus saa tukea jo ratkaisuista KKO 1929 II 638–640. Mähösen ja Villan mukaan myös ratkaisusta KKO:1997:17 on tulkittavissa suoran vastuun samastuksen mahdollisuus. Ratkaisuja keskenään verrattaessa on kuitenkin epävarmaa, onko KKO kiristänyt vastuun samastuksen kriteerejä uudemmassa ratkaisussa, sillä vaikuttaa, että lisäedellytykseksi on asetettu velkojienloukkaamistarkoitus.²⁷⁸

Huttusen (1997) mukaan ratkaisusta KKO:1997:17 ei saa tehtyä johtopäätöksiä, olisiko ja millä edellytyksillä samastus olisi ollut mahdollinen.²⁷⁹ Huttusen mukaan ratkaisuissa ei ollut ensinnäkään kysymys vastuun samastamisesta lainkaan, vaan tytäryhtiön koko oikeuskelpoisuuden kieltämisestä ja osakeyhtiön kauttaaltaan samastamisesta

²⁷⁷ Mähönen & Villa 2015, s. 408 ja Tammi-Salminen 2001, s. 291.

²⁷⁸ Mähönen & Villa 2015, s. 408.

²⁷⁹ Huttunen 1997, teoksessa Saarnilehto 1997.

emoyhtiöön. Huttunen huomauttaa lisäksi, että viimeksi mainitut ratkaisut koskivat sisaryhtiöiden välistä suhdetta, eikä kyseessä voinut siten olla oikeuskirjallisuudessa tarkoitettu epäsuorasta vastuun samastamisesta, jossa on kyse suhteesta osakkeenomistajan ja osakeyhtiön välillä, koska kumpikaan sisaryhtiöistä ei ollut toisen osapuolen osakkeenomistaja. Joka tapauksessa Huttunen katsoo, että ratkaisusta KKO 1929 II 638 ilmenevä samastusperuste lakkasi pätemästä vuoden 1978 osakeyhtiölain voimaan tulon myötä. Huttusen mukaan KKO:n ratkaisukäytäntö on sittemmin muuttunut, eikä tytäryhtiöltä voida enää kieltää oikeuskelpoisuutta tai katsoa, ettei emoyhtiöllä voisi olla saamisoikeutta tytäryhtiöltä, mikä ilmenee Huttusen mukaan muun muassa tapauksesta KKO 2004:69, jossa tarkasteltiin konserniyhtiöiden itsenäisyyttä omaisuuden osalta. Ratkaisun perusteluissa KKO lausui perusteluissaan muun muassa, että kullakin konserniyhtiöllä on omat varansa ja velkansa ja ne ovat itsenäisiä siinäkin suhteessa, että konserniyhtiöiden omaisuuden luovutukset voivat tulla takaisinsaannilla peräytytyksi, minkä Huttunen tulkitsee koskevan ehdottomasti myös emoyhtiön ja tytäryhtiön välistä suhdetta. Huttunen mukaan vastaavanlainen ratkaisu on myös KKO 2004:15.²⁸⁰

Tammi-Salminen (2001) on ollut samoilla linjoilla Mähösen ja Villan (2015) kanssa tulkitessaan tapauksen KKO 1997:17 perusteluita. Tammi-Salmisen mukaan ratkaisun perustelut oikeuttavat tulkintaan, että vastuun samastus olisi KKO:n mukaan tietyissä tilanteissa mahdollista, mutta kriteerit eivät täytyneet tässä tapauksessa. Tammi-Salmisen mukaan samastus olisi perusteluiden mukaan edellyttänyt ilmeisesti emoyhtiön määräysvallan lisäksi sitä, että emoyhtiö olisi harjoittanut liiketoimintaansa tytäryhtiön muodossa tai että yritys kiinnitystä haettaessa olisi tarkoitettu loukata emoyhtiön hyväksi tytäryhtiön velkojien oikeuksia. Tammi-Salminen on katsonut yleisesti, että samastus edellyttää määrävältä osakkeenomistajalta määräysvallan moitittavaa ja epälojaalia käyttöä yhtiön ulkopuolisiin nähden, mitä voidaan kutsua yhtiömuodon väärinkäytöksi.²⁸¹

Vastuun samastuksen läpimurtotapauksen KKO:2015:17 perusteluissa tuomioistuimien viittasi tapaukseen 1997:17 todeten, että KKO oli katsonut tapauksessa muun muassa, ettei asiassa ollut esitetty selvitystä siitä, että emoyhtiö olisi harjoittanut liiketoimintaansa tytäryhtiön muodossa tai siitä, että yritys kiinnitystä haettaessa olisi tarkoitettu loukata

²⁸⁰ Huttunen teoksessa Saarnilehto 2007, s. 130–131, 136 ja 139.

²⁸¹ Tammi-Salminen 2001, s. 292.

tytäryhtiön muiden velkojien oikeuksia emoyhtiön hyväksi.²⁸² Lisäksi KKO viittasi ratkaisun 2015:17 perusteluissa tapaukseen KKO:1996:2, jossa oli kyse taloudellisiin vaikeuksiin joutuneesta kommandiittiyhtiöstä ja sen toimintaa jatkamaan perustetusta osakeyhtiöstä, jonka katsottiin olevan kommandiittiyhtiön vastuunalaisten yhtiömiesten tosiallisessa määräysvallassa. Tapauksessa kommandiittiyhtiön liiketoiminta luovutettiin osakeyhtiölle, minkä jälkeen kommandiittiyhtiö hakeutui konkurssiin. Osa kommandiittiyhtiön työntekijöistä siirtyi heti osakeyhtiön palvelukseen ja osa jäi kommandiittiyhtiön palvelukseen. Valtio maksoi palkkaturvana työntekijöiden palkkoja. Asian oikeudellinen kysymys oli siten, voitiinko osakeyhtiön katsoa olevan vastuussa valtiolle niistä palkkaturvana maksetuista palkkaveloista, jotka olivat erääntyneet ennen liikkeen luovuttamista ja konkurssin jälkeen. Tapauksen ratkaisussa korkein oikeus lausui muun muassa, tapauksen olosuhteista oli pääteltävissä, että yhtiöjärjestelyn eräänä ilmeisenä tarkoituksena oli ollut työntekijöiden suojaksi säädetyn palkkaturvalainsäädännön hyväksikäyttö. Järjestelyn tuloksena oli saatu valtion varoja kommandiittiyhtiön velkana olleiden työntekijöiden työsuhdesaatavien suoritukseksi, mikä oli osaltaan mahdollistanut liiketoiminnan jatkamisen osakeyhtiössä. KKO katsoi tuomiossaan osakeyhtiön olevan vastuussa palkkaturvasaatavista. KKO totesi tapauksen 2015:17 perusteluissa, että ratkaisun 1996:2 lopputulos tarkoitti vastuun samastamista toisessa suhteessa kuin mitä asiassa 2015:17 on kyse.²⁸³ Oikeuskirjallisuudessa ratkaisuja on tulkittu siten, että vastuun samastuksen perusteen voisi perustaa yhtiön, sen osakkeenomistajien ja johdon epälojalisuus yhtiön velkojia kohtaan tai yhtäältä lakisääteisen välineen väärinkäytön käsittävä toiminta.²⁸⁴

Vastuun samastus hyväksyttiin siis nimenomaisesti KKO:n ratkaisussa KKO 2015:17. Tapauksessa oli kyse suomalaisesta osakeyhtiöstä, Verkkokauppa.com Oy:stä (Verkkokauppa), joka harjoitti osaa liiketoiminnastaan virolaisen rajavastuuyhtiön, Artecho OÜ (Artecho), kautta välttämällä näin Suomessa perittäviä tekijänoikeuslain 26 a §:n 1 momentissa²⁸⁵ tarkoitettuja hyvitysmaksuja. Artecho ei ollut maksanut hyvitysmaksuja niistä laitteista, jotka suomalaiset asiakkaat olivat sen verkkokaupasta tilanneet. KKO katsoi yhtiöiden omistus- ja määräysvaltasuhteet huomioon ottaen

²⁸² KKO:2015:17 perusteluiden kohta 23.

²⁸³ KKO:2015:17 perusteluiden kohta 26.

²⁸⁴ Ks. esimerkiksi Mähönen & Villa 2015, s. 411–412 ja Tammi-Salminen 2001, s. 291–292.

²⁸⁵ Hyvitysmaksu kumottiin 1.1.2015, josta lähtien valtio on maksanut tekijöille hyvitystä teosten valmistamisesta yksityiseen käyttöön. Tekijänoikeuslaki 26 § 1 momentti nykymuodossaan: *Valtio maksaa tekijöille hyvitystä teoksen kappaleiden valmistamisesta yksityiseen käyttöön. Hyvitys maksetaan valtion talousarvioon otettavasta määrärahasta, jonka tulee olla määrältään sellainen, että sitä voidaan pitää kohtuullisena hyvityksenä teosten kappaleiden valmistamisesta yksityiseen käyttöön.*

järjestelyn keskeisenä perusteena olleen lakisääteisen velvoitteen välttämisen. Näin ollen Verkkokauppa.com Oy velvoitettiin yhteisvastuullisesti Artechon kanssa suorittamaan hyvitysmaksujen laiminlyönnistä korvausta Teosto r.y:lle (Teosto).²⁸⁶ Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että tapauksen perustelut on kirjoitettu täysin siitä lähtien, että samastettava yhtiö olisi ollut suomalainen osakeyhtiö, vaikka tapauksessa oli kyse virolaisen rajavastuuyhtiön vastuun samastamisesta. KKO ei perustellut, miksi tapauksessa sovellettiin OYL:ää eikä Viron lakia. Koska tapauksessa kuitenkin sovellettiin Suomen lakia, voidaan sitä käyttää oikeuslähteenä OYL:n osalta.²⁸⁷

Teosto vaati kanteessa muun muassa, että Artecho ja Verkkokauppa velvoitetaan suorittamaan Teostolle yhteisvastuullisesti vahingonkorvausta tekijänoikeuslain mukaisen hyvitysmaksun laiminlyönnistä. Hyvitysmaksun alaiset tuotteet oli maahantuotu ja myyty 1.1.2006-10.9.2010. Artecho ja Verkkokauppa kiistivät kanteen. Helsingin käräjäoikeus velvoitti Artechon suorittamaan Teostolle vahingonkorvauksena 40 % tekijänoikeuslain mukaisten laitteiden hyvitysmaksuista. Verkkokaupan osalta käräjäoikeusoikeus katsoi, ettei Verkkokauppa ollut vastuussa Artechon vastuista kolmannelle taholle suoraan osakeomistuksen kautta. Lisäksi käräjäoikeus katsoi selvitettyksi, että Artecho harjoitti omaa toimintaansa itse. Käräjäoikeus totesi, että yhtiö oli perustettu myös muiden kulujen kuin hyvitysmaksun säästämiseksi. Verkkokaupan ei myöskään ollut näytetty harjoittavan Artechon liiketoimintaa.²⁸⁸

Helsingin hovioikeus lausui, että erillisten yhtiöiden vastuusta toistensa velvoitteista ei ole nimenomaista säännöstä OYL:ssä tai muualla lainsäädännössä, vaan vastuun samastusta koskeva oppi perustui oikeuskirjallisuudessa esitettyihin näkemyksiin ja yksittäistapauksiin oikeuskäytännössä. Hovioikeus totesi, että KKO oli ratkaisukäytännössään (esimerkiksi KKO 1997:17) suhtautunut vastuun samastukseen pidättyvästi, mutta ettei KKO:n antamista ennakkoratkaisuista voida kuitenkaan päätellä, että samastamisen mahdollisuus olisi poissuljettu. Hovioikeus katsoi, että samastamisen edellytysten erilaisista näkemyksistä huolimatta samastaminen oli poikkeuksellisesti, erityisten olosuhteiden vallitessa, mahdollista ainakin samaan konserniin kuuluvien yhtiöiden välillä yhtiöiden omaisuuden ja vastuiden erillisyyden ollessa kuitenkin vahva pääsääntö. Hovioikeuden mukaan tällaiset olosuhteet voivat olla käsillä silloin, kun yhtiö käyttää toisessa yhtiössä määräysvaltaa ja sen voidaan katsoa tosiasiallisesti toimivan tämän

²⁸⁶ KKO:2015:17

²⁸⁷ Savela 2015, s. 410.

²⁸⁸ KKO:2015:17.

kautta. Hovioikeuden mukaan tätä on pidettävä olennaisena seikka vastuunsamastusarvioinnissa, jos toimimisella toisen yhtiön kautta pyritään epäasianmukaisesti välttämään yrityksen vastuita erityisesti muita kuin sopimuskumppaneita kohtaan. Hovioikeus korosti kuitenkin samastusarvioinnin olevan kaikkien tapauskohtaisten olosuhteiden ja seikkojen kokonaisarviointia, jolla asiassa pyritään tosiasioita vastaavaan oikeudenmukaiseen lopputulokseen.²⁸⁹

Hovioikeuden mukaan arvioitaessa Verkkokaupan vastuuta samastusta koskevien oppien perusteella huomioon oli otettava ensinnäkin yhtiöiden väliset omistus- ja määräysvaltasuhteet. Vastuun samastus ei hovioikeuden mukaan voinut perustua kuitenkaan yksinomaan tähän seikkaan, vaan kysymys oli ensisijaisesti siitä, oliko Verkkokaupan katsottava harjoittaneen toimintaa tosiasiasa Artechon kautta pääasiallisena tai yksinomaisena tarkoituksen saada hyötyä välttämällä hyvitysmaksuja ja aiheuttaen siten taloudellista menetystä tekijänoikeuksien haltijoille.²⁹⁰ Hovioikeus hylkäsi vastaajan sovitteluvaatimuksen, koska tapaukseen sovellettu tekijänoikeuslaki 26 a § ei sisältänyt viittausta sovittelumahdollisuuteen. KKO ei antanut tältä osin valituslupaa.²⁹¹

KKO viittasi ratkaisussaan Airaksisen, Pulkkinen ja Rasinahon (2010) oikeuskirjallisuudessa esittämään kantaan, jonka mukaan vastuun samastaminen on poikkeustapauksessa mahdollista, mutta edellyttää vahvoja perusteita, koska osakeyhtiön ja osakkaan vastuun erillisyyden on selvä pääsääntö. Airaksinen, Pulkkinen ja Rasinaho ovat katsoneet, että samastaminen voisi tulla kyseeseen lähinnä silloin, kun kyse on sopimuksen ulkoisesta velvoitteesta tai lakisääteisestä velvoitteesta.²⁹² Lisäksi KKO viittasi tuomiossaan Tammi-Salmisen (2001) ja Mähösen ja Villan (2006) näkemyksiin. Tammi-Salmisen mukaan samastamista voi puoltaa se, ettei yhtiö ole hallinnollisesti ja taloudellisesti itsenäinen suhteessa omistajiinsa. Mähösen ja Villan mukaan samastamisen puolesta voi puhua se, että omistaja on menetellyt moitittavasti tai epälojaalisti ulkopuolisiin nähden yhtiötä perustaessaan tai sitä käyttäessään ja menettelyllä on tarkoitettu vahingoittaa velkojia.²⁹³ KKO totesi, että kyseiset seikat ovat merkityksellisiä esimerkiksi konserniyhtiöiden vastuun samastamista arvioitaessa, mutta

²⁸⁹ KKO:2015:17.

²⁹⁰ KKO:2015:17.

²⁹¹ KKO:2015:17 ja Savela 2015, s. 414 alaviite 37.

²⁹² KKO:2015:17 perusteluiden kohta 27. Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho 2010, s. 18–19.

²⁹³ KKO:2015:17 perusteluiden kohta 27. Tammi-Salminen 2001, s. 290–294. Mähönen & Villa 2006, 140–143.

korosti kuitenkin, ettei mikään seikka yksinään, esimerkiksi pelkkä määräysvalta, riitä samastamisen perusteeksi.²⁹⁴ KKO totesi samastamisen olevan kuitenkin poikkeuksellisesti mahdollista OYL:ssä säädettyistä osakkeenomistajien rajoitetun vastuun ja yhtiön erillisyyden pääperiaatteista huolimatta.²⁹⁵ Periaatteiden syrjäyttäminen edellyttää KKO:n ratkaisun mukaan joko sellaista muussa laissa säädettyä perustetta²⁹⁶ tai ”samastamiseksi kutsuttua tilannetta, jossa konsernirakennetta, yhtiöiden välisiä suhteita tai osakkeenomistajan määräämisvaltaa on selvästi käytetty keinotekoisella ja moitittavalla tavalla siten, että siitä on seurannut esimerkiksi yhtiön velkojien vahingoittaminen tai lakisääteisen vastuun kiertäminen.”²⁹⁷ Savela (2015) on kritisoinut KKO:n perusteluja todeten, että tuomioistuimen perusteluissaan määrittelemät vastuun samastuksen kriteerit ovat ongelmallisia, koska keinotekoisuus ja moitittavuus ovat hyvin subjektiivisia käsitteitä. KKO ei myöskään perustellut, miksi oikeus katsoi yhtiömuotoa käytetyn tapauksessa väärin, muuten kuin, että toiminnan harjoittaminen Virosta käsin oli tässä katsottava tekijänoikeuslain kiertämiseksi.²⁹⁸

KKO totesi perusteluissaan, että Artechon on ollut koko toimintansa ajan Verkkokaupan tai Verkkokaupan yksin omistaneen SS:n omistuksessa ja määräysvallassa sekä 30.6.2009 jälkeen Verkkokaupan tytäryhtiö.²⁹⁹ KKO katsoi, että keskeinen syy Artechon perustamiseen yhtiön omistus- ja määräysvaltasuhteet huomioon ottaen oli tarkoitus välttää lakisääteisten velvoitteiden eli tässä hyvitysmaksujen maksaminen Suomeen.³⁰⁰

²⁹⁴ KKO:2015:17 perusteluiden kohta 28.

²⁹⁵ KKO 2015:17 perusteluiden kohta 28

²⁹⁶ KKO 2015:17 perusteluiden kohta 20: *Asianajajista annettua lakia lukuun ottamatta myöskään muussa osakeyhtiöiden toimintaa koskevassa sääntelyssä ei ole säännöstä osakkeenomistajan asettamisesta vastuuseen yhtiön velvoitteista. Asianajajista annetun lain 5 §:n 2 momentin mukaan osakeyhtiön osakkeenomistaja vastaa yhtiön hoidettavana olevasta asianajotehtävästä johtuvista velvoitteista yhteisvastuullisesti yhtiön kanssa.*

KKO 2015:17 perusteluiden kohta 21: *”Esimerkiksi verotusmenettelystä annetun lain 28 §:n, konkurssilain 5 luvun 11 §:n ja ulosottoaaren 4 luvun 14 §:n nojalla muun muassa osakeyhtiö voidaan katsoa lainkohdissa mainittujen edellytysten täytyessä sellaiseksi keinotekoiseksi järjestelyksi, jonka oikeudellinen muoto ei vastaa järjestelyn tosiasiallista sisältöä tai tarkoitusta. Tällöin osakeyhtiö voidaan syrjäyttää ja vero- tai velkavastuu kohdistaa muun muassa osakkaaseen. Ympäristövahinkojen korvaamisesta annetun lain 7 §:n perusteella toiminnan harjoittajan lisäksi korvausvelvollinen ympäristövahingosta voi olla se, joka on rinnastettavissa toiminnanharjoittajaan. Rinnastamista arvioitaessa otetaan huomioon henkilön määräysvalta, hänen taloudelliset suhteensa toiminnan harjoittajaan ja hänen toiminnasta tavoittelemansa taloudellinen etu.”*

²⁹⁷ KKO:2015: 17 perusteluiden kohta 29.

²⁹⁸ Savela 2015, s. 412.

²⁹⁹ KKO:2015:17 perusteluiden kohta 30. Verkkokaupan koko osakekannan omistanut yhtiön hallituksen puheenjohtaja ja toimitusjohtaja SS omisti 51 % Artechon osakekannasta 30.6.2009 saakka, minkä jälkeen Verkkokauppa oli hankkinut Artechon koko osakekannan. Artechon muut omistajat 30.6.2009 asti olivat Verkkokauppa 29 %:n osuudella ja kaksi Verkkokaupan hallituksen jäsentä yhteensä 20 %:n osuudella.

³⁰⁰ KKO:2015:17 perusteluiden kohta 31 ja 33.

KKO katsoi Artechon toiminnan olleen tosiasiasa täysin epäitsenäistä suhteessa Verkkokauppaan ja näyttäytyneen näin myös asiakkaisiin nähden.³⁰¹ Näin ollen KKO katsoi, että Verkkokauppa oli tosiasiasa toiminut moittitavasti aiheuttaen vahinkoa Suomessa tekijäoikeuslailla suojattujen teosten tekijöille harjoittaen tiettyä osaa perusliiketoiminnastaan Artechon kautta tarkoituksenaan saada hyötyä välttämällä Suomessa perittävät hyvitysmaksut.³⁰² KKO katsoi Verkkokaupan toiminnan olleen kokonaisarvioiden niin moittitavaa, että Artechon osakeyhtiöoikeudellinen erillisuus voitiin tässä tapauksessa syrjäyttää ja katsoa Verkkokaupan olevan vastuussa Teostolle hyvitysmaksuista suorittavasta korvauksesta. KKO:n ratkaisun mukaan tätä tulkintaa tuki myös Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisukäytäntö, jossa kansallisessa oikeudessa tuli pyrkiä omaksumaan asianmukaisten hyvitysmaksujen perimiseen johtava tulkinta. Näin ollen KKO ei muuttanut hovioikeuden tuomiota.³⁰³

Savela (2015) pitää epäuskottavana, että EU:n tuomioistuin olisi kuitenkaan tarkoittanut, että kansallisen tuomioistuimen olisi valittava tulkinta, joka on vastain kansallisen lain nimenomaista säännöstä ja jolla vastuu laajennetaan myös toiseen tahoon kuin myyjään. Savela näkee kuitenkin, ettei EU-oikeudellinen perustelu vaikuta olleen ratkaiseva oikeutus vastuun samastukselle, vaan Savelan mukaan vastuun samastus tuli hyväksytyksi tapauksessa myös puhtaasti kansallisen oikeuden perusteella.³⁰⁴

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että samastaminen vaatii tuekseen jonkin ehdottoman tausta-arvon.³⁰⁵ Kärjen (2018) mukaan tässä ratkaisussa tämä tausta-arvo oli nimenomaan Suomen oikeusjärjestelmän velvollisuus toteuttaa EU-oikeuden vaatimus taata teosten tekijöille hyvitys kopioinnista.³⁰⁶

Yleisesti kansainvälisessä oikeudessa vastuun samastuksen on katsottu luovan osakkaalle vastuun yhtiöoikeudellisella perusteella rajoitetun vastuun periaate sivuuttamalla. Vastuun samastus on tulkittu yleensä identifikaatioperusteiseksi, jolla tarkoitetaan, että samastettavan yhtiön toimet katsotaan osakkeenomistajan henkilökohtaisiksi toimiksi. KKO perusteli samastuksen Verkkokaupan tapauksessa juuri identifikaatioperusteiseksi.³⁰⁷

³⁰¹ KKO:2015:17 perusteluiden kohta 32.

³⁰² KKO:2015:17 perusteluiden kohta 33.

³⁰³ KKO:2015:17 perusteluiden kohta 33.

³⁰⁴ Savela 2015, s. 412.

³⁰⁵ Pihlajarinne – Havu – Vesala 2015, s. 601–602.

³⁰⁶ Kärki 2018, s. 275.

³⁰⁷ Savela 2015, s. 412.

KKO katsoi Artechon olevan täysin epäitsenäinen suhteessa Verkkokauppaan perustuen yhtiöiden omistus- ja määräysvaltasuhteisiin, jotka osoittivat yhtiörakenteen keskeisenä perusteena ja tavoitteena olleen lakisääteisen velvoitteen kiertäminen. KKO ei kuitenkaan todennut omistus- ja määräysvaltasuhteiden osalta nimenomaisesti muuta kuin, että yhtiöt olivat samassa määräysvallassa ja toimivat yhteistoiminnassa. Savelan (2015) mukaan pelkän määräysvallan voidaan tuskin katsoa osoittavan lakisääteisen velvoitteen kiertämistä, kuten myös KKO totesi³⁰⁸, sillä OYL nimenomaan mahdollistaa myös yhdenyhtiön perustaminen rajoitetulla vastuulla. Savela huomauttaa lisäksi, että osakeyhtiön epäitsenäisyyttä arvioitaessa on muistettava, että yhtiö on käsitteenä vain juridinen fiktio, eikä sillä siten ole omaa itsenäistä asemaa erillisenä osakkaistaan.³⁰⁹

KKO ei kiinnittänyt perusteluissaan huomiota samastettavan yhtiön pääomarakenteeseen, vaikka heikkoa pääomarakennetta on pidetty yhtenä yhtiömuodon väärinkäytön, joka vastuun samastuksen yleisin peruste, keskeisistä tunnusmerkeistä. Tästä huolimatta vastuun samastus lienee vaikeammin perusteltavissa toiminnan harjoittamiseen riittävät pääomat omaavassa yhtiössä kuin yhtiössä, joka on heikosti pääomitettu suhteessa toiminnan riskeihin.³¹⁰ KKO perusti vastuun samastuksen pitkälti harjoitetun toiminnan luonteeseen. Savelan (2015) mukaan tällaisessa tapauksessa tulisi erottaa selvästi se, onko toiminnan harjoittamisella ulkomailta käsin yritetty kiertää Suomen lakia vai onko yhtiömuodon valinnalla yritetty välttää lain kiertämisestä mahdollisesti aiheutuvia seurauksia. KKO ei ottanut tapauksessa lainkaan kantaa jälkimmäiseen.³¹¹

Tapauksessa vastuun samastus hyväksyttiin laajemmin kuin vain suhteessa emoyhtiöön, sillä vastuuseen joutunut yhtiö omisti tarkasteltuna ajanjaksona suoraan vain 29 % yhtiön osakkeista. Huomattavaa on tosin, että yhtiöt olivat saman yksityishenkilön määräysvallassa. Ratkaisujen KKO:1996:2 ja KKO:2015:17 myötä voidaan todeta, että 100 prosentin omistusosuus tai omistus ylipäättään ei ole ehdoton edellytys vastuun samastukselle.³¹² Oikeuskirjallisuudessa Toiviainen (1992) oli katsonut jo aikaisemmin, ettei vastuun samastus vaadi osakas tarvitse omistaisi osake-enemmistöä.³¹³ Myös

³⁰⁸ KKO:2015:17 perusteluiden kohta 28.

³⁰⁹ Savela 2015, s. 411.

³¹⁰ Savela 2015, s. 413.

³¹¹ Savela 2015, s. 410.

³¹² Vahtera 2018, s. 269.

³¹³ Toiviainen 1992, s. 229.

Ruotsissa tapauksessa NJA 1947 oli katsottu, että vastuun samastus oli mahdollinen, kun yhtiön omisti viisi osakasta yhtä suurin omistuksin.³¹⁴

Vastuun samastus on katsottu oikeuskirjallisuudessa toissijaiseksi eli tulevan kyseeseen vasta, mikäli yhtiö ei itse kykene selviämään vastuistaan.³¹⁵ KKO tuomitsi kuitenkin yhtiön ja osakkaan samalla kertaa vastuuseen siitä huolimatta, että tapauksessa ei esitetty selvitystä samastettavan yhtiön maksukyvyttömyydestä. Savelan (2015) mukaan vastuun samastukselle on vaikea nähdä perustetta, jos yhtiön maksukyvyttömyydestä ei ole esitetty selvitystä.³¹⁶

Savela (2015) katsoo, ettei rajoitettua vastuuta voi tosiasiallisesti mieltää periaatteeksi, joka voisi toteutua enemmän tai vähemmän, vaikka rajoitettua vastuuta koskeva säännös on sijoitettu periaatteita ja lain soveltamista koskevaan lukuun. Savela huomauttaa, että vastuun samastuksessa on kyse *contra legem* -tulkinnasta, minkä vuoksi vastuun samastukseen johtava tulkinta ei ole mahdollinen kevein perustein. KKO ei kuitenkaan perustellut kovin kattavasti, millä tuomioistuin oikeutti OYL:n nimenomaisesta määräyksestä poikkeamisen. Savela näkee, että tapauksessa menettelyn moitittavuus vaikuttaa oikeuttaneen OYL:stä poikkeavan tulkinnan.³¹⁷

Tiivistäen voidaan todeta, että KKO otti vastuun samastuksen arvioinnissa huomioon ainakin seuraavat seikat: 1) oliko kyse lakisääteisestä tai sopimuksen ulkopuolisesta velvoitteesta, 2) oliko yhtiö omistajistaan itsenäinen hallinnollisesti tai taloudellisesti, 3) oliko yhtiön toiminnassa tosiasiallisesti kyse emoyhtiön harjoittamasta toiminnasta ja 4) oliko omistaja menetellyt moitittavasti tai epälojaalasti ulkopuolisiin nähden yhtiötä perustaessaan tai oliko menettelyllä tarkoitettu vahingoittaa velkojia.³¹⁸ Kuitenkaan mikään yksittäinen seikka ei KKO:n perusteluiden mukaan voi perustaa vastuun samastusta, vaan kyse on aina kokonaisarviosta.³¹⁹ Kärki (2018) on tiivistänyt ratkaisussa vastuun samastamiselle asetetut kriteerit seuraavasti: ”1) *konsernirakenteen, yhtiöiden välisten suhteiden tai osakkaan omistajan määräämisvallan käyttäminen, 2.) selvästi keinotekoisella ja moitittavalla tavalla siten, 3) että siitä on seurannut yhtiön velkojien vahingoittaminen tai lakisääteisen vastuun kiertäminen.*”³²⁰

³¹⁴ NJA 1947, s. 647.

³¹⁵ Ks. esimerkiksi af Schultén 1984 s. 96 ja Savela 2015, s. 413.

³¹⁶ Savela 2015, s. 413.

³¹⁷ Savela 2015, s. 411.

³¹⁸ Savela 2015, s. 411.

³¹⁹ KKO:2015:17 perusteluiden kohta 28.

³²⁰ Kärki 2018, s. 270. Ks. myös Kärki 2016, s. 755.

Tapauksessa on huomattava, että yhtiöiden samastamatta jättäminen OYL:n tiukkaan sanamuotoon vedoten olisi johtanut lopputulokseen, jossa kolmannelle olisi aiheutunut vahinkoa. Tapauksessa oli tältä osin yhtäläisyyksiä ratkaisuun KKO:1996:2, jossa yhtiöt samastettiin, koska palkkaturvainsäädäntöä, jonka tarkoitus on turvata työntekijöiden toimeentulo, oli käytetty hyväksi yritystoiminnan jatkamiseksi. Tapauksessa KKO:2015:17 suojattava intressi oli puolestaan tekijöille maksettava korvaus teosten yksityiskopioinnista.³²¹

Tapauksen myötä on viimeistään selvää, ettei vastuun samastaminen vaadi korkeimman oikeuden ratkaisusta ilmenevin perustein eikä oikeuskirjallisuuden mukaan nimenomaista lainsäädännöstä samastusta koskevista erityissäännöksistä huolimatta. Nyströmin (2015) mukaan edelleen on kuitenkin epäselvää, milloin järjestely on ollut niin keinotekoinen ja moitittava, että osakkeenomistaja voidaan asettaa vastuuseen yhtiön velvoitteista. Ratkaisusta voidaan kuitenkin havaita, että KKO:n tarkoituksena on ollut asettaa samastuskynnys suhteellisen korkealle, jolloin yhtiön ja osakkeenomistajien vastuiden erillisuus on edelleen selkeä pääsääntö. Lisäksi Nyström nostaa esille kaksi kysymystä, jotka jäivät ratkaisematta. Ensinnäkin ratkaisu ei tarjonnut vastausta kysymykseen, onko samastaminen mahdollista silloin, kun vahingonkärsijänä on (tytär)yhtiön sopimusvelkoja. Ratkaisusta ei ole myöskään pääteltävissä, onko samastaminen mahdollista, jos osakkeenomistaja on luonnollinen henkilö. Pohdittaessa vastausta viimeksi mainittuun kysymykseen on erityisen huomionarvoista se, että samastusmahdollisuus voitaisiin mahdollisesti kiertää siirtämällä osakeomistus luonnollisen henkilön nimiin, jos samastus olisi mahdollista vain oikeushenkilön tapauksessa.³²²

Uudemmassa vastuun samastusta koskevassa tapauksessa KKO:2017:94 oli kyse kuljetuspalvelutoimintaa harjoittaneesta osakeyhtiöstä A, jonka koko henkilöstö oli siirretty osakeyhtiö B:lle, joka oli ainoana liiketoimintanaan vuokrannut henkilöstön takaisin A:lle. Molemmat osakeyhtiöt olivat saman henkilön omistuksessa ja määräysvallassa. B:n toiminta oli ollut alusta alkaen tappiollista. Kun B asetettiin konkurssiin, maksettiin sen työntekijöille Varsinais-Suomen elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskuksen (ELY-keskus) päätösten perusteella palkkaturvana työsuuhdesaatavia. Samalla ELY-keskus määräsi B Oy:n ja A Oy:n maksamaan valtiolle palkkaturvana maksetut saatavat. Asiassa oli viime kädessä kysymys siitä, onko A Oy

³²¹ Kärki 2016, 760–762.

³²² Nyström 2015, s. 5.

vastuun samastamisen perusteella vastuussa konkurssiin asetetun B Oy:n työntekijöille palkkaturvana maksetuista määristä.³²³

A Oy vaati, että ELY-keskuksen päätökset, joilla A Oy oli määrätty maksamaan valtiolle palkkaturvana maksetut määrät, kumotaan. Käräjäoikeus ja hovioikeus hylkäsivät A Oy:n kanteen. KKO ei muuttanut hovioikeuden tuomion lopputulosta ja katsoi, että A oli samastamisen perusteella vastuussa valtion palkkaturvasaatavien maksamisesta. KKO viittasi perusteluissaan palkkaturvalain (866/1998) 17 §:ään, jossa säädetään takaisinmaksuvelvollisuudesta. Kyseisen säännöksen mukaan työnantaja, kommandiittiyhtiön vastuunalainen yhtiömies ja avoimen yhtiön yhtiömies sekä muu työntekijän saatavien maksamisesta vastuussa oleva on velvollinen maksamaan valtiolle palkkaturvana maksetut määrät. Korkein oikeus totesi, ettei palkkaturvalakia koskevan hallituksen esityksen (HE 104/1998 vp s. 17) mukaan säännöksen maininnalla muusta työntekijän saatavien maksamisesta vastuussa olevasta ole tarkoitettu laajentaa takaisinmaksuvelvollisten piiriä, vaan kysymys on muun lainsäädännön mukaan määräytyvästä maksuvelvollisuudesta tai oikeuskäytännössäkin hyväksytyistä vastuun samastamisesta. Samassa yhteydessä hallituksen esityksessä viitattiin kahteen vuonna 1989 annettuun hovioikeuden ratkaisuun, joissa oli katsottu, että kaksi tai useammat yhtiöt voivat muodollisesta itsenäisyydestään huolimatta muodostaa sellaisen taloudellisen tai toiminnallisen kokonaisuuden, jossa vastuu palkkaturvana maksetuista saatavista on yhteinen. Vastuun samastamista on hovioikeuden ratkaisuissa perusteltu muun muassa sillä, ettei yhtiöiden välillä ollut vallinnut todellista liikesuhdetta, samat henkilöt olivat kuuluneet yhtiöiden johtoelimiin, työntekijöitä oli siirrelty yhtiöstä toiseen eikä selvyyttä ollut siitä, minkä yhtiön hyväksi töitä oli tehty. Hallituksen esityksen mukaan myös korkeimpien oikeuksien ratkaisuksista, kuten ratkaisusta KKO 1996:2, oli löydettävissä vastuun samastamisen piirteitä.³²⁴

Korkein oikeus viittasi perusteluissaan myös ennakkoratkaisuun KKO:1996:2. Korkein oikeus totesi perusteluissaan, että vaikka palkkaturvalain 17 §:ssä käytetyn ilmaisun on tarkoitus kattaa paitsi lakiin perustuva vastuu myös laissa sääntelemätön vastuun samastus, ei palkkaturvalaissa ole säännöksiä vastuun samastamisen edellytyksistä, vaan niiden kehittäminen on jätetty oikeuskäytännön varaan.³²⁵ Vahtera (2018) on katsonut tämän tarkoittavan, että palkkaturvalain 17 §:n soveltamisesta muuhun tahoon joudutaan

³²³ KKO:2017:94

³²⁴ KKO:2017:94 perustelujen kohta 10.

³²⁵ KKO:2017:94 perusteluiden kohta 16.

arvioimaan tapauskohtaisesti.³²⁶ Perustelujen seuraavassa kohdassa KKO viittasi ennakkopäätökseen KKO:2015:17 ja lausui, että ”korkeimman oikeuden ennakkopäätöksen KKO 2015:17 perusteluissa on todettu, vastuun samastaminen on poikkeuksellista ja perustuu tapauskohtaiseen arviointiin. Samastamisen tarve ja edellytykset ovat vahvasti sidoksissa oikeudenalaan ja muun muassa siihen, onko kysymys sopimukseen perustuvasta vai sellaisesta sopimuksen ulkopuolisesta vastuusta, jossa velkoja ei voi estää velan syntymistä eikä suojautua velallisyriityksen maksukyvyttömyyttä vastaan.”³²⁷

Seuraavaksi KKO totesi palkkaturvasaatavassa olevan kyse lakisääteisestä, sopimuksen ulkopuoliseen vastuuseen perustuvasta saatavasta. KKO totesi, että vielä tarkemmin katsottuna kyse on työntekijöiden palkkasaatavista, joita lainsäädännössä pyritään turvaamaan muita saatavia paremmin esimerkiksi liikkeenluovutustilanteissa. Nämä seikat samoin kuin palkkaturvajärjestelmään rakenteellisesti liittyvä väärinkäyttöriski puolsivat KKO:n mukaan sitä, että muodollisiksi todetut oikeudelliset järjestelyt voidaan palkkaturva-asioissa tarvittaessa sivuuttaa ja takaisinmaksua koskeva vastuu kohdentaa siihen tahoon, joka on tosiasiallisesti toiminut työnantajana tai joka on saanut hyödyn tehdystä työstä.³²⁸

Korkein oikeus katsoi, että järjestelyä, jossa yritystoiminnan edellyttämä henkilöstö on siirretty toiselle, saman omistajan omistamalle yhtiölle, mutta tosiasiallisesti vuokrattu jatkamaan yksinomaan aikaisemmissa tehtävissään, voidaan lähtökohtaisesti pitää keinotekoisena, jollei järjestelylle ole osoitettavissa liiketaloudellisia perusteita. Tässä tapauksessa KKO totesi, ettei yhtiöiden välillä ollut aitoa liikesuhdetta, vaan B Oy oli toiminut vain A Oy:tä palvelevassa tarkoituksessa. Lisäksi molemmissa yhtiöissä määräysvaltaa käyttänyt osakkeenomistaja oli määritelty henkilöstövuokraussopimusten ehdot niin, että B Oy oli ollut alusta asti kykenemätön kestäväällä tavalla vastaamaan velvoitteistaan työnantajana. Korkeimman oikeuden mukaan merkitystä ei ollut sillä, että B oli jatkanut toimintaansa noin kolmen vuoden ajan tai sillä, että konkurssiin ajautumisen lopullisena syynä oli ollut kuljetussopimuksen irtisanominen.³²⁹ Vahteran (2018) mukaan alikapitalisointi oli tässä tapauksessa omiaan puoltamaan samastuksen hyväksyttävyyttä.³³⁰ Kärjen (2018) mukaan tapauksessa ei kuitenkaan käsitelty käytössä

³²⁶ Vahtera 2018, s. 268.

³²⁷ KKO:2017:94 perusteluiden kohta 17.

³²⁸ KKO:2017:94 perusteluiden kohta 18.

³²⁹ KKO:2017:94 perusteluiden kohta 21.

³³⁰ Vahtera 2018, s. 269.

olevan pääoman määrää, vaan KKO katsoi kahden edellä mainitun seikan (omistajan kyky määritellä henkilöstövuokraussopimukset täysin itsenäisesti ja sopimuksesta saatujen suoritusten riittämättömyys työntekijöistä aiheutuneisiin kustannuksiin) perusteella B:n toiminnan olleen koko ajan aliresursoitua, mikä todettiin ratkaisussa myös suoraan.³³¹ Joka tapauksessa ratkaisun voidaan katsoa vahvistavan alikapitalisointia tai aliresursointia vastuun samastusta puoltavana seikkana. Lisäksi voidaan katsoa, että mahdollisuus määrätä yhtiöiden välisestä suhteesta eli määräysvalta tuki samastusta.³³²

Korkein oikeus totesi perusteluissaan yhtiörakenteen viitanneen vahvasti siihen, että muodollisesti erillistä henkilövuokrausyhtiötä oli käytetty keinona välttää työntekijöistä vastuita mahdollisessa maksukyvyttömyystilanteessa ja pitää yritysvarallisuus tällöin velkojien ulottumattomissa toisessa yhtiössä, koska valitulla yhtiörakenteella ei ollut esitetty olleen liiketoiminnallisia perusteita.³³³ Kärki (2018) on katsonut, että järjestelyn keinotekoisuus ja selkeän liiketoiminnallisen tarkoituksen eli tässä lähinnä muun kuin vastuunrajoittamisen puute käänsivät todistustaakan vastaajalle, joka olisi voinut välttää vastuun osoittamalla järjestelylle liitoiminnallisen perusteen, kuten tässä esimerkiksi työvoiman vuokraaminen myös muille toimijoille. Moitittavuuden ja keinotekoisuuden kriteerit kietoutuivat näin siis tiiviisti toisiinsa. Lisäksi jo olemassa olevan toiminnan jakamista useaan yhtiöön voidaan pitää herkemmin moitittavana kuin toiminnan perustamista alun perin useampaan yhtiöön.³³⁴

Korkein oikeus totesi vastuun samastuksen koskevan yleensä osakkeenomistajan tai konsernisuhteessa emoyhtiön vastuuta kokonaan tai pääosin omistamansa yhtiön veloista. Vaikka A Oy ei tässä tapauksessa omistanut B Oy:tä, oli molemmissa yhtiöissä määräysvaltaa käyttänyt yksin X osakkeenomistaja. Tähän viitaten KKO totesi, että samastamisella taloudellinen vastuu on tarkoitus kohdistaa siihen tahoon, jonka hyväksi sivuutettavaa yhtiömuotoa tai -järjestelyä on pyritty käyttämään. Korkein oikeus katsoi B Oy:n toimineen muodollisesta erillisyydestään huolimatta epäitsenäisenä A Oy:n osana. Lisäksi KKO totesi työntekijöiden työsuoritusten tulleen tosiasiallisesti A Oy:n hyödyksi. Ratkaisun lopputulemana KKO katsoi A Oy:n olleen palkkaturvapäätösten mukaisesti vastuussa B Oy:n työntekijöille maksetusta palkkaturvasta samastamisen perusteella.³³⁵ Vahteran (2018) mukaan tapauksessa oli nimenomaan ratkaisevaa, mikä taho on saanut

³³¹ Kärki 2018, s. 278 ja KO:2017:94 perusteluiden kohta 21.

³³² Kärki 2018, s. 278 ja 280.

³³³ KKO:2017:94 perusteluiden kohta 21.

³³⁴ Kärki 2018, s. 277 ja 280.

³³⁵ KKO:2017:94 perusteluiden kohdat 22 ja 23.

taloudellista hyötyä yhtiömuodon väärinkäyttämisestä. Lisäksi ratkaisun voidaan katsoa korostavan oikeuden väärinkäytön kieltoa yleisesti keskeisenä vastuun samastuksen edellytyksenä.³³⁶

Kärki (2018) on tiivistänyt KKO:n ratkaisun 2017:94 vastuun samastuksen kannalta olennaiset oikeustositteet seuraavasti: 1) yritystoiminnan edellyttämä henkilöstö oli siirretty toiselle yhtiölle, 2) sama omistaja omisti molemmat yhtiöt, 3) henkilöstö oli tosiasiaa vuokrattu jatkamaan yksinomaan aikaisemmissa tehtävissään, 4) henkilöstöä oli vuokrattu ainoastaan saman omistajan kalustoyhtiölle, 5) yhtiön omistajana ja määräysvallan käyttäjä A oli kyennyt yksin määrittelemään yhtiöiden välisen hinnoittelun, 6) joka oli määritelty sellaiseksi, ettei henkilöstöyhtiö kyennyt täyttämään velvoitteitaan (aliresursointi), 7) ei esitetty selvitystä siitä, että henkilövuokrauksesta oli tarkoitus kehittää erillistä liiketoimintaa eli, että järjestelyllä olisi ollut liiketoiminnallinen tarkoitus.³³⁷

Verrattaessa tapauksia KKO:1996:2 ja KKO:2017:94 voidaan huomata, että vastuun samastus sai näissä ratkaisuissa nimenomaista tukea erityislainsäädännön normeista. Tällöin pääsääntöisistä vastuu perusteista poikkeaminen voidaan perustella erillislainsäädännön normiin. Sen sijaan tapauksissa, joissa on ollut kysymys muista kuin erityissäännöksin säännellyistä tilanteista, on KKO yleensä noudattanut OYL:n mukaista osakeyhtiön ja osakkeenomistajan varojen ja vastuiden erillisyyperiaatetta. Esimerkkejä viimeksi mainitusta tilanteesta ovat muun muassa edellä käsitellyt ratkaisut KKO 1997:17 ja KKO 2008:20. Näin ollen osakeyhtiön ja osakkeenomistajan erillisyyden periaatteen voidaan katsoa olevan helpommin syrjäytettävissä silloin, kun se saa tukea erityislainsäädännön normista.³³⁸ Ratkaisun KKO:2015:17 myötä on kuitenkin selvää, että vastuun samastus on mahdollinen muissakin tilanteissa kuin sellaisissa, joissa se perustuu erityislainsäädännön normeihin.

Vahteran (2018) mukaan molemmat tapaukset, KKO:1996:2 ja KKO:2017:94, täyttivät kolme keskeistä vastuun samastuksen edellytystä: 1) osakeyhtiömuodon väärinkäyttäminen moitittavalla tavalla, 2) yhtiömuodonväärinkäyttämistä seuraava lakimääräisten velvollisuuksien laiminlyönti sekä 3) yhtiön velkojille yhtiömuodon väärinkäyttämistä aiheutunut vahinko. Lisäksi kummassakin tapauksessa velkoja oli sopimuksen ulkopuolinen velkoja ja tapauksien toisen yhtiön toiminta oli luonteeltaan

³³⁶ Vahtera 2018, s. 269.

³³⁷ Kärki 2018, s. 273–274.

³³⁸ Vahtera 2018, s. 265.

epäitsenäistä toiseen yhtiöön verrattuna. Ratkaisussa KKO:2017:94 vastuun samastusta tuki myös se, että toinen yhtiöistä oli alikapitalisoitu eikä sillä ollut mahdollisuuksia toimia voitollisesti läheisyhtiön kanssa tehdyn alhaisen sopimushinnoittelun vuoksi.³³⁹

Vielä tuoreemmassa, 28.3.2018 annetussa, vastuun samastusta rikosasiassa koskevassa tapauksessa KKO:2018:20, oli kyse suomalaisen osakeyhtiö X:n 1.1.2005-30.4.2009 harjoittamasta liiketoiminnasta, joka käsitti ultrakevyiden lentokoneiden maahantuontia ja ilmailualan konsultointia. Tässä tutkielmassa tapausta käsitellään Kärjen (2018) tapaan näkökulmasta, millaisia samastamiseen yleisesti liittyviä tulkintoja tästä rikosasiaa koskevasta tapauksesta voidaan havaita. Tämä on erinomaisen perusteltua, sillä myös KKO katsoi rikosoikeudellisen samastamisen ja siviilioikeuden samastamisen välillä olevan selkeä yhteys. Ratkaisussa omaksuttuja kannanottoja voidaan siten mainiosti hyödyntää myös siviilioikeudellisessa vastuun samastamisessa ottaen huomioon oikeudenalojen erot, jotka voivat luonnollisesti vaikuttaa argumenttien hyödynnettävyyteen.³⁴⁰

Tapauksessa suomalaisen osakeyhtiön osakkaita olivat A (40 %), B (40 %) ja C (20 %), joista A ja B muodostivat yhtiön hallituksen ja C toimi toimitusjohtajana 14.12.2008 saakka. Yritys oli markkinoinut toimintaansa siten, että sen asiakkaat olivat voineet hyödyntää Tanskassa noudatettavaa poikkeusmenettelyä arvonlisäverosta. Lentokoneita oli tilattu B:n toimesta EU-alueen valmistajilta ja osa oli toimitettu Tanskan kautta Suomessa asuville yksityishenkilöille. Lentokoneiden kaupat oli tehty järjestelyä varten Tanskaan B:n toimesta perustetun osakeyhtiö Y:n kautta, mutta ainakin Suomeen myydyistä koneista syntynyt voitto oli siirretty konsulttipalkkioina X Oy:lle. Suomalainen osakeyhtiö X omisti 50 % ja italialainen D 50 % tanskalaisesta osakeyhtiö Y:stä. Tanskalaisen osakeyhtiön hallituksessa olivat A, B ja C, minkä lisäksi B toimi myös tanskalaisen osakeyhtiön toimitusjohtajana. Yhtiö oli poistettu Tanskan arvonlisäverorekisteristä viranomaisten aloitteesta 1.1.2008, jolloin Tanskaan oli päätetty X Oy:n yhtiökokouksessa perustaa uusi yhtiö Z Aps E:n toimesta. X Oy hankki Z Aps Oy:n 8.10.2008. Kaupparekisterin merkintöjen mukaan E muodosti yksin Z Aps Oy:n hallituksen, mutta asiassa esitetyissä asiakirjoissa B oli ilmoittanut olevansa vastuullinen henkilö yrityksessä ja A:n oli mainittu olevan yhtiön edustaja. Uuden yhtiön toiminta-aikana tehtiin kuitenkin vain yksi lentokonekauppa.³⁴¹

³³⁹ Vahtera 2018, s. 270.

³⁴⁰ Kärki 2018, s. 606–607.

³⁴¹ KKO:2018:20

Syyttäjä katsoi, että suomalaisen X Oy:n toimintaan oli samastettava yhtiön kanssa samaan intressipiiriin kuuluvan kahden tanskalaisyhtiön toiminta lentokoneiden myynnissä, koska myynneissä oli tosiasiasa kysymys X Oy:n liiketoiminnasta ja lentokoneiden myynti oli tapahtunut tosiasiasa Suomessa. KKO:n tuomiosta ilmenevillä perusteilla katsottiin kuitenkin, että tanskalaiset yhtiöt eivät olleet samastettavissa X Oy:hyn arvioitaessa törkeän veropetoksen ja törkeän kirjanpitorikoksen tunnusmerkistöjen täyttymistä ja syytteet hylättiin.³⁴²

Syyte perustui ensinnäkin siihen, tanskalaisten yhtiöiden ja suomalaisen yhtiön kirjanpito oli pidetty erillään. Samastaminen olisi tarkoittanut sitä, että tanskalaisen yhtiön myynnit olisi pitänyt ilmoittaa suomalaisen yhtiön kirjanpidossa. Koska kirjanpidot oli pidetty erillään, syyttäjä katsoi, että verottajalle oli annettu väärää tietoa tai niitä oli salattu rikoslain (39/1889) 29:1:ssä säädetyn veropetoksen tunnusmerkistön täyttävällä tavalla. Tapauksessa oli verotuksessa sovellettu arvonlisäverolain (1501/1993) 181 §:ää, jonka mukaan tilanteessa, jossa jollekin olosuhteelle tai toimenpiteelle on annettu sellainen oikeudellinen muoto, joka ei vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta, voidaan verotusta toimitettaessa menetellä niin kuin asiassa olisi käytetty oikeaa muotoa. Tapauksessa samastaminen oli hyväksytty verotuksessa ja verotus oli toimitettu siten niin, että tanskalaisten yritysten liiketoiminnan katsottiin todellisuudessa olevan suomalaisen yhtiön liiketoimintaan. Ratkaisussa kysymys oli siitä, oliko tanskalaisten yhtiöiden kirjanpitoon kirjastuista lentokoneiden myynneistä ollut tosiasiasa kysymys X Oy:n liiketoiminnasta ja oliko myyntien katsottava tosiasiasa tapahtuneen Suomessa. Tarkastelu tehtiin arvonlisäverolain normien kautta. Samastamiskysymysten osalta tarkasteltavana oli siis normikonflikti osakeyhtiön erillisen oikeushenkilöllisyyden ja arvonlisäverolain normin, jonka mukaan arvolisävero määräytyy myynnin valtion mukaan.³⁴³ Tapaus muistutti siten tarkastelun osalta aiempia ratkaisuja KKO 2015:17, jossa konfliktissa olivat OYL 1:2 ja tekijänoikeuslain 26 a §, ja KKO 2017:94, jossa palkkaturvalain 17 § muodosti ristiriidan edellä mainitun OYL:n osakeyhtiön oikeushenkilöllisyyttä ja osakeyhtiön rajoitettua vastuuta koskevan säännöksen kanssa.³⁴⁴

Tapauksen taustalla olleessa veroratkaisussa oli samastamiseen oikeuttava lainkohta, mutta sen sijaan rikoslaissa ei ole tällaista lainkohtaa. Korkein oikeus haki näin ollen tukea samastamiselle muun muassa edellä mainituista ennakkoratkaisuksista, KKO 2015:17

³⁴² KKO:2018:20

³⁴³ KKO:2018:20 perusteluiden kohdat 7, 9 ja 10 ja Kärki 2018, s. 600.

³⁴⁴ Ks. Pihlajarinne ym. 2015 ja Kärki 2018, s. 601.

ja KKO 2017:94, sekä rikosoikeuden yleisistä periaatteista.³⁴⁵ Kärjen (2018) mukaan tästä normirakennelmasta voidaan hakea tukea sille, että KKO on tarkoittanut samastamisen yleiseksi oppirakennelmaksi, jossa on kyse yhtiöiden erillisyyden syrjäyttämistä. Kärki huomauttaa kuitenkin, että vaikka oikeuskäytännöstä ilmeneviä samastuksen kriteerejä on katsottu voitavan käyttää oikeudenalasta riippumatta, on arvioinnissa huomioitava aina soveltamisympäristön erityiset piirteet.³⁴⁶

Korkein oikeus totesi perusteluissaan, että eri erityislaeissa on säännöksiä, joiden perusteella oikeustoimille tai järjestelyille annettu oikeudellinen muoto voidaan syrjäyttää keinotekoisena tai muutoin, jos se vastaa asian varsinaista muotoa tai tarkoitusta, näissä laeissa tarkoitettujen etujen turvaamiseksi.³⁴⁷ Korkein oikeus totesi kuitenkin, että muodollisten järjestelyiden sivuuttamiseen voidaan toisinaan päätyä myös pelkästään rikosoikeuden yleisten periaatteiden nojalla. Tällöin tulee kiinnittää huomioita muiden lakien sisältöön ja tulkintakäytäntöön. Korkein oikeus lisäsi myös, että vaikka jokin oikeudellinen muoto syrjäytettäisiin erityislainsäädännön perusteella, ei tästä seuraa suoraan, että näin tehtäisiin myös asian rikosoikeudellisessa arvioinnissa.³⁴⁸ Korkein oikeus viittasi myös eräisiin Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisuihin, joissa on katsottu, etteivät oikeushenkilöt saa vedota yhteisön oikeusnormeihin vilpillisesti tai käyttää niitä väärin. Lisäksi näissä ratkaisuissa on katsottu, että toimenpiteet, joissa kansallisella lainsäädännöllä rajoitetaan unionin piirissä sallittuja oikeuksia, voivat olla sallittuja niiden koskiessa nimenomaan keinotekoisia järjestelyjä.³⁴⁹ Korkein oikeus totesi viittaamalla erinäisiin ennakkoratkaisuihin³⁵⁰ lähtökohdan olevan kuitenkin se, että liiketoiminta on sen tahon toimintaan, jonka nimissä sopimuskumppanin ulkoisesti todettavin tavoin järjestetty.³⁵¹

Korkein oikeus kiinnitti ratkaisussaan runsaasti huomiota siihen, miltä yhtiön harjoittama toiminta näyttäytyi ulospäin eli oliko tanskalaisten yhtiöiden liiketoiminnassa tosiasiaa kyse X Oy:n Suomessa harjoittamasta liiketoiminnasta. Yhtiöiden erillisyyttä tukevia seikkoja olivat, että asiakkaat olivat maksaneet kauppahinnan tanskalaisten yhtiöiden

³⁴⁵ KKO:2018:20 perusteluiden kohta 17 ja Kärki 2018, s. 601.

³⁴⁶ Kärki 2018, s. 601. Myös ratkaisun KKO 2010:85 perusteluissa (kohta 12) on todettu, että *”harkittaessa samastamisen kaltaisten keinojen käyttämistä rikosoikeudessa voidaan huomiota kiinnittää muiden lakien sisältöön ja tulkintakäytäntöön”*.

³⁴⁷ KKO 2018:20 perustelujen kohta 11.

³⁴⁸ KKO 2018:20 perustelujen kohta 11. Näin on todettu myös ratkaisun KKO:2010:85 perustelujen kohdassa 13.

³⁴⁹ KKO 2018:20 perustelujen kohta 12.

³⁵⁰ Esimerkiksi KKO 2010:85, KKO 2014:46 ja KKO 2016:2 sekä KKO 2016:2 kohta 11 ja KKO 2014:46 kohta 51.

³⁵¹ KKO 2018:20 perustelujen kohta 16.

tilille, ja tanskalaisten yhtiöiden tililtä oli maksettu ostohinnat valmistajille sekä se, että asiakkaat ovat mieltäneet sopimuskumppanikseen tanskalaiset yhtiöt. Samastusta tuki puolestaan se, etteivät tanskalaiset yhtiöt olleet itsenäisesti markkinoineet toimintaansa.³⁵² Lisäksi asiassa ei pystytty sulkemaan pois sitä mahdollisuutta, että tanskalaisilla yhtiöillä olisi ollut itsenäistä liiketoimintaa.³⁵³ Tanskalaisten yhtiöiden hallinto oli myös järjestetty asianmukaisesti. Korkein oikeus katsoi, että syytteen kohteena olleista tanskalaisten yhtiöiden lentokonekaupoista oli perusteltua poiketa vain poikkeuksellisesti ja erityisen painavasta syystä.³⁵⁴

Kärki (2018) on katsonut, erityisen painavien perusteiden arvioinnin voidaan katsoa liittyvän samastamisen keinotekoisuus-kriteeriin, jonka Kärki määrittelee asian oikeudellisen muodon tosiasiallisen luonteen väliseksi ristiriidaksi. Kärjen mukaan asiakkaille ulkoisesti omana näyttäytyvä yhtiön toiminta ja asianmukaisesti ja toisesta yhtiöstä erillään järjestetty kirjanpito tekevät samastamisesta erityisen vaikeasti hyväksyttävän ja puoltavat tulkintaa, ettei kyseessä oleva järjestely ole keinotekoinen. Kärki korostaa kuitenkin, ettei kaikissa samastusratkaisuissa ole painotettu kirjanpidon, tilintarkastuksen tai hallinnon erillään järjestämisestä, vaan seikkoja lienee painotettu tässä tapauksessa erityisesti kirjanpitorikokseen ja veropetokseen keskittyvän arvioinnin vuoksi.³⁵⁵

Perusteluissaan KKO jatkoi järjestelyn tarkoituksen asianmukaisuuden korostamista. Tanskalaiset yhtiöt katsottiin perustetun yksinomaan Tanskan veroedun hyödyntämiseksi.³⁵⁶ Vaikka järjestely ei ollut verotuksessa hyväksyttävä ja verotus määräytyi sen mukaisesti kuin lentokoneet olisi myyty Suomessa, katsoi KKO veroedun tavoittelun samastusarvioinnissa hyväksyttäväksi liiketoiminnalliseksi perusteeksi, koska tapauksessa ei arvioitua veronkiertoa. Järjestelyä ei katsottu siten samastusarvioinnissa keinotekoiseksi eikä moitittavaksi.³⁵⁷

Korkein oikeus otti ratkaisussa kantaa myös omistusosuuksiin, mutta tuomioistuimen mukaan X Oy:n omistusosuudelle ei voitu antaa kovin suurta merkitystä. X Oy:n omistus tapauksessa merkittävämmästä Y Aps:stä oli aluksi 38 prosenttia ja myöhemmin 50 prosenttia. X Oy omisti Z Aps:n kokonaan, mutta sen aikana myytiin vain yksi

³⁵² KKO 2018:20 perustelujen kohdat 22 ja 24.

³⁵³ KKO 2018:20 perustelujen kohdat 30.

³⁵⁴ KKO 2018:20 perustelujen kohdat 25.

³⁵⁵ Kärki 2018, s. 603.

³⁵⁶ KKO 2018:20 perustelujen kohta 20.

³⁵⁷ KKO 2018:20 perustelujen kohdat 26 ja 32 sekä Kärki 2018, s. 604.

kevytlentokone suomalaisille asiakkaille.³⁵⁸ Edellä käsitellyissä samastamista koskevissa ratkaisuissa määräysvallalle on annettu paikoin runsaasti merkitystä, mutta selvää on, ettei se yksistään riitä vastuun samastuksen perusteeksi. Määräysvallan on oikeuskirjallisuudessa katsottu edellyttävän lisäksi määräävältä osakkeenomistajalta määräysvallan moitittavaa ja epälojaalia käyttöä ulkopuolisiin nähden.³⁵⁹

Kärki (2018) katsoo, että KKO:n ratkaisussa ottamasta kannasta voidaan päätellä, etteivät omistusosuus ja sen tuoma määräysvalta ole välttämättä niin olennaisia seikkoja kuin oikeuskirjallisuudessa on esitetty, vaikka ne ovat merkityksellisiä seikkoja samastusarvioinnissa. Ratkaisusta on jopa saatavilla tukea väitteelle, ettei samastaminen edes edellyttäisi yksinomaista määräysvaltaa. Joka tapauksessa määräysvallan hajauttamisen voidaan katsoa olevan samastamista vastaan puhuva seikka.³⁶⁰

Kärki (2018) on nostanut tapauksesta esiin kolme keskeistä kannanottoa, joille voidaan antaa merkitystä myös siviilioikeudellisessa samastamisessa. Ensinnäkin KKO katsoi ratkaisussa, että samastusarvioinnissa merkitystä on annettava sille, ovatko samastettavaksi vaadittavien yhtiöiden toiminnot sekoittuneet toisiinsa ulkopuolisen havaittavissa olevin tavoin. Tässä arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja ovat sopimuskumppaneille ja muille annettu vaikutelma sekä yhtiöiden hallinnon, kirjanpidon ja tilintarkastuksen erillisyys. Toiseksi KKO antoi merkitystä sille, että järjestelyn tarkoitus ilmentää järjestelyn mahdollista moitittavuutta, mikä vahvisti tätä oikeuskäytännössä jo aiemmin omaksuttua kantaa. Kolmanneksi KKO kiinnitti huomiota määräysvaltasuhteisiin ja omistusrakenteisiin. Ratkaisun perusteluista ei kuitenkaan selvinnyt, miksi omistussuhteille ei tässä tapauksessa voitu antaa juurikaan merkitystä. Kärjen mukaan tämä saattoi johtua asian luonteesta rikosasian tai siitä, ettei jonkun henkilön yksinomaista määräysvaltaa voida katsoa samastamisen edellytykseksi. Kärjen mukaan ratkaisu tukee väitettä, ettei yksinomainen määräysvalta ole samastamisen välttämätön edellytys.³⁶¹

Kärjen (2018) ja KKO:n esittämä erinomainen ajatus yhtiöiden toiminnan sekoittumisesta siten, ettei ulkopuolisen ole helppo havaita, mikä toiminto kuuluu millekin yhtiölle, saa tukea Huttusen (1963) viittauksesta saksalaiseen oikeuskirjallisuuteen, jossa on katsottu, että osakkeenomistajan vastuu yhtiön velvoitteesta on katsottu voivan syntyä osakkaan

³⁵⁸ KKO 2018:20 perustelujen kohdat 27.

³⁵⁹ Tammi-Salminen 2001, s. 292.

³⁶⁰ Kärki 2018, s. 606. Ks. myös Leppänen 1991, s. 301, jonka mukaan samastus on sitä perustellumpaa mitä täydellisimmin määräysvalta on osakkeenomistajan hallussa.

³⁶¹ Kärki 2018, s. 607.

sekoittaessa omaansa ja yhtiön omaisuutta. Huttunen korostaa kuitenkin, että osakkaan sekoittaessa yhtiön omaisuutta omaansa, tulisi kyseeseen lähinnä laittomaa varojen jakoa koskevat normit. Näin ollen sekoittaminen ei sinänsä synnyttäisi muuta vastuuta.³⁶²

Oikeuskirjallisuudessa esitetyt kannat ja yksittäistapaukset valaisevat niitä yleisiä kriteereitä, joiden varaan samastusta koskeva oppi voidaan rakentaa. Selvää on kuitenkin, ettei vastuun samastaminen vaadi oikeuskirjallisuuden eikä korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön mukaan nimenomaista lainsäännöstä, mikä vahvistui lopullisesti korkeimman oikeuden ratkaisun 2015:17 myötä.³⁶³

³⁶² Huttunen 1963, s. 156.

³⁶³ Mähönen & Villa 2015, s. 302.

5. Johtopäätökset

Vastuun samastus hahmottuu selkeästi normikollisioksi, jossa ovat vastakkain oikeuden väärinkäytön kieltoon pohjautuva vastuun samastuksen oppi ja osakeyhtiön oikeushenkilöllisyys ja sen erillisyys osakkeenomistajistaan sekä osakkeenomistajan rajoitettu vastuu. Osakeyhtiölain periaatteiden historiallista kehittymistä tarkastelemalla voidaan havaita, että periaatteiden synty ja kehittyminen ovat pitkälti sidoksissa taloudelliseen tehokkuuteen. Jo varhaiset kauppakomppaniat ja teollistumisen aikaiset yritykset vaativat runsaasti pääomia ja tehokkaan riskinjakomekanismin menestyäkseen. Rajoitetun vastuun periaatteen hyväksymisen myötä kunkin osakkaan vastuu rajoittui hänen sijoittamaansa pääomapanoksen määrään asti. Samalla riskinkanto erottui yrityksen johtamisesta. Kauppakomppaniat ja varhaisimmat osakeyhtiöt saivat puolijulkisen aseman, mikä takasi niille muun muassa oikeushenkilöllisyyden.

Periaatteiden satoja vuosia kestänyt kehitys vaikuttaa kovin tutulta, kun sitä verrataan voimassaolevan OYL:n 1 lukuun, johon periaatteet on sijoitettu ja tarkastellaan, miksi on kannattavaa ja usein jopa välttämätöntä harjoittaa yritystoimintaa osakeyhtiömuodossa myös nykyaikana. Vastuun samastuksesta paraikaa käynnissä oleva linjanveto muistuttaa myös siitä, ettei periaatteiden kehittyminen ole ollut suinkaan ongelmatonta, vaan muun muassa osakkeenomistajan rajoitettua vastuuta vastustettiin aluksi. Juurisyyt valita osakeyhtiömuoto ovat kuitenkin pitkälti edelleen samat. Osakeyhtiömuotoa voidaan pitää perustellusti välttämättömänä taloudelliselle tehokkuudelle.

Tarkastelemalla vastuun samastusta toisesta, oikeustaloustieteellisestä, näkökulmasta voidaan havaita, että ristiriitaa esiintyy myös edellä mainitun taloudellisen tehokkuuden ja oikeudenmukaisuusajattelun välillä. Taloustiede korostaa kokonaisuhyödyn määrää ja pyrkii maksimoimaan sen, kun taas oikeustieteen keskiössä on oikeudenmukaisuus.³⁶⁴ Tämä näkökulma korostuu erityisesti, kun osakeyhtiömuodon väärinkäyttämistä aiheutuu vahinkoa ulkoiselle vahingonkorvausvelkojalle.

Osakeyhtiön väärinkäytökset ovat olleet alati läsnä aina Bubble Actin kiertämisestä tuoreimpiin KKO:n vastuun samastusta koskeviin ennakkoratkaisuihin. Väärinkäytöksiin on vastattu milloin sääntelyllä ja milloin oikeuskäytännössä poikkeuksellisin ratkaisuin. Väärinkäytöksiin puuttuminen edistää valtavasti oikeudenmukaisuutta, mutta voidaan

³⁶⁴ Vahtera 2011, s. 60–61.

toisaalta nähdä myös osakkeenomistajien lisääntyneenä riskinä, joka vaikuttaa negatiivisesti haluun harjoittaa yritystoimintaa ja nostaa yritysten pääomakustannuksia sijoittajien tuottovaatimuksen kasvaessa.

Pöyhönen (2001) on verrannut erinomaisesti osakeyhtiömuodon väärinkäyttöä oikeustoimilain yleisen sovittelusäännön säätämiseen, jolloin hallituksen esityksessä (HE 247/81) viitattiin perustuslakivaliokunnan jo 1970-luvulla omaksuvaan linjaan, jonka mukaan hyvän tavan vastaisen tai muun kohtuuttoman edun perusteella saadut varallisuusedut eivät nauti perustuslainsuojaa samalla tavalla kuin hyväksyttävällä tavalla kertynyt varallisuus.³⁶⁵ Vastaavasti on perusteltua todeta kärjistäen, ettei osakeyhtiön erilliselle oikeushenkilöllisyydelle ja osakkeenomistajan rajoitetulle vastuulle pitäisi antaa suojaa, jos osakeyhtiö on perustettu tai osakkeenomistaja toimii vilpillisessä mielessä. On kuitenkin huomattava, että epäselvissä tilanteissa liian tiukka tulkintalinja voi lisätä osakkeenomistajien riskiä ja nostaa yritysten pääoman kustannuksia kohtuuttomasti. Lisäksi toistuvat lain sanamuodon vastaiset tulkinnat heikentävät oikeusvarmuutta. Osakkeenomistajien tulee voida luottaa siihen, että heidän vastuunsa on OYL:n mukaisesti rajoitettu, kun osakeyhtiö on perustettu ja liiketoimintaa harjoitetaan osakeyhtiömuodossa asianmukaisesti. Väärinkäytöksiin puuttumattomuus johtaa puolestaan opportunistisiin, jossa toimija ei vastaa kokonaan toimintansa kustannuksista, vaan siirtää ne velkojien tai ulkopuolisten maksettavaksi. Opportunistinen käyttäytyminen on omiaan johtamaan tehokkuustappioihin ja epäoikeudenmukaisuuteen.

Taloudellinen tehokkuus ja oikeudenmukaisuus asettuvat siinä mielessä vastakkain, että liiallinen sääntely tai lain yksiselitteisen sanamuodon vastainen puuttuminen osakeyhtiön erillisyyteen ja osakkeenomistajien rajoitettuun vastuuseen vähentää taloudellista tehokkuutta, mutta toisaalta estää varmemmin väärinkäytötapaukset riskin vastuun samastuksesta ollessa todellinen. On kuitenkin selvää, etteivät räikeät osakeyhtiömuodon väärinkäyttötapausten edistä taloudellista tehokkuutta, vaan päinvastoin vähentävät sitä. Optimaalinen sääntelytaso ja tuomioistuinten ratkaisukäytäntö olisi luonnollisesti sellainen, että kaikkiin väärinkäytöksiin puututtaisiin joko ennalta sääntelyn ja/tai jälkikäteen oikeuskäytännön kautta, mutta rehelliset osakkeenomistajat voisivat harjoittaa yritystoimintaa osakeyhtiömuodossa ilman pelkoa vastuun samastuksesta.

Oikeuskirjallisuudessa vastuun samastaminen on nähty korostuneen tapauskohtaiseksi punninnaksi, pohjautuvan oikeuden väärinkäytön kieltoon ja koskevan lähinnä tilanteita,

³⁶⁵ Pöyhönen 2001, s. 315.

jossa osakeyhtiömuotoa on käytetty tarkoituksiensa vastaisesti siten, että yhtiö on ollut keino kiertää osakkaan tai emoyhtiön vastuuta. Oikeuskirjallisuudessa ei vallitse yksimielisyyttä siitä, edellyttääkö vastuun samastus vahingon aiheutumista. On kuitenkin selvää, ettei ilman syntyneitä vahinkoa kenelläkään ole ainakaan lähtökohtaisesti intressiä vaatia vastuun samastusta. Vastuun samastus on katsottu pääsääntöisesti toissijaiseksi eli tulevan kyseeseen vasta silloin, kun osakeyhtiö ei kykene itse suoriutumaan velvoitteistaan. Oikeuskirjallisuudessa vastuun samastuksen on katsottu edellyttävän tuekseen joko lakia tai sellaista taustalla vallitsee arvoa, joka tukee OYL:n periaatteiden syrjäyttämistä. Oikeuskirjallisuudessa vastuun samastuksen kriteereinä on mainittu muun muassa osakeyhtiömuodon väärinkäyttäminen ja muu moittiva käyttäytyminen, määräysvalta osakeyhtiössä ja sen moitittava ja epälojaali käyttäminen yhtiön ulkopuolista kohtaan, pääoman riittämättömyys suhteessa toiminnan ennakoituihin riskeihin eli niin sanottu alikapitalisointi, yhtiön epäitsenäinen tarkoitus ja hallinto. Minkään yksittäisen seikan ei ole kuitenkaan katsottu voivan johtaa vastuun samastukseen, vaan kyse on aina kokonaisarviosta.

Vastuun samastuksen edellytys, että osakeyhtiömuotoa käytetään väärin siten, että yhtiö on ollut keino kiertää osakkeenomistajan vastuu, on nähty muun muassa Savelan (2015) toimesta ongelmalliseksi, koska vastuun rajoittaminen on osakeyhtiön perusidea. Muun muassa Huttunen (1963) on lähestynyt ristiriitaa siten, että yhtiömuodon väärinkäytölle on annettava merkitystä kokonaisarvioinnissa, mutta lopullinen samastusperuste on haettava tapauskohtaisesta normipunninnasta. Pohdittaessa yksittäisessä tapauksessa, onko osakeyhtiömuotoa käytetty väärin, voidaan tulkinta-apua hakea muun muassa oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteesta ja keinotekoisien järjestelyjen sivuuttamisesta ulosotossa. Mielestäni tällöin voidaan katsoa, että kyse on todennäköisemmin osakeyhtiömuodon moitittavasta väärinkäyttämisestä, jos toiminnalla saavutetaan etu, mutta tämä aiheuttaa samalla vahinkoa velkojalle tai kolmannelle, joiden oikeuksien suojana olisi tullut olla laki, periaate tai yleinen arvokäsitys. Vastuun samastuksessa arvion tulee olla kokonaisarvio, jossa tutkitaan oikeudellinen muodon ja asian todellisen muodon ja tarkoituksen välinen mahdollinen ristiriita. Lisäksi arvioissa on syytä kiinnittää huomiota myös velkojan ja kolmannen osapuolen asemaan.

Määräysvaltaa koskeva edellytys on erityisen ongelmallinen, mikäli sitä mitataan puhtaasti omituksen suuruudella, sillä todellista määräysvallan käyttäjää voi olla vaikea havaita esimerkiksi, jos omistus on ketjutettu siten, että yritystä hallitaan usean yhtiön

kautta. Määräysvaltaa voidaan myös pyrkiä piilottelemaan esimerkiksi käyttämällä bulvaania.

Alikapitalisointia koskevan kriteerin heikkoutena on pidetty sitä, että osakeyhtiölle on hyvin vaikea määrittää riittävää omaa pääomaa erilaisten yhtiöiden ja liiketoimintojen vaatiessa hyvin erilaisia pääomia. Listaamattomien yhtiöiden minimipääoman poistaminen kielii myös siitä, ettei 2500 euron pääoma ole tarjonnut niin merkittävää suojaa velkojille, että se olisi ylittänyt osakeyhtiömuotoisen yritystoiminnan harjoittamisen helpottamisen edut. On selvää, että yhtiön mahdollista alikapitalisointia on tarkasteltava tapauskohtaisesti, sillä toimialojen välillä on suuria eroja.

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että vastuun samastamisen kriteerien tulee olla erittäin tiukat. Vastuun samastuksen on kuitenkin katsottu olevan helpommin perusteltavissa suhteessa ei-sopimusvelkojaan eli esimerkiksi vahingonkorvausvelkojaan kuin sopimusvelkojaan. Näkemys on perusteltu, sillä on tehokasta ja oikeudenmukaista säilyttää vastuu ja riski pääsääntöisesti sille toimijalle, joka voi varautua siihen parhaiten.

Kuten todettu, epäsuora vastuun samastus tunnustettiin Suomen oikeudessa jo KKO:n ratkaisuisissa 1929 II 638–640, jossa emoyhtiöltä vietiin aidon velkojan asema, eikä emoyhtiön katsottu näin voivan valvoa saatavaansa tytäryhtiön konkurssissa. Yhtiöllä ei myöskään katsottu voivan olla muutenkaan todellisia saamisia tytäryhtiöltä tai tytäryhtiön sisaryhtiöiltä. Ratkaisuja perusteltiin sillä, että tytäryhtiöt olivat emoyhtiön tosiasiallisesti omistamia ”haaraliikkeitä” ja palvelivat emoyhtiön taloudellisia tarkoituksia. Sille, että tytäryhtiöillä oli oma itsenäinen hallinto ei annettu painoarvoa. On selvää, ettei pelkkä määräysvalta olisi voinut riistää emoyhtiöltä velkojan asemaa. Ratkaisussa oli siten olennaista, että tytäryhtiöt eivät olleet tosiasiallisesti itsenäisiä, vaan yhtiöt oli perustettu ja ne toimivat ainoastaan emoyhtiön taloudellisia tarkoituksia varten. Näin ollen sille, että tytäryhtiöillä oli oma itsenäinen hallitus, ei ollut syytä antaa merkitystä. Ratkaisuisissa jäi epäselväksi, oliko ratkaisuilla myös velkojiensuojatarkoitus, mutta pelkästään se, että asiassa nostettiin ylipäättään kanne, tukee sitä, emoyhtiön saatavien valvominen loukkasi tytäryhtiön muita velkoja.

Aiemmin luvussa 4.5 laajemmin selostetussa tapauksessa KKO:1996:2 taloudellisiin vaikeuksiin joutuneen kommandiittiyhtiön liiketoimintaa oli perustettu jatkamaan osakeyhtiö, jonka katsottiin olevan yhtiömiesten tosiasiallisessa määräysvallassa. Yhtiön liiketoiminnan luovutuksen yhteydessä osa työntekijöistä siirtyi osakeyhtiön palvelukseen ja osa jäi kommandiittiyhtiöön, joka hakeutui konkurssiin heti

liiketoiminnan luovutuksen jälkeen. Tapauksessa valtio oli maksanut palkkaturvana työntekijöiden palkkoja, joista tuomioistuin katsoi osakeyhtiön olevan vastuussa. Korkein oikeus perusteli ratkaisua muun muassa sillä, että tapauksen olosuhteista oli pääteltävissä, että järjestelyn ilmeisenä tarkoituksena oli ollut työntekijöiden suojaksi säädetyn palkkaturvainsäädännön hyväksikäyttö, mikä oli osaltaan mahdollistanut liiketoiminnan jatkamisen osakeyhtiömuodossa. Tapauksessa palkkaturvainsäädännön hyväksikäyttö oli selkeästi painavin vastuun samastukseen johtanut syy. Tässä yhteydessä on lisäksi korostettava, että toimijoiden käyttäytyminen oli alusta alkaen erittäin moitittavaa, sillä järjestelyn tarkoitus oli käytännössä ainoastaan välttää palkkavelkojen maksamista ja hyödyntää palkkaturvainsäädäntöä liiketoiminnan jatkamiseksi.

Ratkaisussa KKO:1997:17 emoyhtiö oli valvonut tytäryhtiön konkurssista tältä olevan saatavansa tytäryhtiön omaisuuteen vahvistetun yritys kiinnityksen tuottamin etuoikeuksin. Etuoikeus oli riitautettu sen perusteella, että emoyhtiöllä oli 63,4 prosentin äänivalta tytäryhtiössä ja että velkakirjat, joiden maksamisen vakuudeksi yritys kiinnitys oli vahvistettu, olivat sen hallussa. Korkein oikeus vahvisti panttivelkakirjojen osoittamat saatavat maksettavaksi yritys kiinnityksen kohteena olleesta omaisuudesta perustellen ratkaisua sillä, ettei emoyhtiön voitu katsoa omistavan tytäryhtiön kiinnitettyä omaisuutta pelkästään sanotun määräysvaltansa nojalla. Ratkaisu on hyvä esimerkki siitä, ettei pelkkä määräysvalta voi sellaisenaan perustaa vastuun samastusta. Mähönen ja Villa (2015) ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että myös muiden osakkaiden yhteenlaskettu äänivalta yhtiössä oli merkittävä, 36,6 %. Näin ollen emoyhtiön äänivalta ei ollut määräysvallan tuottamasta omistusosuudesta huolimatta niin suuri, että emoyhtiö olisi kyennyt tekemään yksin myös määräenemmistö päätöksiä yhtiössä muista osakkeenomistajista riippumatta. Mielestäni voidaan kuitenkin perustellusti väittää, että tosiasialliseen määräysvalttaan oikeuttava 63,4 %:n omistusosuus muodosti vastuun samastuksen kannalta riittävän määräysvallan. Tapauksessa oli määräysvallan sijaan olennaisinta, ettei asiassa ollut esitetty selvitystä siitä, että emoyhtiö olisi harjoittanut omaa liiketoimintaa tytäryhtiön muodossa, eikä siitä, että tapauksessa olisi ollut tarkoitus loukata tytäryhtiön muita velkojia emoyhtiön hyväksi. Mielestäni näiden edellytysten täytyessä vastuun samastukseen johtava ratkaisu olisi ollut mahdollinen tapauksessa.

Tapauksessa KKO:1999:111 oli kyse asunto-osakkeita koskevasta suullisesta esisopimuksesta, joka ei sitonut myöhempää luovutuksensaajaa, vaikka tämä tiesi esisopimuksesta kaupan tehdessään. Esisopimus oli solmittu sovittu kantajien ja OVA Oy:n välillä. Myöhempi luovutuksensaaja, Sato-Kotiportaati Oy, oli OVA Oy:n

osakkeenomistaja. Korkein oikeus perusteli ratkaisua muun muassa osakeyhtiön erillisyydellä sen osakkeenomistajista todeten, että OVA Oy oli itsenäinen oikeushenkilö, eikä yhtiön osakkeenomistaja, Sato-Kotiportaatt Oy, ollut vastuussa yhtiön velvoitteiden täyttämistä. Ratkaisussa KKO pidättäytyi siis tiukasti kiinni osakeyhtiön erillisyyden periaatteesta. Tämä oli perustelua, sillä kantajat eivät olleet saaneet omistusoikeutta esisopimuksella, eivätkä voineet myöskään perustellusti olettaa näin pelkästään suullisen esisopimuksen perusteella, Sato-Kotiportaatt Oy ei ollut hyväksynyt esisopimuksia itseään sitoviksi, eikä yhtiön päätöstä hankkia osakkeet voitu pitää moitittavana edellä mainitut seikat huomioon ottaen. Asiassa ei myöskään ollut esitetty väitettä siitä, etteikö OVA Oy olisi ollut kykenevä korvaamaan sopimusrikkomuksesta mahdollisesti aiheutuneet vahingot.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2008:20 oli kysymys Lohjan kaupungin vuokratilayhtiöiden vuokra-asuntojen kosteusvaurioiden aiheuttamista vahingoista. Ratkaisussa viitattiin vastuun samastuksen mahdollisuuteen, mutta tässä tapauksessa samastuksen edellytykset eivät täytyneet. Korkein oikeus hylkäsi kanteen Lohjan kaupungin osalta kokonaan todeten, ettei edes sellainen osakkeenomistaja, joka omistaa osakeyhtiön osakkeet yksin tai pääosin, vastaa ilman eri perustetta yhtiön velvoitteista. Korkein oikeus pidättäytyi siten edelleen tiukasti osakeyhtiön ja osakkeenomistajan erillisyyden periaatteesta. Ratkaisun perusteluista käy selkeästi ilmi kaksi edellytystä, joiden täytyessä ratkaisu olisi voinut olla erilainen. Ensimmäinen perusteluista on tulkittavissa, että KKO viittasi osakeyhtiömuodon väärinkäyttöön todeten, ettei Lohjan kaupunki ollut pyrkinyt siirtämään omia tehtäviään muille vapautuakseen velvoitteistaan ja niiden laiminlyönnistä mahdollisesti aiheutuvista vastuista perustamalla erillisiä yhtiöitä asuntojen tuotantoa ja vuokrausta varten. Edellytyksen täyttymisen punninnassa erityisen ratkaisevaa on se, onko yhtiöittämiselle ollut liiketoiminnallinen syy. Toiseksi, KKO totesi, ettei asiassa ollut edes väitetty vuokranantajayhtiön olleen vastuukyvyn, millä tuomioistuimien viittasi todennäköisesti kaupungin vastuun eli tässä osakkeenomistajan vastuun toissijaisuuteen. Tämän voidaan katsoa ilmentävän sitä, että vastuun samastus on pääasiallisesti toissijaista ja ikään kuin viimeinen mahdollisuus saattaa tilanne oikeudenmukaiseksi ja korvata velkojille osakkeenomistajan opportunistisella käyttäytymisellä aiheuttama vahinko. Vastuun samastuksen toissijaisuus on myös erinomaisesti linjassa sen kanssa, että kyseessä on *contra legem* -tulkinta vastoin OYL:n yksiselitteistä sanamuotoa.

Vastuun samastuksen lopullinen läpimurto tapahtui aiemmin laajemmin selostetun tapauksen KKO:2015:17 myötä. Tapauksessa oli kyse suomalaisesta osakeyhtiöstä, joka harjoitti osaa liiketoiminnastaan virolaisen rajavastuuyhtiön kautta välttämällä näin Suomessa perittäviä tekijänoikeuslaissa tarkoitettuja hyvitysmaksuja. Korkein oikeus viittasi ratkaisun perusteluissa oikeuskirjallisuuteen, mistä on pääteltävissä ne vastuun samastukselle esitetyt edellytykset, joita tuomioistuin piti merkityksellisinä. Ensinnäkin, vastuun samastaminen voi tulla kyseeseen pääsääntöisesti vain silloin, kun kyse on sopimuksen ulkoisesta velvoitteesta tai lakisääteisestä velvoitteesta. Tämä on mielestäni erinomaisen perusteltua, sillä sopimuksen ulkoinen vahingonkorvausvelkoja ei voi pääsääntöisesti varautua vahinkoa aiheuttaneen yhtiön maksukyvyttömyyteen ja osakkeenomistajien rajoitettuun vastuuseen. Näin ollen myös heikomman suojan voidaan tällöin katsoa puoltavan samastusta osakeyhtiömuodon väärinkäytön ohella. Toiseksi, lakisääteisen veloitteen kiertäminen osakeyhtiömuodon avulla rikkoo puolestaan niin vahvasti yhteiskunnan perusarvoja, että vastuun samastukselle on tällöin ilman muuta painava peruste. Kolmanneksi, osakeyhtiön epäitsenäisyys eli se, ettei yhtiö ole tosiasiallisesti itsenäinen suhteessa omistajiinsa, puoltaa vastuun samastusta varsinkin, jos yhtiö on alikapitalisoitu. Tällöin osakkeenomistajat siirtävät riskiä tytäryhtiön velkojille tai kolmannelle saaden yhtiön mahdollisen voiton edelleen itselleen. Mielestäni järjestelylle tulisi aina osoittaa liiketoiminnallinen peruste, mikäli asiassa on syytä epäillä yhtiömuodon väärinkäyttöä. Neljänneksi, vastuun samastamisen puolesta voi puhua se, että omistaja on menetellyt moitittavasti tai epälojaalisti ulkopuolisiin nähden yhtiötä perustaessaan tai sitä käyttäessään ja menettelyllä on tarkoitettu vahingoittaa velkojia. On selvää, että osakkeenomistajan moitittava käyttäytyminen puoltaa vastuun samastusta. Korkein oikeus toisti ratkaisun perusteluissa uudelleen aikaisemman kantansa, ettei mikään seikka yksinään, esimerkiksi pelkkä määräysvalta, riitä samastamisen perusteeksi.

Kuten Savela (2015) on huomauttanut, ovat keinotekoisuus ja moitittavuus hyvin subjektiivisia käsitteitä. On kuitenkin selvää, että jos asiassa on perusteltua syytä epäillä yhtiön velkojien vahingoittamista tai lakisääteisen vastuun kiertämistä, on asiaa syytä tutkia tarkemmin. Mielestäni on myös mahdollista ajatella, että todistustaakka kääntyy vastaajalle, jos kantaja kykenee näyttämään, että tälle on aiheutunut vahinkoa ja on perusteltua syytä epäillä, että vahingon aiheutuminen johtuu kantajan moitittavasta käyttäytymisestä tai on ylipäättään perusteltua syytä epäillä, että kantajan järjestely on keinotekoinen eikä tälle ole liiketaloudellista perustetta.

Tapauksessa Verkkokaupan koko osakekannan omistanut yhtiön hallituksen puheenjohtaja ja toimitusjohtaja SS omisti 51 % virolaisen yhtiön osakekannasta 30.6.2009 saakka, minkä jälkeen Verkkokauppa oli hankkinut yhtiön koko osakekannan. Artechon muut omistajat 30.6.2009 asti olivat Verkkokauppa 29 %:n osuudella ja kaksi Verkkokaupan hallituksen jäsentä yhteensä 20 %:n osuudella. Verrattuna ratkaisuun KKO:1997:17 virolaisen yhtiön omistusrakenne oli periaatteessa ”riittävän hajaantunutta”, ettei se olisi tukenut vastuun samastamista. Käytännössä virolaisen yhtiön omistus oli kuitenkin hyvin keskittynyttä ja palveli näin erinomaisesti Verkkokauppaa kaikkien omistajien ollessa merkittävässä asemassa Verkkokaupassa, minkä KKO otti myös huomioon arvioidessaan yhtiön tarkoitusta ja todetessaan sen olleen lakisääteisen velvoitteen välttämisen. Lisäksi KKO katsoi virolaisen yhtiön olleen täysin epäitsenäinen suhteessa Verkkokauppaan, mikä oli näyttäytynyt myös asiakkaisiin nähden. Mielestäni se, miten toiminta näyttäytyy ulospäin, kuvaa erinomaisesti toiminnan tosiasiallista luonnetta. Lisäksi on korostettava, että kantajalla olisi ollut mahdollisuus osoittaa, että virolaisella yhtiöllä olisi ollut liiketoiminnallinen tarkoitus ja että se toimi itsenäisesti.

Korkein oikeus totesi Verkkokaupan toiminnan olleen kokonaisuudessaan niin moitittavaa, että osakeyhtiön erillisyys ja rajoitettu vastuu voitiin tässä tapauksessa syrjäyttää. On selvää, että ratkaisun on perustuttava kokonaisarviointiin. Mielestäni on myös selvää, että käyttäytyminen on katsottava moitittavaksi, mikäli se johtaa lakisääteisen velvoitteen välttämiseen tai aiheuttaa vahinkoa sopimuksen ulkoiselle vahingonkorvausvelkojalle. Ratkaisussa Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisukäytäntö, jonka mukaan kansallisessa oikeudessa tuli pyrkiä omaksumaan asianmukaisten hyvitysmaksujen perimiseen johtava tulkinta, tuki KKO:n tulkintaa ja vaikutti ratkaisussa osaltaan vastuun samastuksen mahdollistavana tausta-arvona, kuten Kärki (2018) on oivallisesti todennut. Tässä yhteydessä on huomattava, että myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 17 artiklaan kirjattu oikeuden väärinkäytönkielto olisi tukenut vastaavaa tulkintaa, vaikka sitä ei KKO:n perusteluissa nimenomaisesti mainittukaan.

Korkein oikeus ei kiinnittänyt perusteluissaan huomiota samastettavan yhtiön pääomarakenteeseen. Mielestäni voidaan perustellusti väittää, että mikäli virolainen yhtiö olisi ollut alikapitalisoitu, eikä tämä olisi voinut suoriutua hyvitysmaksuista, olisi tämä ilman muuta tukenut vastuun samastusta. Tapauksessa vastuun samastus hyväksyttiin suoraan, eikä vasta toissijaisena vaihtoehtona. Mielestäni tämä johtui siitä, että Verkkokaupan toiminta oli niin moitittavaa, että vastuu voitiin samastaa suoraan.

Ratkaisu toteutti myös heikomman osapuolen, vahinkoa kärsineen vastaajan, suojaa, sillä hyvitysmaksut lienevät käytännössä helpommin perittävissä suomalaiselta osakeyhtiöltä kuin virolaiselta yhtiöltä.

Ratkaisussa KKO:2017:94 oli kyse kuljetuspalvelutoimintaa harjoittaneesta osakeyhtiöstä A, jonka koko henkilöstö oli siirretty osakeyhtiö B:lle, joka oli ainoana liiketoimintanaan vuokrannut henkilöstön takaisin A:lle. Molemmat osakeyhtiöt olivat saman henkilön omistuksessa ja määräysvallassa. B:n toiminta oli ollut alusta alkaen tappiollista. Kun B asetettiin konkurssiin, maksettiin sen työntekijöille Varsinais-Suomen elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskuksen (ELY-keskus) päätösten perusteella palkkaturvana työsuhdesaatavia. Samalla ELY-keskus määräsi B Oy:n ja A Oy:n maksamaan valtiolle palkkaturvana maksetut saavat. Tapauksessa oli siten ratkaisun KKO:1996:2, johon tuomioistuin viittasi ratkaisussaan, tavoin palkkaturvalainsäädännön hyväksikäyttö. Ratkaisussa vastuun samastus sai siis tukea erityislainsäädännöstä. Lisäksi vastuun samastusta tuki järjestelyn keinotekoisuus. Toisen osakeyhtiön tehtävänä oli yksinomaan vuokrata tarvittava henkilöstö saman luonnollisen henkilön omistamalle toiselle yhtiölle. Vastaaja ei myöskään kyennyt esittämään järjestelylle liiketoiminnallista perustetta, millä tämä olisi voinut kumota kantajan väitteen sekä sen, miltä järjestely vaikutti ulospäin. Osakeyhtiöiden omistaja oli lisäksi kyennyt ja määritellyt henkilövuokrasopimuksen ehdot siten, ettei henkilöstöä vuokraavalla yhtiöllä ollut mahdollisuuksia suoriutua velvoitteistaan. Henkilöstöä vuokrannut osakeyhtiö oli näin ollen myös alikapitalisoitu.

Tapauksessa omistajan toimintaa voitiin pitää kokonaisuutena moitittava osakeyhtiömuodon väärinkäyttämisenä, joka tähtäsi ainoastaan palkkaturvajärjestelmän väärinkäyttöön, mikä muodosti pääasiallisen syy vastuun samastukselle. Mielestäni ratkaisu korostaa osakeyhtiömuodon väärinkäyttöä ja oikeuden väärinkäytön kieltoa yleisesti keskeisenä vastuun samastuksen edellytyksenä, kuten muun muassa Vahtera (2018) on todennut. Omistusrakenteen osalta KKO totesi erinomaisesti, että samastamisella taloudellinen vastuu on tarkoitus kohdistaa siihen tahoon, jonka hyväksi sivuutettavaa yhtiömuotoa tai -järjestelyä on pyritty käyttämään. Näkemys on mielestäni sekä tehokkuus- että oikeudenmukaisuusperiaatteen mukainen. Määräysvallan ja sen väärinkäyttämisen toteaminen voi olla paikoin haasteellista, mutta tässä tapauksessa tästä ei ollut epäselvyyttä, sillä molemmat yhtiöt omisti sama osakkeenomistaja. Ongelmaa tulisi mielestäni lähestyä käänteisesti pohtimalla, mikä taho saa järjestelystä etua ja pyrkiä

sen jälkeen määrittämään oliko tällä taholla tai mahdollisesti tämän lähipiiriin kuuluvalla yhtiössä määräysvalta, jonka avulla osakeyhtiömuotoa käytettiin väärin.

Ratkaisussa KKO:2018:20 oli kyse törkeästä veropetoksesta ja törkeästä kirjanpitoepetoksesta. Tapauksessa oli tarkemmin kyse suomalaisen osakeyhtiö X:n 1.1.2005-30.4.2009 harjoittamasta liiketoiminnasta, joka käsitti ultrakevyiden lentokoneiden maahantuontia ja ilmailualan konsultointia. Vaikka ratkaisu koski rikosasiaa, on siitä havaittavissa kannanottoja, joita voidaan hyödyntää myös siviilioikeudellisessa vastuun samastuksessa. Rikoslaisissa ei ole samastamiseen oikeuttavaa lainkohtaa, minkä vuoksi KKO haki tukea samastamiselle muun muassa edellä mainituista ennakkoratkaisuista, KKO 2015:17 ja KKO 2017:94, sekä rikosoikeuden yleisistä periaatteista. Mielestäni tästä normirakennelmasta voidaan hakea selkeästi tukea sille, että KKO on tarkoittanut samastamisen yleiseksi oppirakennelmaksi, jossa on kyse yhtiöiden erillisyyden syrjäyttämisestä, kuten Kärki (2018) on todennut.

Tarkastellessa ratkaisua yksityiskohtaisemmin voidaan havaita, että KKO kiinnitti ensinnäkin huomiota, miltä yhtiön harjoittama toiminta näyttäytyi ulospäin eli oliko tanskalaisten yhtiöiden liiketoiminnassa tosiasiaa kyse X Oy:n Suomessa harjoittamasta liiketoiminnasta. Tuomioistuimien havaitsi asiassa sekä samastusta tukevia että sitä vastaan puhuvia seikkoja. Minkä vuoksi KKO katsoi, että syytteen kohteena olleista tanskalaisten yhtiöiden lentokonekaupoista oli perusteltua poiketa vain poikkeuksellisesti ja erityisen painavasta syystä. Viime kädessä kyse oli siis järjestelyn keinotekoisuudesta ja siitä, olivatko yhtiöiden toiminnot sekoittuneet toisiinsa ulkopuolisin havaittavissa olevin tavoin, kuten Kärki (2018) on asian ilmaissut. Samastamista vastaan puhui ensinnäkin se, että yhtiön toiminta näyttäytyi asiakkaille omana toimintana ja se, että yhtiön kirjanpito oli järjestetty erillään toisesta yhtiöstä. Tässä kohdassa on huomautettava Kärjen tavoin, ettei aikaisemmissa vastuun samastusta koskevissa ratkaisuissa ole painotettu kirjanpidon, tilintarkastuksen tai hallinnon erillään järjestämisestä, vaan seikkoja lienee korostettu tässä tapauksessa erityisesti kirjanpitorikokseen ja veropetokseen keskittyvän arvioinnin vuoksi. Sen sijaan sitä, miltä yhtiön toiminta näyttäytyy ulospäin asiakkaisiin nähden, on painotettu myös aikaisemmin muun muassa vastuun samastuksen läpimurto ratkaisussa 2015:17. Toiseksi, tapauksessa vastuun samastusta vastaan puhui se, että järjestelylle oli olemassa liiketoiminnallinen syy: tanskalaiset yhtiöt katsottiin perustetun yksinomaan Tanskan veroedun hyödyntämiseksi. Vaikka järjestely ei ollut verotuksessa hyväksyttävä ja verotus määräytyi sen mukaisesti kuin lentokoneet olisi myyty Suomessa, katsoi KKO veroedun

tavoittelun samastusarvioinnissa hyväksyttäväksi liiketoiminnalliseksi perusteeksi, koska tapauksessa ei arvioitua veronkiertoa.

Yksinomaan veroedun hyödyntämisen hyväksyminen liiketoiminnalliseksi syyksi oli mielestäni perustelua, sillä yhtiön toiminta näyttäytyi ja oli järjestetty asianmukaisesti. Vastaavasti voidaan ajatella tilanteessa, jossa esitetty liiketoiminnallinen syy olisi pelkästään vastuun rajoittaminen. Mikäli toiminta on järjestetty asianmukaisesti riittävine pääomineen ja näyttäytyy sellaisena myös ulospäin ilman moitittavaa käyttäytymistä, ei vastuun samastukselle tulisi pääsääntöisesti löytyä perustetta.

Korkein oikeus otti ratkaisussa kantaa myös omistusosuuksiin, mutta tuomioistuimen mukaan X Oy:n omistusosuudelle ei voitu antaa kovin suurta merkitystä. X Oy:n omistus tapauksessa merkittävämmästä Y Aps:stä oli aluksi 38 prosenttia ja myöhemmin 50 prosenttia. X Oy omisti Z Aps:n kokonaan, mutta sen aikana myytiin vain yksi kevytlentokone suomalaisille asiakkaille. Kuten todettu, on Kärki (2018) katsonut, että KKO:n ratkaisussa ottamasta kannasta voidaan päätellä, etteivät omistusosuus ja sen tuoma määräysvalta ole välttämättä niin olennaisia seikkoja kuin oikeuskirjallisuudessa on esitetty, vaikka ne ovat merkityksellisiä seikkoja samastusarvioinnissa. Se, että omistusosuudet mainitaan lähes poikkeuksetta jokaisessa vastuun samastamista koskevassa ratkaisussa, johtunee osittain siitä yksinkertaisesta syystä, että omistusosuudet ovat helposti havaittavissa.

Myös Ruotsissa vastuun samastus on jätetty oikeuskäytännön varaan. Ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä on lähdetty Suomen tavoin siitä pääsäännöstä, ettei osakkeenomistajien rajoitettua vastuuta tule murtaa, ellei kyse ole selkeästä osakeyhtiömuodon väärinkäytöstä. Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että kyseeseen voisi tulla esimerkiksi Nialin (1976) mainitsema kuvitteellinen tilanne, jossa emoyhtiö on pyrkinyt välttämään vastuuta harjoittamalla liiketoimintaansa kokonaan omistamansa alikapitalisoidun tytäryhtiön kautta. Oikeuskäytännössä johtavana vastuun samastusta koskevana tapauksena on pidetty Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisua NJA 1947 s. 647, jossa neljä osakeyhtiötä ja kaupunki perustivat yhtiön, joka omisti joen varrella sijaitsevan voimalaitoksen. Perustetun yhtiön tarkoituksena oli hankkia pato ja hyödyntää veden säännöstelymahdollisuuksia osakkeenomistajien toiminnassa. Yhtiön harjoittama säännöstely aiheutti kuitenkin kevättulvien aikaan vahinkoa ulkopuolisten maaomaisuudelle. Syntyneen vahingon takia osakeyhtiötä kohtaan suunnattiin vahingonkorvausvaade, joka ylitti yhtiön maksukyvyn, minkä seurauksena yhtiö asetettiin konkurssiin.

Ratkaisun NJA 1946 s. 647 perusteluista on havaittavissa huomattavia yhtymäkohtia kotimaiseen vastuun samastusta koskevaan oikeuskäytäntöön. Ensinnäkin, Ruotsin korkein oikeus katsoi, että osakeyhtiö oli ainoastaan osakkaiden yhteinen toimeenpanoelin vedensäännöstelyä varten eikä yhtiöllä ollut mitään itsenäistä toimintaa. Koska osakeyhtiöllä ei ollut mitään itsenäistä toimintaa eikä omaa hallintoa, olisi osakkeenomistajien harjoittama toiminta voitu sinänsä järjestää esimerkiksi keskinäisin sopimuksin. Mielestäni ratkaisun tilanteessa tai ylipäätään ei ole kuitenkaan mitään estettä harjoittaa toimintaa osakeyhtiömuodossa, vaikka se ei olisi esimerkiksi taloudellisesti tai hallinnollisesti järkevää, jos toiminta on järjestetty asianmukaisesti ja yhtiö kykenee vastaamaan velvoitteistaan. Toisin sanoen pelkkä epäitsenäisyys tai keinotekoisuus ei voine perustaa vastuun samastusta. Toiseksi, vastuun samastusta tuki yhtiön alikapitalisointi, minkä seurauksena yhtiö ei kyennyt korvaamaan aiheuttamia vahinkoja. Tästä seurasi myös se, että vastuun samastus katsottiin tapauksessa toissijaiseksi keinoksi ratkaista asia oikeudenmukaisesti. Mielestäni ratkaisussa olennaisimpana perusteena ja tausta-arvona vaikutti se, että vahingonkärsijä oli sopimuksen ulkoinen vahingonkorvausvelkoja, jolla oli heikko mahdollisuus varautua yhtiön vähäiseen pääomaan ja osakkeenomistajien rajoitettuun vastuuseen. Mielestäni tällaisessa tilanteessa pelkästään jo pohjoismaiset yleiset arvot ja oikeusperiaatteet mukaan lukien oikeuden väärinkäytön kielto edellyttävät vastuun samastamista. Sillä seikalla, käytettiinkö osakeyhtiömuotoa tietoisesti vastuun välttämiseksi, ei mielestäni ollut tässä tapauksessa merkitystä, vaan pelkästään se, että sopimuksen ulkoisen vahingonkorvausvelkojan vahinko olisi jäänyt ilman vastuun samastusta korvaamatta tapauksessa käytetyn alikapitalisoidun yhtiön vuoksi, oli riittävää.

Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisussa NJA 1975 s. 45 emoyhtiö ja tytäryhtiö, jotka olivat saman henkilön omistuksessa ja hallinnassa, olivat solmineet keskinäisen sopimuksen, jonka mukaan tytäryhtiö toimi emoyhtiön lukuun. Ratkaisussa vastuu samastettiin tytäryhtiön konkurssissa kuitenkin liikkeenharjoittamistavan perusteella. Lisäksi samastamista tuki se, etteivät tytäryhtiön varat olleet riittävät toiminnan harjoittamiseen. Kuten todettu, tapauksessa velkavastuuta liikeveloista ei katsottu voivan perustaa pelkästään siihen, että tytäryhtiö toimi emoyhtiön lukuun. Mielestäni tapauksessa on oleellista, ettei tytäryhtiö ilmeisesti ollut harjoittanut omaa toimintaa lainkaan, vaan oli toiminut pelkästään emoyhtiön lukuun, mikä oli näyttäytynyt myös ulospäin. Mielestäni tämä seikka ei olisi kuitenkaan yksistään oikeuttanut vastuun samastusta, vaan samastus edellytti tuekseen myös tytäryhtiön alikapitalisaatiota, mikä

oli omiaan tukemaan vastuun samastusta yhtiön konkurssissa. Mielestäni yhtiöiden välisellä sopimuksella ei ollut asiassa sinänsä juurikaan merkitystä, eikä vastuuta olisi luultavasti samastettu, jos tytäryhtiöllä olisi ollut myös itsenäistä toimintaa. Luonnollisesti, jos tytäryhtiö olisi kyennyt selviytymään velvoitteistaan, velkojilla ei olisi ollut tarvetta vaatia vastuuta samastettavaksi.

Tuoreemmassa Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisussa NJA 2014 s. 877 oli kyse kahden luonnollisen henkilön hankkimasta niin sanotusta pöytälaatikkoyhtiöstä, jonka hallituksen he muodostivat. Samojen henkilöiden aiemman osakeyhtiön konkurssipesä oli nostanut vahingonkorvauskanteen veroneuvonantajaansa kohtaan. Pöytälaatikkoyhtiö hankki korvaussaatavaa koskevan oikeudenkäynnin konkurssipesästä. Pöytälaatikkoyhtiö hävisi oikeudenkäynnin ja yhtiö tuomittiin maksamaan veroneuvonantajan oikeudenkäyntikulut, joita se ei kyennyt korvaamaan, minkä seurauksena pöytälaatikkoyhtiön omistajat tuomittiin henkilökohtaiseen vastuuseen yhtiön velvoitteista. Tuomioistuin perusteli ratkaisuaan, joka on tulkittu oikeuskirjallisuudessa vastuun samastukseksi, ensinnäkin sillä, että yhtiö oli vain omistajiensa väline ajaa oikeudenkäyntiä rajoitetulla taloudellisella riskillä. Mielestäni kyseessä oli selkeä osakeyhtiömuodon väärinkäyttö, jolla suotuisaa tulosta oikeudenkäynnissä voitiin tavoitella rajoitetulla vastuulla, minkä tuomioistuin näki erinomaisesti perustellen asiaa laajasti oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevien säännösten kiertämisellä. Mielestäni ratkaisun perusteena voidaan siten katsoa olleen oikeuden väärinkäytön kiellon periaate ja yhtiön alikapitalisointi. Lisäksi osakkeenomistajien käyttäytymisen voidaan katsoa olleen kokonaisuutena erittäin moitittavaa, mitä kuvastaa osaltaan se, että tuomioistuin katsoi sovittelun periaatteessa mahdolliseksi, mutta hylkäsi vaatimuksen.

Päädyn samaan johtopäätökseen ruotsalaisessa vastuun samastusarvioinnissa merkityksellisistä seikoista kuin Villa (2015) ja Rodhe (1993). Ruotsissa vastuun samastusta koskevissa oikeustapauksissa on ollut pääasiassa kyse epäitsenäisistä yhtiöistä, joilla ei ollut omaa itsenäistä yritystoimintaa, eikä varoja harjoittaa tällaista yritystoimintaa itsenäisesti. Epäitsenäisyyden ja oman pääoman riittämättömyyden lisäksi Ruotsissa on kiinnitetty huomiota yhtiömuodon väärinkäyttämiseen ja muuhun samastuskohteen moitittavaan käyttäytymiseen samastusperusteena.

Yhdysvalloissa tuomioistuimet ovat Suomen ja Ruotsin tavoin hyväksyneet vastuun samastuksen. Vaikka Yhdysvaltojen oikeusjärjestelmä on hyvin erilainen Suomen ja Ruotsin järjestelmiin verrattuna, on siellä kiinnitetty huomiota samoihin asioihin kuin

Suomessa ja Ruotsissa, kuten yrityksen itsenäisyyteen, moitittavaan käyttäytymiseen, alikapitalisointiin sekä ulkoisen vahingonkorvausvelkojan sopimusvelkojaa heikompaan asemaan. Mielestäni Yhdysvalloissa kiinnitetään huomattavasti Suomea ja Ruotsia enemmän huomiota opportunistiseen käyttäytymiseen, kuten osakeyhtiömuodon väärinkäyttämisen aiheuttamaan yhteiskunnan näkökulmasta ylisuureen riskinottoon, mikä johtaa myös tehokkuustappioihin ja horjuttaa rajoitetun vastuun hyötyjen ja kustannusten jakautumisen tasapainoa vaikuttaen negatiivisesti tuottojen, kustannusten ja riskin jakaantumiseen markkinoilla. Luonnollisesti näihin seikkoihin kiinnitetään huomiota myös Suomessa ja Ruotsissa, mutta mielestäni taloudellisen tehokkuuden ja markkinoiden toimivuuden lisäksi huomio suuntautuu Suomessa ja Ruotsissa enemmän oikeudenmukaisuuden korostamiseen. Toki myös Yhdysvalloissa tunnustetaan sopimuksen ulkoisen vahingonkorvausvelkojan heikko mahdollisuus varautua osakeyhtiömuodon väärinkäyttöön, mutta mielestäni se, että ulkoinen vahingonkorvausvelkoja joutuisi kantamaan osakeyhtiömuodon väärinkäytöstä aiheutuvat kustannukset, nähdään Yhdysvalloissa enemmän taloudellisen tasapainon järkkymisenä kuin epäoikeudenmukaisuutena.

Suomessa vastuun samastuksen osalta ei ole tehty nimenomaista eroa listatun ja listaamattoman yhtiön välillä muuten kuin välillisesti muun muassa kiinnittämällä huomiota omistusrakenteeseen, joka on huomattavasti hajaantuneempaa pörssiyhtiöissä kuin pienissä listaamattomissa yhtiöissä. Yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa on sen sijaan korostettu erinomaisesti, että myös muun muassa markkinoiden harjoittama valvonta jää toteutumatta listaamattomissa yhtiöissä. Lisäksi pörssiyhtiötä koskee laajempi sääntely muun muassa arvopaperimarkkinalain ja comply or explain -periaatteelle rakentuvan corporate governance sääntelyn muodossa, mikä vähentää osaltaan väärinkäytöksiä. Sen sijaan kaikissa kolmessa maassa konsernit muodostavat merkittävän tapaustyyppin. Yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa on huomautettu emoyhtiön ja tytäryhtiön tapauksissa poikkeuksellisen suuresta moraalikatoa koskevasta ongelmasta, joka juontaa juurensa siitä, että tytäryhtiöillä on vähäisempi tarve varautua ongelmiin emoyhtiön mahdollisen tuen vuoksi. Tämä kertoo myös osaltaan tehokkuusnäkökulman painottamisesta Yhdysvalloissa. Sen sijaan mielestäni Suomessa se, että emoyhtiö harjoittaa omaa toimintaansa alikapitalisoidun tytäryhtiön kautta tarkoituksenaan välttää vastuuta, nähdään enemmän oikeuden väärinkäyttönä ja moitittavana käyttäytymisenä, eikä huomiota suunnata yhtä vahvasti heikkoon riskinjakoon ja tästä yhteiskunnalle aiheutuviin tehokkuustappioihin. On kuitenkin

korostettava, että tehokas riskinjako toki mainitaan Suomessa sekä oikeuskirjallisuudessa että KKO:n ennakkoratkaisuissa, mutta näkökulma eroaa mielestäni selkeästi Yhdysvaltojen vastaavasta. Mielestäni tämä näkyy Suomessa tuomioistuimen ratkaisussa siinä, että osakkeenomistajan moitittava käyttäytyminen saa suuremman painoarvon itsessään kuin rahassa mitattava yhtiön velkojille aiheutunut vahingon suuruus.

Osakeyhtiön erillisyys ja osakkeenomistajien rajoitettu vastuu muodostavat Suomessa erittäin vahvan pääsäännön. Vastuun samastus perustuu kokonaisarvioon ja pohjautuu oikeuden väärinkäytön kieltoon. Vastuun samastus ilmenee osakeyhtiömuodon väärinkäyttönä ja tulee pääasiassa kyseeseen emoyhtiön ja tytäryhtiön välisessä suhteessa, harvainyhtiössä pääomistajien osalta, yhdenyhtiössä tai tilanteessa, jossa osakeyhtiöt ovat saman osakkeenomistajan määräysvallassa. Vastuun samastus edellyttää, että osakeyhtiömuotoa käytetään väärin, mikä ilmenee pääasiassa toimintana, joka tähtää vastuun välttämiseen ja siirtää riskiä yhtiön velkojille tai sopimuksen ulkoiselle vahingonkorvausvelkojalle. Arvioinnissa otetaan huomioon myös osakkeenomistajan muu moitittava ja epälojaali käyttäytyminen yhtiön velkojia ja ulkopuolisia kohtaan. Vastuun samastus edellyttää tuekseen taustalla vaikuttavaa arvoa, joka oikeuttaa samastuksen. Tällainen arvo voi olla lainsäädännös, muu normi tai yhteiskunnan arvojen esimerkiksi oikeudenmukaisuuden vakava rikkominen. Tästä seuraa, että vastuun samastus voi tulla kyseeseen lähinnä silloin, kun kyse on lakisääteistä velvoitteesta tai sopimuksen ulkoiselle vahingonkorvausvelkojalle aiheutetusta vahingosta.

Vastuun samastus edellyttää myös tosiasiallista määräysvaltaa, jonka arvioinnin lähtökohtana on luonnollisesti omistusosuus. Arvioinnissa kiinnitetään huomiota myös tosiasialliseen määräysvalttaan ja omistusrakenteeseen, sillä hajaantuneessa omistusrakenteessa myös alle 50 % omistusosuus voi käytännössä muodostaa merkittävän määräysvallan yhtiössä. Vastuun samastuksen kannalta riittävän määräysvallan arvioinnissa voidaan mielestäni hakea tulkinta-apua kirjanpitolain (1336/1997) 1:5:stä, jossa säädetään, milloin kirjanpitovelvollisella katsotaan olevan määräysvalta toisessa kirjanpitovelvollisessa tai siihen verrattavassa ulkomaisessa yrityksessä. Lähtökohtaisesti määräysvaltana voidaan pitää kirjanpitolain 1:5:n mukaisesti yli 50 %:n osuutta kaikkien osakkeiden tai osuuksien tuottamasta äänimäärästä, oikeutta nimittää tai erottaa enemmistö jäsenistä yhtiön hallituksessa, mutta myös muuta tosiasiallista määräysvaltaa. On kuitenkin huomattava, ettei omistusosuus voi luonnollisesti itsessään johtaa vastuun samastukseen, vaan vaikuttaa arvioon

pohdittaessa, käytettiinkö osakeyhtiömuotoa väärin ja kykenikö osakkeenomistaja tähän määräysvaltansa turvin ja koituiiko järjestely tämän eduksi.

Vastuun samastus edellyttää osakeyhtiön epäitsenäisyyttä, mikä ilmenee siten, että yhtiön harjoittama toiminta on todellisuudessa osakkeenomistajan toimintaa ja koituu tämän eduksi. Tällöin voidaan puhua myös sekoittumisesta, jossa osakkeenomistajan ja yhtiön toiminnat ovat sekoittuneet toisiinsa. Arvioinnissa on olennaista, miltä toiminta näyttää ulospäin: esimerkiksi kykenevätkö osakeyhtiön asiakkaat tunnistamaan, onko kyse yhtiön vai sen osakkeenomistajan liiketoiminnasta. Arvioinnissa otetaan huomioon myös muodollisia seikkoja, kuten yhtiön hallinnon järjestäminen.

Alikapitalisointi on keskeinen vastuun samastuksen tunnusmerkki, mutta ei ehdoton edellytys varsinkaan silloin, kun osakkeenomistajan toiminta on ollut erittäin moitittavaa. Arvioinnissa on olennaista, että osakeyhtiöllä on toimintaan nähden riittävästi pääomaa. Vastuun samastuksen puolesta puhuu erityisesti tilanne, jossa osakeyhtiöllä ei ole alun perinkään mahdollisuuksia selviytyä velvoitteistaan.

Vastuun samastus edellyttää luonnollisesti näyttöä edellä mainituista kriteereistä. Todistustaakka voi kuitenkin kääntyä, mikäli toiminta vaikuttaa perustellusti ulospäin moitittavalta. Vastaaajan kannalta olennaista on esittää järjestelylle liiketoiminnallinen syy sekä näyttöä siitä, että osakeyhtiö on osakkeenomistajasta itsenäinen yhtiö, jolla on omaa itsenäistä liiketoimintaa. Liiketoiminnalliseksi syyksi on oikeuskäytännössä katsottu muun muassa veroedun hyödyntäminen, mikä nostaa esille merkittävän kysymyksen siitä, voidaanko pelkästään riskien pienentämistä vastuuta rajoittamalla pitää yhtäläillä hyväksyttävänä syynä. Mielestäni tätä usein osakeyhtiön perustamiseen johtavaa juurisyytä on pidättävä hyväksyttävänä liiketoiminnallisena syynä, mutta se edellyttää, etteivät muut edellä mainitut vastuun samastuksen edellytykset täyty.

Osakeyhtiömuodon väärinkäyttö on painavin vastuun samastuksen kriteeri ja kietoutuu yhteen kaikkien vastuun samastuksen edellytysten ja tunnusmerkkien kanssa siten, että mikäli menettely on erityisen moitittavaa, voidaan vastuun samastus hyväksyä, vaikka kaikki edellytykset eivät täytyisi. Ankarimmillaan vastuun samastus voidaan hyväksyä suoraan ja laajemmin kuin vain suhteessa emoyhtiöön välittämättä toissijaisuuden pääsäännöstä ja antamatta merkitystä sille, olisiko osakeyhtiö itse kyennyt suoriutumaan velvoitteistaan tai oliko yhtiö alikapitalisoitu, kuten meneteltiin tapauksessa KKO:2015:94.

Vastuun samastuksen perustuessa tapauskohtaiseen kokonaisarvioon on ajatus nimenomaisesta vastuun samastusta koskevasta säännöksestä ongelmallinen. Säännöstä olisi erittäin vaikea kirjoittaa tyhjentävästi siten, että se ei johtaisi uusiin tulkintavaikeuksiin. Yleiseen muotoon kirjoitettu säännös tuskin selventäisi oikeustilaa, eikä lisäisi juurikaan oikeusvarmuutta, koska vastuun samastus on jo nimenomaisesti hyväksytty oikeuskäytännössä. Lisäksi nimenomaisen säännöksen tarvetta vähentää se, että oikeustila on viime aikaisten ratkaisujen myötä selkeytynyt ja jatkaa selkeytymistään, kun ratkaisuja analysoidaan oikeuskirjallisuudessa. Vaikka vastuun samastus on erittäin poikkeuksellinen menettely, lienee uusia ratkaisuja odotettavissa enenevässä määrin vastuun samastuksen edellytysten tarkentuessa. Tällöin järjestelyjä, joissa on perusteltua syytä epäillä osakeyhtiömuodon väärinkäyttöä, uskalletaan haastaa tuomioistuimessa. On erityisen toivottavaa, että vastuun samastuksen edellytysten tarkentuminen lisäisi myös liiketoimintaa osakeyhtiömuodossa asianmukaisesti harjoittavien osakkeenomistajien luottamusta siihen, että heidän vastuunsa on OYL:n mukaisesti rajoitettu.